

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE (KAMU EKONOMİSİ)
ANABİLİM DALI

KAMUSAL ALAN VE VERGİ DEVLETİ: HABERMAS VE SCHUMPETER
ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Başak ALAKUŞ

ANKARA, 2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE (KAMU EKONOMİSİ)
ANABİLİM DALI

KAMUSAL ALAN VE VERGİ DEVLETİ: HABERMAS VE SCHUMPETER
ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Başak ALAKUŞ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Ceyhun GÜRKAN

ANKARA, 2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE (KAMU EKONOMİSİ)
ANABİLİM DALI

Başak ALAKUŞ

KAMUSAL ALAN VE VERGİ DEVLETİ: HABERMAS VE SCHUMPETER
ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ceyhun GÜRKAN

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

1- Doç. Dr. Ceyhun GÜRKAN

2- Dr. Öğr. Üyesi Vedat Ulvi ASLAN

3- Doç. Dr. Zeynep AĞDEMİR

Tez Savunması Tarihi

23.02.2024

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Doç. Dr. Ceyhun GÜRKAN danışmanlığında hazırladığım “ Kamusal Alan ve Vergi Devleti: Habermas ve Schumpeter Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz (Ankara, 2024) ” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 19.03.2024

Başak ALAKUŞ

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans ders dönemi ve tez yazım sürecimde yol gösteren ve desteklerini esirgemeyen danışman hocam Doç Dr. Ceyhun GÜRKAN'a teşekkür ederim.

Hayatım boyunca her zaman yanımda olan, hayallerimin peşinde koşmamı öğreten, başarılarıma katkı sağlayan ve beni her zaman destekleyen sevgili aileme çok teşekkür ederim.

Tez yazım sürecimde beni motive eden, bana inanan, yorulduğumda devam etmemi sağlayan, hep yanımda olan eşim Hakan ALAKUŞ'a sabrı ve destekleri için sonsuz teşekkürler...

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR	iv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BURJUVA KAMUSAL ALAN TEOREMİ: JÜRGEN HABERMAS	8
1.1. KAMUSAL ALAN KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ	10
1.1.1. Kamusal Alan Tanımlaması ve Meydana Gelen Sorunsallar	10
1.1.2. Burjuva Kamusal Alanın Tarihsel Gelişimi	13
1.1.2.1. Ortaçağ Dönemi ve Temsili Kamusalılık	14
1.1.2.2. Burjuva Kamusalılığının İlk Adımları	17
1.1.2.3. Burjuva Çekirdek Ailesi ve Öznellik	25
1.2. BURJUVA KAMUSAL ALANIN SİYASAL İŞLEVLERİ: SİYASAL KAMU	28
1.2.1. İngiltere’de Siyasal Kamunun Oluşumu	28
1.2.2. Siyasal Kamunun Kıta Avrupası’nda Oluşumu: Almanya ve Fransa Örneği	30
1.2.3. Burjuva Toplumu ve Kamunun Çelişkili Kurumsallaşması	32
1.3. BURJUVA KAMUSAL ALANIN ÇÖZÜLMESİ VE ÇÖKÜŞÜ	35
1.3.1. Burjuva Kamusal Alanının Çöküşünü Hazırlayan Ekonomik Nedenler	36
1.3.2. Burjuva Aile Mefhumunun Yıkılması, Tüketim Kültürü ve Yönlendirici Kamusalılık	38
1.3.3. Kitle İletişim Araçları, Reklamın Etkileri ve Medyanın Dijitalleşmesi	41
1.4. BURJUVA KAMUSAL ALAN TEOREMİ VE KAMU MALİYESİ İLİŞKİSİ	45

İKİNCİ BÖLÜM

VERGİ DEVLETİNİN KRİZİ: JOSEPH A. SCHUMPETER.....	50
2.1. GOLDSCHIED'İN MİRASI: MALİ SOSYOLOJİ	51
2.2. SCHUMPETER'E GÖRE VERGİ DEVLETİ TEORİSİ VE KAPİTALİZM.....	57
2.2.1. Vergi Devletin Doğuşunu Ortaya Çıkaran Gelişmeler	57
2.2.2. Vergi Devleti Teorisinde Devletin ve Vergilerin Sınırları	60
2.2.3. Girişimcilik ve İnovasyon Ekseninde Kapitalizm	64
2.2.4. Schumpeter İçin Ailenin Yapısının Daralması	68
2.3. VERGİ DEVLETİNİN KRİZİ	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMUSAL ALAN VE VERGİ DEVLETİNİN KRİZİNE ELEŞTİREL YAKLAŞIM VE 1980 SONRASI KRİZLER	75
3.1. KAMUSAL ALANIN ÇÖKÜŞÜ VE VERGİ DEVLETİNİN KRİZİNE ELEŞTİREL YAKLAŞIM	75
3.2. 1980 SONRASI NEOLİBERALİZM VE YAPISAL KRİZ SÜREÇLERİ: WOLFGANG STREECK'İN ANALİZİ BAĞLAMINDA KAMUSALLIĞIN VE VERGİ DEVLETİNİN ÇÖZÜLÜŞÜ	79
3.2.1. Vergi Devletinden Borç Devletine Geçiş	84
3.2.2. Zaman Satın Mı Alındı? Borç Devletinden Konsolidasyon Devletine.....	86
3.2.3. Habermas ve Streeck Arasındaki Tartışma: Kapitalizm mi, Demokrasi mi? 91	
3.2.4. Kapitalizmin Gerçekten Sonu Geldi mi? Kapitalizmin Gelecek Sorunsalı: Wolfgang Streeck ve Immanuel Wallerstein Yorumu.....	97
SONUÇ	106
KAYNAKÇA.....	110
ÖZET	117
ABSTRACT	118

KISALTMALAR

Bkz. : Bakınız

Çev. : Çeviren

Der. : Derleyen

vb. : Ve Benzeri

vd. : Ve Diğerleri

GİRİŞ

Bilim yüzyıllar boyunca insanların yaşadığı çevreyi tanımasına, anlamasına ve en verimli şekilde bu çevre üzerinde kendisi için egemenlik kurabilmesine olanak sağlamaktadır. Bu süreçte elde edilen bilgiler sistemli bir şekilde bilimsel yöntemlere göre analiz edilmektedir. Bu durum sonucunda elde edilen verilerse bizleri ya somuttan soyuta ya da soyuttan somuta doğru götürmektedir. Somut ve soyut olma kavramları, konu edindiğimiz bilimsel araştırmalara bir kimlik kazandırmak için oldukça önemlidir. Somutluğu temel alıp deney ve gözlemin kullanıldığı pozitivist bir yaklaşım ile araştırma gerçekleştirilebilir. Bu yaklaşım doğa bilimlerini konu alan araştırmalar için kullanıldığında çok önemli keşiflerin ortaya çıkarılmasına katkı sunmaktadır. Kopernik devriminden Newton fiziğine kadar pek çok doğa bilimi keşfi bu yaklaşım ile ortaya çıkmıştır. Ancak sadece nesnel yapılar ve somut olayları temel alarak tümevarım çabasında olan pozitivist yaklaşımın sosyal bilimlerde kullanılması teorik indirgemeciliğe neden olmaktadır (Gökçe, 2012: 25). Sosyal bilimler doğa bilimlerinin sahip olduğu statik yapıya ve kurallara sahip olmasının ötesinde iktidar ilişkileri içerisinde gelişen ve dönüşen dinamik bir yapıya sahiptir (Önder, 2017: 179).

16. ve 18. yüzyıllar arasında yaşanan bilimsel devrim sosyal bilimler alanında da etkisini göstermiştir. Bilim değişen koşullara uyum sağlama ve yeni koşulları anlamlandırabilmek, yeni oluşan iktidar yapılarını ve modern devletlerin kararlarını, yeni konumlarını meşrulaştırabilmek için bir araç olarak kullanılmıştır (Gulbenkian Komisyonu, 2003: 14). Söz konusu süreç sosyal bilimlerin ortaya çıkmasına neden olmakla birlikte sosyal bilimlerin amaca hizmet etmesinde hızlı ve pratik sonuçların alınabilmesi için doğa bilimleri referans olarak alınmış ve emprisizm bir yöntem olarak kullanılmaya başlanmıştır (Gulbenkian Komisyonu, 2003: 16). Sosyal bilimlerde

emprisizmin yöntem olarak kullanılması özellikle anaakım iktisat açısından bakıldığında sosyal bilimlerin ontolojik yapısına zarar vermektedir.

Anaakım iktisadın kendi ontolojisini oluşturmak için kullandığı ana dayanak noktası yöntemsel bireyciliktir (Gürkan, 2016: 28). Tam da bu sebeple anaakım, bireysel çıkarların peşinden koşan bir iktisadi analiz ortaya sunmaktadır. İktisadın geçirmiş olduğu marjinalist devrim de buna hizmet etmektedir. Marjinalist devrimle beraber emek değer teorisi terk edilmiş, bunun yerine fayda değer teorisi dikkate alınmıştır. İktisadi düzlemde insan ihtiyaçlarının sonsuz, kaynaklarınsa sınırlı görülmesi düşüncesi hakimdir. İhtiyaçların karşılandığında haz vermesi, karşılanmadığında ise acı vermesi bağlantısı ile fayda hesaplarının yapılmaya başlanması sonucunda bireysel çıkarların peşine düşülmüştür. Burada bahsedilen bireylerin, iktisadi rasyonalite çerçevesinde *homo economicus* oldukları *a priori*, toplumsal alanın dışında salt kendi çıkarının peşinden koşmasıdır. Ancak birey söz konusu koşullar altında etkin özne olarak görülmemekte edilgen bir özne olarak tanımlanmaktadır (Nalbantoğlu; 2009: 21). Değişen koşullar içinde insan sadece kendi çıkarının peşinde koşan, olaylardan payını aldıktan sonra kenara çekilen bir varlık olarak görülmekte, süreci etkilemek ve süreçten etkilenmek gibi bir işlevi söz konusu olmamaktadır.

Anaakım iktisadın diğer bir odağı da ekonomik koşullar içinde daimi bir denge arayışıdır. Ona göre ekonomi daimi olarak dengededir ve piyasa ilişkilerine müdahale olmadığı sürece mükemmel bir işleyişe sahiptir. Ancak bu düşünce çerçevesinde yaşanan büyük krizlerin açıklanması mümkün görünmemektedir. Anaakım iktisadın denge arayışında olması onu sürekli bir modelleme yapmaya yöneltmekte ve matematiksel verilere hapsolmasına neden olmaktadır. Bu noktada iktisat için bilimden çok bilimsiciliğin söz konusu olması ve piyasa iktidarı çerçevesinde ortaya çıkan bilginin

metalaşması sonucunda teknisist bir bilimsel alanın ortaya çıkması eleştiri konusudur (Nalbantoğlu, 2009: 15). Çünkü teknik bilginin varlığı iktidarın akıl dışı davranışlarını ortadan kaldırmak için yeterli değildir (Habermas, 1993: 78). İktidarın akıl dışı davranışlarının ortadan kaldırılması için politik irade oluşumunu mümkün kılacak karşılıklı tartışmaya ve tartışma ortamına ihtiyaç vardır.

Teknik bilginin devlet yapısı içinde kullanılması, devlette bürokratik bir yapının oluşmasıyla sonuçlanmaktadır. Başlarda uzmanların siyasetçilere bağılılığı şeklinde ilerleyen süreç daha sonrasında tam tersi bir hal almış ve siyasetçilerin uzmanlara bağılılığına evrilmiştir. Böylelikle siyasetçiler uzmanlar tarafından hazırlanmış koşullar altında varlık göstermeye başlamıştır (1993: 81). Bu noktada ortaya çıkan sorun teknik bilgi nedeniyle “değer sistemlerinin” zarar görmeye başlamasıdır (1993: 81). Toplumda her bireyin ihtiyaçlarının, zevklerinin, ahlaki yapısının, kültür birikiminin, tarihsel geçmişinin aynı olduğu ütöpik bir dünyada teknik bilginin getirdiği rasyonalite elbette işlevseldir. Ancak mevcut koşullar altında günümüz dünyasında salt teknik bilgiye dayalı bir yönetim, krizleri çözmekte ve süreci yönetmekte yetersiz kalmaktadır.

İktisadi süreç bir piramit şeklinde düşünüldüğü takdirde en alt katman üretim ve yeniden üretim süreci, orta katman piyasanın var olduğu mübadele ilişkilerinin çözümlendiği bölge ve son olarak en üst katman ise finansal sürecin gerçekleştiği, yüksek siyasal ilişkilerin yaşandığı bölgedir (Braudel, 1984: 64-65). Anaakım iktisadın ilgi alanı mübadele ilişkilerinin gerçekleştiği ikinci kattır. O tüm iktisadi faaliyetin piyasa içerisinde gerçekleştiği düşüncesi ile kocaman bir nedensellik bağıını görmezden gelerek sadece kimin ne kadar pay alacağı ile ilgilenir. Oysa hem üretimin özel mülkiyete ve aşırı kârlılığa dayalı kapitalistik yapısının hem de en alt kat ile simgelenen maddi yaşamın uzun tarihe yayılan yapısal göz ardı edilmesi bilimsel alanda eksik incelemenin

yapılmasına yol açmaktadır. Çünkü nedensellik ilişkisi üretimin ve yeniden üretimin gerçekleştiği toplumsal katmanlarda gerçekleşmektedir ve aslında bu katmanlar kimin dağıtımdan ne kadar pay alması gerektiğinin cevabının bulunduğu alanlardır. Mülkiyet ilişkilerinin çözümlendiği yer üretimin bulunduğu geniş sosyal ve politik alanlardır. Mülkiyet ilişkileri çözümlenmeden incelenen mübadele ilişkileri sonucunda ise en üst katman olan kapitalizm gözden kaçır ve bu durumda siyasal süreç açısından incelenecek yapı da analizde ortadan kalkmaktadır. Oysa siyasal yapının teknik bilgi kapsamında yok edilmediği koşullar söz konusu olduğunda siyasal yapı iktidar, üretim ve mübadele arasındaki ilişkiyi rasyonel bir yapı içinde çözmekle mükelleftir. Dolayısıyla mübadele alanının incelenmesinden önce yapılması gereken zenginliğin kim tarafından yaratıldığının, artık-değerin kimin ürünü olduğunun ve bölüşümün sosyal ve politik yönlerinin incelenmesi gerekmektedir.

Tüm bu bilimsellik ve yöntem tartışmaları izinde kamu maliyesinin, devletin salt ekonomik varlığı ve işlevi olarak ifade edilmesinin ötesinde sosyal bir yapının üzerine inşa edilmiş olmasını gören bir disiplinlerarası alan olarak sosyal bilimler açısından sağlıklı sonuçlar elde edilmesini doğuracaktır. Anaakım iktisadın baskın konumu ve gücü, kamu maliyesine sermayenin, mübadele sürecinden aşırı kâr almasını sağlayan bir görev yüklemiştir. Oysa kamu maliyesinin adı çerçevesinde yer alan ‘kamu’ kelimesi, tek bir sınıfın ya da tek bir kişinin çıkarının gözetilmesinin ötesinde ortak iyinin ve ortak çıkarın gözetilmesini hedeflemektedir (Gürkan, 2011: 183). ‘Kamu’ kavramının devletin ötesinde bir anlam taşıması onun iktisadi alanın yorumlanmasında anaakım iktisattan daha geniş bir alanı incelediği gerçeğini de beraberinde getirmektedir. Oysa anaakım iktisat kamu kavramını iktisadi faaliyetlerin dışına iterek, iktisadi faaliyetlerin politik alandan uzaklaşmasını ve salt çıkar amacı gütmelerini hedeflemektedir (2011: 185). Ancak üretim ve yeniden üretim ilişkisi kapsamında toplumun da yeniden üretildiği bir sistemin

varlığı iktisadi faaliyetler çerçevesinde toplumun ve politik olanın soyutlanamayacağını gözler önüne sermektedir. Böylece bu açıklamaların sonucunda kamu maliyesine salt “devletin gelir ve giderleri arasındaki ilişkiyi inceleyen bilim dalı” şeklinde epistemolojik bir tanımlama yapmak yerine ona varlık kazandıracak “kamu maliyesi devlet ve toplum arasındaki somut ilişkidir” gibi ontolojik ve politik bir tanımlama yapabilmekteyiz (2011: 182).

Kamu maliyesinin toplum kavramını kendi bünyesi içinde incelemesi mali sosyolojiyi çalışma alanı haline getirmiştir. Kamu maliyesi buna göre “mali konuların, olayların, süreçlerin ve gelişmelerin ardındaki sosyolojik nedenleri ve bunların mali alanının ötesindeki sosyolojik etkilerini araştırmaya yönelik disiplinlerarası bir alan” şeklinde tanımlanmaktadır (Gürkan, 2016: 25). Mali sosyoloji kendi içinde klasik mali sosyoloji ve yeni mali sosyoloji olarak iki döneme ayrılmaktadır. Yeni mali sosyolojinin gelişmesinin nedeni klasik mali sosyolojinin teorilerini ‘modernleşme’, ‘elitizm’ ve ‘militarizm’ gibi klasik konulara dayandırması ve bu çerçeveler içinde konu alanını sınırlandırmasıdır. Oysa yeni mali sosyoloji, farklı mali olayların toplumsal değişimleri değişik yönlerde etkileyebilme kabiliyeti olduğunu kabul etmekte, bu alanda yeni metodolojik ve yönetsel çalışmalar yapmaktadır (2016: 27).

Yeni yönetsel çalışmalara ihtiyaç vardır, çünkü yeni yönetsel çalışmalar yapılmadıkça anaakım iktisat kamu maliyesinin kapsamına entegre kalmaktadır. Kamu maliyesi piyasa ekonomisinin yetersiz kaldığı alanlarda, piyasa ekonomisini meşrulaştırma aracı olarak ve denge bozukluklarını yeniden düzenlemek için bir araç olarak kullanılmaktadır (Önder, 2011: 5). Bu nedenle kamu maliyesinin inceleme alanı genellikle kamusal mallar, piyasa başarısızlıkları ve dışsalıklar ile sınırlı kalmaktadır. Oysa iktisadi alanın salt belirleyicileri bu konular değildir. Aynı zamanda ortak iyinin ve

ortak çıkarların hedef alındığı bilimsel bir alanda, artık-değer sonucu ortaya çıkan değer dağıtımının nasıl olacağı ve dolayısıyla gelir dağılımı da çalışılmalıdır. Başka bir örnek verilecek olursa kamusal, genel çıkarın gözetilmesi ve küreselleşme sonucunda tüm dünya üzerinde etkilerini göstermesi nedeniyle finansal krizler de kamu maliyesinin ilgi alanında olmalıdır. Çevre problemleri, toplumsal refah sorunları, tarihsel kurumlar, toplumsal cinsiyet, eşitsizlikler, iklim krizi, teknolojik ilerleme ve sınıf mücadeleleri gibi örnekler de bu bağlamda düşünülmelidir.

Bu tezin amacı, kamu maliyesinin yaşadığı yöntemsel ve disipliner sorunları dikkate alarak, kamu mali krizlerinin kaynağını toplumsal eşitsizlikler ve kapitalist sistemin beraberinde getirdiği üretim ilişkileri sorunsallarını da dikkate alarak Habermas'ın kamusal alanın çöküşü ve Schumpeter'in vergi devletinin krizi arasında bağlantı kurmaktadır. Kamusal alanın çöküşünü hazırlayan ve vergi devletinin krize girmesine neden olan etkenlerin ortak olduğu; benzer sosyal, ekonomik ve politik dinamiklerden beslendiği düşüncesi çerçevesinde kamusal alan ve vergi devleti arasında karşılıklı ilişki kurmak mümkün görünmektedir. Kamusal alan ve vergi devletinin beslendiği dinamiklerin benzer olmasına ek olarak her iki kavram da benzer tarihsel süreçlerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Kamusal alanda genel çıkarı gözetmesi ve özgür düşünce ve iletişim ortamını sağlaması nedeniyle vergi devletinin varlığı için önemli bir koşuldur. bu sebeple kamusal alanın çöküşü vergi devletinin çöküşünü de etkilemektedir. 1980 sonrasında yaşanan krizler süreci Habermas ve Schumpeter tarafından sunulan kuramsal çalışmaların somut örneklerini yansıtmaları nedeniyle teze dahil edilmiştir.

Birinci bölümde, Jürgen Habermas'ın kamusal alan teorisi ve araştırması irdelenerek öncelikle kamu kelimesinin kavramsal çerçevesi açıklanmaya çalışılacak, kamu kavramının burjuva kamusuna dönüşümünün tarihsel boyutu aktarılacaktır.

Kapitalizmin ortaya çıkması, üretim ilişkilerinin değişmesi ve metalaşma ekseninde burjuva kamusal alanının zlş ncelenecektir. Çözülme sonucunda ortaya çıkan durum ve kamu maliyesi arasında ilişki kurulacaktır. İkinci bölümde mali sosyoloji ekseninde önce Rudolph Goldscheid'in düşünceleriyle ekonomi ve devlet arasındaki ilişki ele alınacak, ardından Joeseph A. Schumpeter'in vergi devletinin krizi analizi tarihselliği ve mali sosyolojik çerçevesinde ncelenecektir. Schumpeter'in inovasyon ve yaratıcı yıkım görüşleriyle birlikte kapitalizmin krizinin vergi devletinin krizi üzerindeki etkisi ncelenecektir. nc bölümdeyse kamusal alan ve vergi devleti krizi üzerine değerlendirmelerin sunduğu yorum gücü ile 1980 sonrası kamu mali krizleri, krizlerin toplumsal ve ekonomik dayanakları ve krizlere çözüm olarak sunulan neoliberalizmin somut yansımaları Wolfgang Streeck ve Immanuel Wallerstein'in perspektifinden açıklanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BURJUVA KAMUSAL ALAN TEOREMİ: JÜRGEN HABERMAS

Jürgen Habermas, son yüzyılın en önemli sosyal bilimcilerinden ve entelektüellerinden birisidir. Habermas'ı günümüz için bu denli önemli bir düşünür olması, sahip olduğu akademik başarıları ve geliştirdiği teorileri ile bağlantılıdır.

Habermas, 1929 yılında Düsseldorf'ta doğdu. Düşünsel dünyasının gelişmesinde gençlik yıllarının Nazi Almanyası'na denk düşmesi etkili olmuştur. Akademik hayatına Göttingen ve Bonn üniversitelerinde felsefe eğitimleri ile başlamıştır. Frankfurt Okulu ve eleştirel teori ile tanışması ise 1956 yılında Theodor W. Adorno'nun asistanı olmasıyla başlamıştır. Habermas Weber, Durkheim, Marx, Kant, Heidegger, Nietzsche gibi düşünürlerden etkilenmiştir.

Frankfurt Okulu 1923 yılında Almanyada kurulan Toplumsal Araştırma Enstitüsü'nün bir düşünce akımıdır. Theodor W. Adorno, Max Horkheimer, Walter Benjamin, Herbert Marcuse gibi dönemin önemli düşünürleri tarafından kurulan Frankfurt Okulu, önceleri Marksist düşünce etrafında Marksizm eleştirisi yapmışlardır. Hegel, Kant ve Weber gibi düşünürlerin etkisinde çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir. Habermas'ın zaman zaman Frankfurt Okulu ile ters düşen düşünceleri olsa da çalışmalarını eleştirel ve akılcı bir yaklaşımla gerçekleştirmesi ekseninde Frankfurt Okulu'nun önemli temsilcilerinden biri olmuştur. Frankfurt Okulu'nun rasyonel akla yüklediği olumsuz anlamı eleştirerek rasyonel akıllı çalışmalarında toplumun dönüşüm ve düzenin oluşması için gerekli bir koşul olarak görmektedir (Baştürk, 2022: 191).

İletişimsel rasyonalite, söylem etiği, iletişimsel eylem, müzakereci demokrasi, kamusal alan, evrensel edim bilimi alanlarında çalışmaları olan Habermas'ın yaygın olarak bilinen ve bu çalışmanın da temel kaynağı olan eseri *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* kitabıdır. 1962 yılında yayınlanan eserde Habermas tarihsel bir süreç içinde, toplumsal düzenin ve üretim ilişkilerinin değişmesiyle birlikte sosyal, ekonomik ve politik değişimin yansımalarını ele almaktadır. Habermas sunduğu teorisinde ideal bir düzeni savunmakta ve bunun için de kamusal alanın bu ideal düzen içinde önemini açıklamaktadır. Üretim ilişkilerinin çözülmesiyle birlikte aile, basın, medya, toplum, siyasal ilişkilerin boyut değiştirmesini ve böylece idealize edilen kamusal alanın dönüşümünü eleştirel bir bakış açısı ve iletişimsel akıl teorileri ile destekleyerek sunmaktadır. *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* (1962), *İletişimsel Eylem Kuramı* (1981), *“İdeoloji” Olarak Teknik ve Bilim* (1968), *Bilgi ve İlgi* (1968), *Olgular ve Normlar* (1992), *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine* (1970) Habermas'ın başlıca eserleridir. En son 2022 yılında dijital basının ve sosyal medyanın etkilerinin politik boyutunun incelendiği *Kamusal Alanın Yeni Bir Yapısal Dönüşümü ve Müzakereci Demokrasi* eserini yayımlamıştır.

Tezin bu bölümünde Habermas'ın kamusal alan teorisi ele alınacaktır. Öncelikle kamu kavramı ve kavramın tarihsel gelişimi açıklanacak, ardından burjuva kamusal alanın ortaya çıkış süreci tarihsellik ve nedensellik bağlamında incelenecektir. Üretim ilişkilerinin çözülmesi ile birlikte kamusal alanın dönüşümü ekonomik, toplumsal, kültürel ve politik boyutları ve etkileriyle birlikte incelememiz kapsamında sunulacaktır. Son olarak tezin interdisipliner bir incelemeyi hedeflemesi nedeniyle burjuva kamusal alanın ve burjuva kamusal alanın çözülmesinin kamu maliyesi açısından önemi değerlendirilecektir.

1.1. KAMUSAL ALAN KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1.1. Kamusal Alan Tanımlaması ve Meydana Gelen Sorunsallar

‘Kamu’, ‘kamusal alan’, ‘kamuoyu’ gibi kavramlar gündelik yaşam içinde birbirlerinin yerine kullanılan ve anlamsal kargaşanın yaşandığı kavramlardır. Bunun sebebi söz konusu kavramların beslendiği dinamiklerin çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, tarihsel süreç içinde ‘kamu’ ve ‘kamusal alan’ kavramlarına atfedilen anlamlar daima aynı olmamıştır. Kamu kavramı kimi zaman kapsayıcı, toplumsal tabana yayılan ve devlet erkinin karşısında yer alan bir kavram olmakla birlikte kimi zaman ise bizzat devletin kendisini temsil niteliğinde bulunmuştur. Dolayısıyla, toplumların ‘kamu’ kelimesine atfettikleri anlam onların ekonomik yapılarına, tarihsel geçmişlerine ve kültürel yapılarına göre değişkenlik göstermektedir. Örneğin, herkese açık olması bir yana, devleti temsil eden binalara ‘kamusallık’ atfedilmesi, herkes tarafından tanınma ve şöhrete sahip olmasından ve bir temsiliyet sergilemesinden dolayı kamuya ait olma biçiminde tanımlanması bahsedilen tarihsel, sosyal ve ekonomik değişimlerin göstergesidir (Habermas, 2018: 58).

Habermas *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* kitabında kamu kavramını burjuva toplumunun bir parçası olarak görmüş ve kavramı burjuva toplumuna atfetmiştir. “Kamu, özgül olarak aynı dönemde mal mübadelesinin ve toplumsal emeğin alanı olarak kendi yasalarına göre kurumlaşan ‘burjuva toplumuna’ aittir.” (Habermas, 2018: 59). Habermas’ın ortaya sunduğu bu aidiyet kamusal alana dair bir sınırlama çizmiştir. Kamusal alana dair günümüze kadar pek çok model ortaya sunulmuş olsa da, söz konusu çalışma Habermas’ın kuramsallaştırdığı burjuva kamusal alanı üzerinedir. Kamusal alan kavramı, günümüzde Habermas’ın savunduğu anlamın ötesine geçmiştir. Çünkü artık

kamusal alan “toplum içerisinde cereyan eden politik ilişkiler kümesi” olarak değer görmektedir (Baştürk, 2013: 123).

Burjuva kamusal alanına dair başat temellendirme onun bir özgürlük alanı olmasıdır. Özgürlük temellendirmesinden kasıt bireylerin herhangi bir kısıtlama altında kalmadan diledikleri konu hakkında düşüncelerini özgürce açıklaması ve yaymasıdır. Burjuva kamusal alanına dair diğer bir temellendirme de ‘ortak yarar’ ilkesidir. Ortak yarar, bireylerin kişisel çıkarlarının ötesinde, bireylerin her birisinin toplamından daha fazla bir şey olan toplumun genel çıkarlarının gözetilmesini ifade etmektedir. Kamusal alanın diğer ve belki de en önemli bileşeni ise aleniyettir. Kamusal alan içinde sunulan fikirlerin veya alınan kararların tamamının açıklığı önem arz etmektedir (Habermas, 2018: 59). Aleniyetin sağlanması ise kamusal organlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Basın, yayın etkinlikleri kamusal organların başında gelmektedir. Bu sebeple iletişim burjuva kamusal alanı için büyük önem atfetmektedir. Habermas kamusal alan kavramını ortaya koyarak ve onu idealleştirerek “... bilinç felsefesi temelli toplumun eleştirel kuramı projesini dil ve iletişimsel eylem kuramına tercüme etmektedir” (Dellaloğlu, 1998: 189). Çünkü Habermas’ın nezdinde tarihsel bir süreç kapsamında ele alınan toplumsal bir kuram ve iletişimsel eylem kuramı birbiri içinde çözümlenebilecek alanlardır. Bu durumu kamusal alan bağlamında düşündüğümüzde aklın iletişimsel perspektifle nitelendirildiği durumda karşılıklı konuşma, konuşma sonucunda karşılıklı anlama ve anlaşma faaliyeti ve dolayısıyla bir ilişki bağı oluşturmak ancak iletişimsel eylem kuramı ile anlam kazanmaktadır (1998: 209). Öznelerarasılığın varlığı ahlak ve toplumsal ilişkilerin oluşması için zorunludur. Ahlaki ilişkiler öznelerarası bir durumun varlığında ortaya çıktığında bireylerin sembolik açıdan birbirlerini tanımaları mümkün olmaktadır. Anlatılan ilişkilerin sağlıklı bir tabanda kurulması ve oluşması iletişimsel eylemle mümkün olmaktadır (Çiğdem, 2008: 102-103). Habermas’ın iletişimsel eylem

teorisini ve kamusal alan teorisini birbiriyle ilişkisi çerçevesinde çözümlemesinin temel sebebi de bundan kaynaklanmaktadır. Burjuva kamusal alanı bir tartışma alanıdır, bir insani iletişim alanıdır ve bir sorun çözme alanıdır. Kamusal alanın bu işlevlerini gerçekleştirebilmesi için ise toplanma özgürlüğünün, eşit katılımın ve tartışma ortamının varlığı mutlaklık arz etmektedir. Eşit ve etkin siyasal katılım burjuva kamusal alanının yaratılmasında ön koşul olarak kabul edilmektedir. Çünkü aydınlanma ile birlikte bireylerin rasyonelliğinin keşfedilmesi, ekonomik ve sosyal değişimler karar alma organlarında bireylerin ortak çıkar çerçevesinde söz haklarının bulunması gerekliliğini ortaya çıkarmış ve söz konusu durum ancak eşit ve etkin siyasal katılımın varlığı ile gerçekleştirilebilecek bir durum haline gelmiştir.

Habermas'ın *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* kitabında burjuva toplumunun ortaya çıkmasıyla beraber devlet aygıtındaki değişimleri ve söz konusu değişimlerle beraber siyasal yaşam ve hukuk alanındaki yenilikleri uzun uzun açıklamasının temeli buradan kaynaklanmaktadır. "... burjuva sınıfının ortaya çıkışı bir bilinçlenme süreci ya da genel anlamda iktidar karşısında kendi bilincine varan bir toplumsal yapılanmanın ortaya çıkışı..." şeklinde tanımlanmaktadır (Torun, 2020: 226). Burjuva sınıfının doğuşu ve Habermas'ın burjuva sınıfına yüklemiş olduğu anlam Kant'ın aydınlanma düşüncesinde temellenmektedir. Kant, aydınlanmayı "İnsanın kendi suçu ile düşmüş olduğu ergin olmama durumundan kurtulma" şeklinde tanımlamaktadır (Kant, 2005 [1784]: 481). Ona göre insan kendi iradesi ile bu duruma düşmüştür. Ancak insan düşünen bir varlıktır ve iktidar karşısında bir varlık gösterebilmeyi aydınlanma ile gerçekleştirebilecektir. Bunun için bir sivil toplum oluşturulması gerekmektedir ve kamusal alan bu özgür düşünce ortamının sağlanmasının soyut mekânsallaştırılmış alanıdır. Dolayısıyla, Habermas kamusal alanı iletişimsel akıl, özgür irade ve öznellik ile aynı ortamda buluşturmuş ve kamusal alanın ancak özgür bir düşünce ortamı içinde

sağlanabileceğini sunmuştur. Çünkü insanların birbirleriyle olan münasebetinde değer oluşumunu sağlayan kurucu öge iletişimdir (Akkol, 2019: 179). İletişim, hak ve özgürlüklerin korunduğu bir yaşam dünyasının oluşmasını sağlayacaktır. Ancak böyle bir perspektiften bakmak üretim ilişkilerini dışarıda bırakmak anlamına gelmemekte, aksine üretim ilişkilerinin toplumsal hayatı tek başına belirleyen bir unsur olmadığını ortaya çıkarmaktadır (2019: 179). Bu nedenle, Habermas için ideal yönetim biçimi radikal demokrasi olarak yorumlanabilmektedir¹ (Timur, 2012: 47).

1.1.2. Burjuva Kamusal Alanın Tarihsel Gelişimi

Burjuva kamusal alanı her ne kadar modern devlet ile ortaya çıkmış olsa da köklerini Antik Yunan'a dayandırmak mümkün görünmektedir. Antik Yunan'da vatandaşlar hayatlarını kamusal alan ve özel alan olmak üzere iki alan içinde devam ettirmektedirler. Kamusal alan ne kadar bir özgürlük alanı olarak görülüyorsa da, özel alan bir o kadar zorunluluk alanı olarak değerlendirilmektedir.

Antik Yunan döneminde siyasal yapı patrimonial bir politik sisteme dayanmaktadır. Bu sebeple kamusal alanda yer almanın koşulu aile reisi olunmasına bağlıdır. Bir vatandaş ancak aile reisi olarak özel alanda bir özerkliğe sahip olduğu takdirde kamusal alan içinde söz hakkına sahip olabilmektedir. Aile reisi '*oikos*'ta ne kadar hâkim konumdaysa ve egemenlik gücüne sahipse, kamusal alan içinde o kadar varlık alanı bulur (Habermas, 2018: 60).

Oikos Antik Yunan'da özel alanı temsil etmektedir. Kadınların çalışması, ev işlerinin yapılması, kölelerin çalışması, doğum ve ölümler tamamen *oikos* içinde

¹ Meral Özbek Habermas'ın radikal demokrasi görüşünü "radikal prosedürcülük" olarak görmektedir (Özbek, 2004: 36). Özbek burjuva demokrasisinin henüz oturmadığı bir toplum yapısında Habermas'ın bu prosedürcü yaklaşımını önemli görmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Özbek (2004)

gerçekleşmekte ve kamusal alandaki aleniyetin aksine ev içindekilerle birlikte gizli tutulmaktadır, ancak aile reisi her ne kadar *oikos*'ta gizli bir yaşam sürdürürse, kamusal alanda bir o kadar herkese açık bir benlik sergilemektedir (2018: 60). Çünkü kamusal alanda eşitler arasında yapılan tartışmalar, onur kazanmanın ve erdem göstermenin yeri olarak görülmektedir. Tüm politik ve sosyal tutumlar herkesin gözü önünde gerçekleştirilmektedir (2018: 61).

Kamusal alan isim olarak bir alanı temsil etse de, mekânsal olarak bir sınırlandırma söz konusu değildir. Kamusal alan kimi zaman pazar meydanlarında ortaya çıktığı gibi, kimi zaman mahkeme salonlarında, kimi zaman da savaş meydanlarında varlık bulmaktadır.

1.1.2.1. Ortaçağ Dönemi ve Temsili Kamusalılık

Ortaçağ dönemi kamusalılık modeli öncelikle iktisadi yapı üzerinde oluşmuştur. Ortaçağ ekonomik yapısı toprağa dayalı bir ekonomik yapıdır ve toprak hükümdarın özel mülkü sayılmaktadır. Bu nedenle feodal dönemde kamusal alan ve özel alan ayrımına gitmek bugünkü anlamda mümkün görünmemektedir. Habermas'a göre feodal dönemde ortaklaşmaya dayalı bir toprak üretim sistemi bulunmaktadır. Bu sebeple toprak kamusal olarak kabul edilmektedir. Aile reisinin toprak üzerinde kullandığı iktidari yapı toprakta özel mülkiyetin varlığı nedeniyle birinci dereceden kamusal alan olarak kabul edilmektedir. Ancak toprağın sahibi olan aile reisinin evde sahip olduğu ikincil bir iktidar da mevcut bulunmaktadır. Bu nedenle, aile reisi ev içinde ikinci dereceden bir kamusal iktidar sahibi olmaktadır. Aile reisinin sahip olduğu bu kamusal iktidar birincil dereceye göre daha özel sayılsa da, sonuç itibarıyla kamusal ve özel alan tek bir zümrede buluşmaktadır (Habermas, 2018: 63). Bu sebeple feodal dönemde kamusal alan ve özel alan ayrımına gitmek mümkün olmamaktadır. Feodal dönemde toprak, pazar yerleri,

çeşmeler herkese ait olması itibarıyla kamusal kabul edilmektedir. Çünkü bu alanlar ortak kullanıma açıktır.

Habermas ortaçağ fermanlarında geçen *publicare* kelimesine işaret etmektedir (2018: 64). *Publicare* kelimesi, *publicus* (kamusal) kelimesi ile eş anlamlı kullanılmakla birlikte, hükmeden adına el koymak anlamına gelmektedir. Böylece kamusallık boyut değiştirmektedir. Kamusallığın hükmetmekle aynı alt yapıda buluşturulmasıyla birlikte egemenlik kamusal bir boyut kazanmaktadır. Bu bağlamda, kamusallık toplumsal bir yapı olmanın dışında temsili bir nitelik kazanarak statü göstergesi haline gelmektedir. Kamusallığın kazanmış olduğu temsili nitelik onun sergilenmesi, sunulması durumunu ortaya çıkarmıştır. Habermas bu durumu “halk adına değil, halk ‘önünde’, kendi egemenliklerini temsil etmek” olarak özetlemektedir (2018: 66). Şahıslar, sahip oldukları statüyü sergilemek için çeşitli araçlar kullanmaktadır. Armalar, hitabet şekilleri, kılık kıyafet ve hatta saç şekilleri bile yeni temsili kamusallığın sergilenmesi için kullanılmaktadır. Bu sebeple temsili kamusallık, bu kamusallığı temsil eden şahıslar için normlar ortaya sunmaktadır. Zamandan, durumdan ve mekândan bağımsız olarak egemenlik hakkının kullanıldığı tüm koşullarda söz konusu normlar devreye girmektedir (2018: 67).

14. yüzyılda hümanizmin ortaya çıkmasıyla birlikte temsili kamusallık da boyut değiştirmeye başlamıştır. Hümanizmin saray hayatına kaymasının sonucunda temsili kamu, feodal beylerden prensin sarayına geçiş yapmıştır. Burada temsili kamunun yıkılışı söz konusu değildir. Aksine temsili kamu daha belirgin bir hale gelmiş ve saray hayatının içine dahil edilmiştir. Bu dönemde barok tarzı şöenlerden bahsedilmekte ve bu şöenler saray salonlarında ve saray parklarında gerçekleştirilmektedir. Bu şöenlerdeki amaç ise şöenleri düzenleyenlerin büyüklüklerini ve yüceliklerini göstermektir.

Şölenlerin izleyicisinin halk olması ve bu şölenlerin yücelik göstergesi için araç olarak kullanılmasından dolayı Habermas bu durumu “... temsiliyet, daima önünde cereyan edeceği bir çevreye muhtaçtır” şeklinde yorumlamaktadır (Habermas, 2018: 69).

Ekonomik yapının toprağa dayalı küçük ölçekli ve çoğu zaman kendine yeter üretim ekonomisinden mübadele ekonomisine dönüşmesiyle birlikte ulus devlet modelleri ortaya çıkmaya başlamaktadır. Mübadele ekonomisine geçişin önemli bir sonucu da para ekonomisinin gelişmesidir. Bu temel gelişmenin ışığında feodal beylikler yerini mutlakiyetçi yönetimlere bırakmaya başlamıştır. Mutlakiyetçi merkezi yönetimlerin ve bölgesel devletlerin oluşması yeni bir kavramın da kullanılmaya başlamasıyla sonuçlanmıştır: *privat* (özel).

Privat kavramı dönem itibariyle “kamusal görevi olmayan” anlamına gelen bir kullanıma sahiptir (Habermas, 2018: 70). *Özel* kavramının ortaya çıkması ve *kamusal* görevi olmayan anlamında kullanılmaya başlanması, bizlere temsili kamusallığın etkisini yitirdiğini, böylece prenslerin şahsıyla bir bütün oluşturan kamu kavramının, artık şahıstan bağımsız bir rol üstlendiğini göstermektedir. Kamu kavramı artık devlet aygıtına ilişkin bir yapı sergilemektedir. Devlete ait binalar kamusal olarak nitelendirilmekte, devlet memurları kamusal şahıslar olmaktadır. Dolayısıyla, feodal dönemde tek bir şahısta birleşen kamu ve özel kavramları artık bir ayrışma yaşamaktadır. Bu ayrışma sonucunda devletle ilişkili olan yapılar kamusal olarak tanımlanırken (ordu, bürokrasi, yargı), bunun dışında kalan, örneğin din, saray gibi yapılar, özel unsurlar olarak tanımlanmaktadır. Bu ayrışma kendisini prenslik statüsünde ekonomik olarak ortaya koymaktadır. Prensın özel bütçesi ile kamu bütçesi ayrışmaktadır (Habermas, 2018: 71). Böylece devletin tek temsilcisi olan saray iktidarı çözülmüş ve ikili bir yapı halini

almıştır. Saray özel alan kapsamında yer alırken devlet kamusalın kendisi haline gelmiştir.

Yaşanan tüm bu gelişmeler burjuva kamusal alanının oluşması için atılan ilk adımlar olmuştur. Kapitalizmin de gelişmesi ile birlikte mesleki loncaların ortaya çıkması devletin karşısında bir sivil toplumun oluşması ile sonuçlanacaktır (Timur, 2012: 41).

1.1.2.2. Burjuva Kamusalının İlk Adımları

Max Weber, sınıfları sosyal topluluk olarak görmez, sınıfların toplumsallaşma ile ortaya çıkacağını savunur ve ekler: "... sınıf konumlarına yol açan toplu eylem ise esas olarak aynı sınıfın üyeleri arasında bir eylemdir" (Weber, 2019: 208). Burjuva kamusalının ortaya çıkmasını sağlayan değişimler ekonomik değişimlerdir. Finans ve ticaret kapitalizminde meydana gelen dönüşümler toplumsal düzen üzerinde de etkilerini göstermiştir. Ancak erken dönem kapitalizmine bakıldığında, Habermas'ın da savunduğu gibi kimi muhafazakâr özellikler sergilediği görülmektedir (Habermas, 2018: 75). Erken dönem kapitalizmi, daha sonra gelişen kapitalizmin vahşi rekabet ortamından çok uzak bir çizgi sergileyerek şerefli kazancın izlerini taşımakta ve aynı zamanda siyasal olarak da muhafazakâr bir nitelik taşımaktadır. Ancak erken dönem kapitalizminin üstlenmiş olduğu misyon oldukça kuvvetlidir. Erken dönem kapitalizmi mevcut egemenlik ilişkilerinin daha sağlam temellere dayandırılmasını sağlamış ve buna ek olarak da mevcut feodal iktidar ve egemenlik ilişkilerinin çözülmesi için gerekli koşulların hazırlanmasına katkı sağlamıştır. Çünkü erken dönem kapitalizmi feodalite dönemindeki iktisadi ilişkilerin ötesinde uzun mesafeli ticari ilişkilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Böylece mal ve haber dolaşımı önemli bir noktaya yerleşmiştir (2018: 75).

Süreç içinde ilk etkiler şehir hayatındaki değişimlerle ortaya çıkmıştır. Önceleri köy ve kent arasında gerçekleşen ve loncalar tarafından denetlenen şehir pazarları, daha sonra uzun mesafeli ticari ilişkilerin ortaya çıkmasıyla birlikte, yerini şehir borsalarına, sürekli hale gelen fuarlara bırakmıştır. Ortaya çıkan bu yeni sistem siyasal egemenliğin kuralları çerçevesinde gelişme göstermekteydi.

Uzun mesafe ticaret ilişkilerinin gelişmesi, uzak mesafelerden hızlı ve güvenilir haber alma ihtiyacını da artırmıştır. Bu sebepten dolayı haberleşme sisteminde profesyonelleşme ortaya çıkmıştır. Büyük ticaret şehirlerinin haber sistemlerinin merkezi haline gelmesi bu durumun en büyük göstergesidir (2018: 76). Ancak söz konusu durum henüz haberin kamusallaşması anlamına da gelmemektedir. Henüz mevcut haberleşme sistemi tacirlerin ve yönetimin çıkarları için kullanılmakta, halkın haberlere erişimi söz konusu olmamaktadır. Dolayısıyla, sistem içinde bir haber mahremiyetinden söz edilebilmektedir.

15. yüzyıla gelinmesiyle erken dönem kapitalizmin boyut atladığı görülmektedir. Sermaye birikiminin artması yeni pazar arayışlarının ve örgütlü şirketlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Böyle bir değişim beraberinde siyasal güvence ihtiyacını da getirmiştir. Çünkü ticaret artık şehir ticaretlerinin ötesine uzanmış ve *devletsel* bir boyut kazanmıştır. Böylece devletin yapısında da değişimler ortaya çıkmıştır. Devlet aygıtının hem bürokratik hem de işlevsel olarak genişlemesi mali ihtiyaçların artmasına neden olmuştur. Daha önceleri prensler ve finansörler arasında özel borç sözleşmeleriyle ve kamu borçlanmaları ile yürütülen devletin mali yapısı bu yöntemlerle devam ettirilemez olmuştur. Bu sebeple mali ihtiyaçların karşılanması için yeni bir sisteme ihtiyaç duyulmuştur: *vergi sistemi*.

Daha önce prenslik bütçesi ve devlet bütçesi ayrımının yaşanmasıyla başlayan mali değişim vergi sisteminin geliştirilmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Bu durum modern devletin kuruluşunun bir göstergesidir. Çünkü “modern devlet her şeyde önce bir vergi devletidir” (2018: 79). Daha önce de vurguladığımız gibi, mübadele ekonomisinin gelişmesi parasal ekonominin yükselmesine neden olmuştur. Toprağa dayalı “doğal ekonomiden” “parasal ekonomiye” geçiş, vergi devletin doğrudan parasal ekonomiye tabi şekilde geliştiği anlamına gelmektedir. Para vergi devleti öncesindeki patrimoniyal yapının, feodal ekonominin ve devletin feodal mali yapısının çözülmesini hızlandırmış ve vergi devleti ile kapitalizmin gelişimini bu erken dönemden itibaren birbirine bağlamıştır.

Merkantilizm ile birlikte ticaret kapitalizmi artık üretim kapitalizmi niteliği kazanmaya başlamıştır. Çünkü artık hammadde ithal edilmekte mamul veya yarımamul ürünler ihraç edilmeye başlanmaktadır. Böylece artık sanayi sermayesinden söz edilebilir hale gelinmiştir. Zenginliğin dış ticaret bilançosundaki matematiksel artışla ölçülmeye başlanması devlet aygıtının ekonomik sistem içinde varlık göstermesiyle sonuçlanmıştır. Ancak buradaki devlet varlığı, devletin ekonomi içinde aktif katılımı ile değil, idarenin aldığı ekonomik önlemler ile kendisini göstermiştir. Devlet küçük iş yerinin üretime geçmesini sağlamış, üretim en ince ayrıntısına kadar devlet tarafından planlanır hale gelmiştir. Dolayısıyla, artık feodal dönemin ev tipi üretimi değil, aleni ve kamusal alana yayılan bir üretim ortaya çıkmaktadır.

Habermas bu noktada Schumpeter’e bir göndermede bulunmaktadır. Schumpeter, yeni ekonomik yapıyla birlikte bireysel ekonomilerin ortaya çıktığını, böylece özel alanın oluştuğunu, kamusal alanın ve özel alanın karşı karşıya bulunduğunu savunmaktadır. Habermas’a göre ise Schumpeter savunusunda yeni ekonomik yapıyla

birlikte sadece özel alana odaklanmakta, ancak bu sürecin aynı zamanda kamusal bir önemi olduğunu göz ardı etmektedir (2018: 81). İktisadi faaliyetlerin özelleşmesi konusunda ise her iki düşünür de aynı görüşe sahiptir. Ancak Habermas için kamusal ve özel ayrımı bu kadarla sınırlı kalmamaktadır. Söz konusu iktisadi faaliyetler kamusal güç tarafından denetim altında tutulmaktadır. Ekonomi ev ekonomisinin ötesine geçmiştir ve tam da bu sebepten ötürü artık ekonominin geçirmiş olduğu mevcut değişim genel çıkarın da ilgisi haline gelmiştir (2018: 81). Özel alanın bir parçası olan ekonomik faaliyetler, merkantilizm ve kameralizm² ile birlikte kamunun bir parçası haline gelmiş bulunmaktadır.

Ekonomik yapıdaki değişimin kendisini gösterdiği ikinci alan basın olmuştur. Haber artık tüccarların kişisel çıkarlarına hizmet eden bir yapı olmanın ötesine geçerek haberin kendisi mal haline gelmiştir. Buna ek olarak hükümetler basını aldığı kararların halka duyurmanın aracı olarak görmeye başlamıştır. Amaç ise halka yarar sağlamak ve ticareti kolaylaştırmaktır (2018: 85). Mallardaki fiyat artışları, yeni düzenlenen vergiler, ticaret için alınan yeni kararlar, borsa kurları gazetelerin yeni içeriğini oluşturmaktadır.

Habermas burjuva kamusal alanının oluşumunu açıklarken Marx'ın düşüncelerinden yararlanmış olsa da, teorisini ve yaklaşımını ilkel birikim ve üretim araçlarının ve ilişkilerinin değişimi üzerine değil, toplumsal tabandaki düşünce değişimi üzerine kurmuştur. Taner Timur, bu düşünce değişiminin üç temel kaynaktan oluştuğunu

² Kameral bilimlerde pratik amaçlara yönelik uygulamalı bilgi üretimi gerçekleştirilmektedir (Gürkan, 2007: 219). Nasıl ki ormanlardan en fazla verimin elde edilebilmesi için üzerine araştırma yapıp bu doğrultuda hareket ediliyorsa kameralizmde de toplum bir inceleme alanına alınmaktadır. Böylece toplumsal faaliyetlerden maksimum verimin alınması için incelemeler yapılmaktadır. Bunun gerçekleştirilebilmesi içinse devlet aygıtının toplumun her alanına hakim olması gerekmektedir. Söz konusu koşulun gerçekleştirilebilmesi için devletin bürokratik örgütlenmesi en geniş çapta tutulmaya çalışmaktadır. Böylece kameralizm bir yönetim tekniği olarak görülmekte ve devlet maliyesinin iyileştirilmesi için kamu gelirlerinin artırılmasına odaklanmaktadır (Gürkan, 2007: 220-221). Bu nedenle devlete paternalistik bir işlev yüklenmekte ve devlet bireyin iç ve dış dünyası dahil insana dair ve insan kullanımına dair her şeyin üzerinde geniş hukuki ve idari bir düzenleme içerisinde olmaktadır. Çünkü kameralizm bireysel zenginliği kabul etmektedir. Ancak söz konusu bireysel zenginlik beraberinde devlet zenginliğini de getirecektir ve bu zenginlik sınıf boyutunda oluşacaktır. Dolayısıyla ticari hayatın zenginliği bireysel zenginliği değil toplumsal zenginliği oluşturacaktır. Detaylı bilgi için bkz. Gürkan (2007).

ifade etmektedir: gerçek burjuvazi, kralın otoritesi dışında kalmış şehirlerde gelişen ticaret, finans ve sanayi kapitalistleri ve bürokratlar (Timur, 2012: 45). Gerçek burjuvazi ve şehirlerde gelişen ticaret, finans ve sanayi kapitalistleri yeni bir sivil toplum oluşturmaktaydılar. Peki sivil toplumun kamusal alanın oluşmasındaki önemi nedir? Filiz Zabcı, bu konuya dair görüşünü şöyle yazar: “Sivil toplum, kamusal alanın oluşması için ‘yeterli’ koşul olmasa bile gerekli bir koşuldur” (Zabcı, 1997: 61). Kamusal alan ve sivil toplum, üyelerinin özel olması açısından benzerlik taşımaktadırlar. Süreç devlet, kamusal alan ve sivil toplumun tarihsel etkileşimleri içerisinde gelişmiştir. Sivil toplumun, kamusal alan ile etkileşim içinde bulunmasının üç temel dayanağı vardır (1997: 61). Bunlardan birincisi, devlet otoritesinin kişisel olmaktan çıkmasıyla birlikte sivil toplumun, özel alan içinde, devletin karşısında bir yapı olarak ortaya çıkmasıdır. İkincisi ekonominin *oikos* kapsamından çıkarak pazar düzeyinde gerçekleşmeye başlamasıdır. Böylece özel alan, içine aile ve pazar ekonomisini iki farklı unsur olarak dahil edebilmiştir. Ailenin kamusal alanın oluşumuna dair katkıları ve süreç içinde geçirmiş olduğu dönüşüm ilerleyen sayfalarda daha detaylı ele alınacaktır. Timur, süreci merkantalist politikalar ile birlikte “ulusal pazarın, aile ekonomisini ve yerel pazarları kendi bünyesinde eritmesi” şeklinde açıklamaktadır (Timur, 2012: 45). Üçüncü ve son dayanak ise anayasal devletin tarihsel olarak oluşum süreciyle kamusal alan, sivil toplum, devlet şeklindeki üçlü ayrılmanın yerleştirilebiliyor olmasıdır (Zabcı, 1997: 62).

Bir başka yaklaşıma ve yoruma göre ise kamusal alan ve sivil toplum arasında çok derin bir farklılık olduğunu savunulmaktadır (Baştürk, 2013: 128-129). Buna göre: “Sivil toplum kavramı, devlet ile piyasa ilişkileri arasında yetkisizlik problemine odaklanmışken, kamusal alan, tam tersine toplum ile devlet arasında var olan ayrım çizgilerini politik olarak aşma isteğinden türemiştir” (2013: 128). Dolayısıyla sivil

toplumun piyasa ilişkileri ve devlet arasında bir ayrımı savunması söz konusuysa, kamusal alanda ana konu toplumsal yeniden üretimin yapılmasıdır.

Habermas kamusal alanın kaynağını özel alandan aldığını savunmaktadır. Yukarıda sayılan dayanaklar özel alanın günden güne güçlendiğini ve geliştiğini gösterir niteliktedir. Böylece sivil toplum kamusal alanın ortaya çıkmasında ve gelişmesinde önemli bir etkiye sahip olduğu gibi, aynı zamanda, ilerleyen bölümlerde değinileceği üzere, kamusal alan da sivil toplumun, devlet karşısında şekillenmesini etkilediği savı söylenebilir. Son olarak düşünce değişiminde bürokratların rolü ise ekonomik faaliyetlerin rasyonelleşmesini sağlamalarıdır.

Burjuva toplumunun kamusal alan oluşturmada anlatılan süreçlerin sonucunda gerçekleşmiştir. Devlet ekonomik alanda doğrudan faaliyet göstermemiştir, ancak aldığı kararlar ve sıkı denetimler sonucunda merkantilist düzenlemeler toplumun her alanında hissedilir hale gelmiştir. Özellikle vergi ve harçlardaki, özelleşmesine rağmen ev bütçesindeki düzenlemeler burjuva toplumunun devlet karşısında bir yapı olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Örneğin, tahıl kıtlığı yaşanan bir dönemde devletin ekmek tüketimini yasaklaması aslında devlet müdahalesinin boyutunu gözler önüne sermektedir. Devletin bu müdahalelerine toplum karşı çıkmış, hem kamu erkinden özel alanı koparmış hem de kamusal akıl yürüterek kamusal eleştiriyi oluşturmuştur (Falay, 2014: 65). Habermas bu süreci şu şekilde açıklamaktadır:

Devletin karşısına dikilen toplum bir yandan kamu erkinden özel alanı koparıırken, diğer yandan hayatın yeniden üretimini özel ev bütçelerinin sınırlarının ötesine taşıyıp kamusal çıkar alanına giren bir mesele haline getirdiği için: idare ile kesintisiz temasın gerçekleştiği bölge, akıl yürüten kamusal topluluğun eleştirisine konu olma anlamında da “kritik” bir duruma gelmiştir (Habermas, 2018: 88).

Böylece daha önce devlet ile aynı anlamda kullanılan kamusal kavramı boyut değiştirmiştir. Artık kamusal alan, özel şahısların bir araya gelmesi ile oluşturulmuş yapı haline gelmiştir. Buna ek olarak kamusal alan artık kamu erkini (devleti) kamuoyu önünde kendisini meşru kılmaya mecbur bırakan bir yapı haline dönüşmüştür (2018: 90). Özel şahıslar, kendileri açısından çıkar tartışmalarının konusu olan ve artık özel alan içerisinde yer alan ekonomik faaliyetler (mal dolaşımı ve toplumsal emek), üzerinde gerçekleştirilen genel düzenlemeler hakkında kamu erki ile bir kutuplaşma yaşamışlardır. Burada bir egemenlik mücadelesi görülmektedir. Ancak burjuvazinin amacı doğrudan egemenliği ele geçirmenin ötesinde, kendilerine bağlı kılmaktır. Çünkü burjuvaların kapitalist sistemde, sistemin sahip olduğu ilkeler nedeniyle doğrudan egemen olmaları mümkün değildir. Bu nedenle, mevcut egemenliği değiştirmek ve aleniyet ilkesini egemenliğin içine entegre etme çabasındadırlar. Değişim için kullanılan araç ise kamusal akıl yürütme yöntemidir. Böylece kamusal akıl yürütme ile birlikte egemenliğin “akıl ölçütleri” ve “yasa biçimleri” değiştirilmeye çalışılmaktadır.

Kamusal akıl yürütme kaynağını çekirdek aileden ve onun mahremiyet alanından almaktadır. Çünkü çekirdek ailenin yaşamış olduğu dönüşüm onun kendi içinde bir öznelliğe sahip olmasına sebep olmuş ve bu durum çekirdek ailenin özel alanda kendi kamusunu, yani siyasal kamunun oluşumundan önce ve siyasal kamunun oluşmasına katkı sağlayacak edebi kamunun oluşturulmasını sağlamıştır.

Kamusal toplulukların oluşmasında katkı sağlayan diğer bir unsur ise salon ve kahvehanelerin ortaya çıkmasıdır. Salon ve kahvehanelerin ortaya çıkmasıyla birlikte, toplum içinde farklı kesimlerdeki insanların bir araya gelebilme olanakları oluşmuştur. Burjuvalar, aristokratlar ve entelijansiya bu mekânlarda aralarındaki sınıfsal farklılıklar göz ardı edilerek bir arada toplanabilmişlerdir. Aynı zamanda bu mekânlar edebi

eserlerin meşrulaşma mekânları olmaktadır (Habermas, 2018: 103). Çünkü kaleme alınan eserlerin tanıtıldığı ve sunulduğu ilk alan bu mekânlardır. Daha sonraki dönemlerdeyse sadece insan olmanın yeterli olduğu salonlarda ve kahvehanelerde edebi kamu yerine siyasal ve ekonomik konular tartışılmaya başlanarak siyasal kamunun temelleri oluşturulmuştur (Torun, 2020: 228).

Önceleri salonlarda gerçekleştirilen toplantılar, aleniyetten uzak bir nitelik taşımaktaydı. Böylece esas kamunun oluşturulması söz konusu olabilecekti (Habermas, 2018: 104). Toplantıların aleniyetten uzak olmasının açıklamasını ise Habermas şu şekilde belirtmektedir:

Tahsilli insanların oluşturduğu kamusal bir topluluk çerçevesindeki rasyonel iletişim içinde bilincin kamusal kullanımıyla kendisini gerçekleştireceği varsayılan akıl, mevcut bütün egemenlik ilişkilerini tehdit ettiği için, aleniyetten uzak durmak zorundadır (Habermas, 2018: 104).

Mutlak egemenliğin henüz monarkların elinde olması, aklın kullanımını ifşa etmemeyi öğütlemektedir. Çünkü bu durum yani aklın kullanımı ve rasyonel iletişim egemenlik ilişkilerini tehdit eder niteliktedir. Toplumsal eşitlik altında bir araya gelen zümreler bir tartışma ortamı oluşturmaktadır. Edebiyattan ekonomiye, siyasetten hukuka kadar her türlü konuda, özel şahısların toplumsal kimliklerinden uzaklaşarak bir eleştiri ve tartışma ortamı oluşturması söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla toplumsal hiyerarşinin dışına çıkılarak “salt insani” olabilmek ancak bu tabanda mümkün görünmektedir. Başlarda her ne kadar gizli olarak gerçekleştirilmiş olsa da, zaman içerisinde bu kamusal topluluklar, daha geniş topluluklar haline gelmişlerdir.

1.1.2.3. Burjuva Çekirdek Ailesi ve Öznellik

Kapitalizmin ekonomik sistem olarak faaliyete geçmesi ve alanının genişlemesiyle birlikte toplumsal tabanda pek çok değişim gerçekleşmiştir. Gerçekleşen bu değişimlerden biri de çekirdek burjuva ailesinin yapısı olmuştur. Çünkü kamusal akıl yürütmenin ortaya çıkmasıyla aydınlanma, tartışma ortamının oluşması ve tartışma sonrası anlaşma sağlanması “özgül bir öznelliği” gerektirmektedir (Habermas, 2018: 117). Bahsedilen özgül öznellik ise kaynağını ataerkil çekirdek aileden almaktadır.

Aile yukarıdaki bölümlerde de değinildiği gibi Antik Yunan döneminde özel alanı oluştururken, feodal dönem içinde kamusal ve özel alanın bir birleşimini ortaya sunmaktadır. Ancak burjuva kamusal alanında aile tamamen bir özel alan haline gelmektedir. Bu durum ev ortamında kendisini göstermiş, evlerin mimari yapısı bile değişime uğramıştır. Eski büyük evler yerini küçük, herkesin ayrı odası olan, salon ve yemek odalarının küçüldüğü ve zaman zaman ortadan kaldırıldığı burjuva evlerine bırakmıştır. Modern aile kavramının böyle bir dönüşüme uğramasının en önemli sebebi ailenin bir tahakküm ortamından kurtulmasını sağlamakta yatmaktadır. Feodal dönemde aile üretim ve zorbalık alanı olarak görülmekteyken kapitalizmle dönüşen modern çağda bunun yerini piyasa sistemi almış, aile ve ev kavramları özelleşmiştir (Falay, 2014: 53). Çünkü aile baskıdan uzak, bağımsız ve iletişim fonksiyonunun önemli görüldüğü bir ortamda varlığını sürdürdüğü müddetçe toplumsal baskıların ve zorlamaların uzağında kalacak, ancak böyle bir ortamda yeni bir insanlık kavramı ortaya çıkacaktır. Söz edilen yeni insanlık kavramı zorlamalara maruz kalmadan özgürce karar veren bireylerden oluşacak, kendini eğitecek ve bu sayede yetilerini geliştirecektir. Böylece aslına bakılırsa, kendi etik yargılarını oluşturacak ve sevgi bağlarının kuvvetlenmesiyle birlikte aynı temelde bir topluluk oluşturacaktır. Dolayısıyla çekirdek aile içinde yer alan gönüllülük, sevgi beraberliği ve kültürlülük kavramları bireylerin sahip oldukları tüm

statülerden sıyrılmasını ve dışsal amaçların dışarıda bırakılarak ailede salt insani nitelik kazanması sağlamaktadır.

Böylece burjuva çekirdek ailesi öznellik ve içtenlik alanı haline gelmiştir (Timur, 2012: 52). Özel şahısların, çekirdek ailede kazandıkları insanilik durumunun edebiyata dökölmesi ise mektuplar sayesinde olmuştur. Mektuplar sayesinde, çekirdek aile içinde görölün özgünlük ve içtenlik karşı tarafa duygu aktarım aracı olmaktadır. Kişilerin en mahrem duygularını bile aktardığı bu mektuplar daha sonraları yazarlar tarafından kitaplarda yerlerini almaya başlayacaktır. Böylece burjuva ailesinin mahremiyeti, öznelliği ve içtenliği kendisine bir aleniyet sahası bulmaktadır. Bakıldığı zaman, bu durum okuma költürünün gelişmesini, kamusal alan yürütme faaliyetinin gerçekleştirilmesi için yeni bir araç bulunduğunun göstergesidir. Sonuç olarak, burjuva çekirdek ailesinin içerisinde oluşan içtenlik ve öznellik, ailenin mahremiyet alanını aşmış, edebi bir akıl yürütmenin kaynağını oluşturmuş ve böylece yeni bir kamuoyunu oluşturmuştur.

Özgürlük alanı piyasa ekonomisi içinde mülk sahipleri açısından düşünöldüğünde, pazarın kâr sağlama ölçütü ne kadar kuvvetli olursa ve süreç içinde devletin denetim ve yönlendirmesi ne kadar düşük düzeyde tutulursa, bireyler o kadar özgür olacak, yine birey kendisine o kadar özerk alan sağlayabilecektir. Ailenin ekonomik yapı içinde bu denli önemli olmasının nedeniyse çekirdek ailenin sermaye birikiminin ilk adımı olan ve mülkiyetin aktarımının kaynağı olan bir yapıya sahip olmasıdır. Ayrıca ekirdek aile ekonomik sistemde toplumsal taleplerin de kaynağını oluşturmaktadır. Kapitalist sistemde gelişen pazar alanı, özel alan kapsamında yer almaktadır. Çekirdek aileyse özel alanın temelini oluşturan bir mahremiyet alanıdır.

Her ne kadar çekirdek ailede bir insanlık durumu oluşmuş olsa da çekirdek aile pazardan ayrı olarak düşünülemez. Çünkü burjuva toplum yapısında bireyler “hem malların ve şahısların sahibi hem de insanlar arasında bir insan” olma niteliğine sahiptir (Habermas, 2018: 132). Birey sahip olduğu bu ikiliği ancak kamusal alanda yansıtabilir. Kamusal alanda özel şahısların insanlık niteliklerinin ötesine geçerek burjuva olma özelliklerine dayanan çıkarları nedeniyle kamu erkiyle çıkar çatışması yaşamaya başlar ve bununla birlikte artık edebi kamudan siyasal işlevli bir kamuya geçiş gözlenmektedir. Çünkü edebi kamuda temeli oluşturulan kavrayış ve tartışma sistemi, burjuva toplumunun çekirdek aile yapısında, aleniyet kavramının siyasal yönetim üzerinde de etkili olması talebini ortaya çıkarmaktadır. Çünkü burjuva ailesinde bile mahremiyet yapısı bozulmuştur. Bu talebin gerçekleşmesi ancak siyasal açıdan özgürleşmeyle mümkün görülmektedir.

Kamusal akıl yürütmeye birlikte burjuva toplumunun kamusal erkle çıkar çatışmasına düşmesinin nedeni mal dolaşımının emniyete alınmasıdır. Bu nedenle Habermas’a göre burjuva kamusunun siyasal ödevi, sivil toplumun düzenlenmesidir (2018: 127). Burjuvazi kendi çıkarlarını korumak için genel, soyut ve nesnel normları araç olarak kullanmaktadır. Kamusal akıl yürütme sonucu, rasyonel bir kamuoyu ortaya çıkar ve genel, soyut normların aynı zamanda rasyonel olmasını da hedeflemektedir. Böylece monarşiye dayalı iktidar alanı daralmakta, burjuva kamusal alanı kendisine sistem içinde bir yer açmaktadır. Yasaların meşru kaynağı, burjuva kamusal alanı içerisinde doğan kamuoyu olacaktır.

1.2. BURJUVA KAMUSAL ALANIN SİYASAL İŞLEVLERİ: SİYASAL KAMU

Habermas'a göre hukuk devleti hukuktan korkmak anlamına gelmemektedir aksine yasaya bağlılık, adalet düşüncesinin varlığı çerçevesinde bir gönüllülük esasına bağlı olmalıdır (Arendt vd., 1997: 123). Gönüllülük esasının geçerli olması yasaların toplumsal bir dayanağının olmasına, yani anayasal organların varlığına ve yasaların anayasal organlar tarafından sunulmasına bağlıdır. Bu nedenle, kamusal alan teorisi içinde burjuva kamusal alanın kendi haklarını korumak için oluşturmuş oldukları siyasal kamu, aynı zamanda anayasal devletin ortaya çıkması ile sonuçlanmaktadır. Kamusal alanda özgür tartışma ve özgür düşünme ortamına sahip olan kamusal topluluk hukuk devletinin özgürlüğünü de garanti etmektedir (Torun, 2020: 231).

Habermas siyasal kamunun ortaya çıkma sürecini İngiltere ve Kıta Avrupa'sı özelinde açıklamaktadır. Sürecin ilerlemesini kapitalist ekonomik sistemle temellendirmektedir. Habermas tarafından siyasal kamuya yüklenen işlev, siyasal kamunun bizzat egemen olması değildir. Modern devletin ortaya çıkmasıyla birlikte ortaya çıkan otoritenin denetlenmesi ihtiyacı duyulmuştur. Siyasal kamu ise modern devletin denetimcisi olmuştur (Zabcı, 1997: 66).

1.2.1. İngiltere'de Siyasal Kamunun Oluşumu

İngiltere siyasal kamunun ilk ortaya çıktığı yerdir. Bunun sebebi İngiltere'de Kıta Avrupa'sından farklı olarak siyasal kamunun oluşumunu sağlayacak farklı dinamiklerin varlığıdır. 18. yüzyıl İngiltere'sinde siyasal kamunun ortaya çıkmasını gerekli kılan dinamikler ticaret ve finans burjuvazisi ile sanayi burjuvazisi arasında gerçekleşen çıkar çatışmalarıdır. Çıkar çatışmalarının parti nezdinde kamuoyunun alanına taşınması siyasal kamunun oluşmasını sağlamıştır. Sürecin gelişmesinde üç başat olay yer almaktadır:

İngiltere Bankası'nın kurulması, basında ön sansürün kalkışı ve başbakanlık makamının kuruluşu.

Basında ön sansürün kaldırılmasıyla birlikte hükümetin bir organı olarak yer alan siyasal gazetelerin yerini artık hükümete karşı eleştiri yapabilen, “kamusal muhalefet” şeklinde varlık bulan, bağımsız gazetecilik anlayışı almıştır (2018: 139). Bu yeni gazetecilik ve basın anlayışı muhalefet tarafından yeni bir kamuoyu oluşturulması için araç olarak kullanılmıştır. 1726 yılında *Gulliver*, *Dunciad* ve *Fables* gibi dergilerin de yayınlanmaya başlamasıyla birlikte edebi bir muhalefet ortaya çıkmıştır. 1735 yılında Bolingbroke'un *Craftsman*'ı çıkarması ve ilerleyen süreçte *Gentleman's Magazine*'in çıkması, daha sonra *Advertiser*'de yayınlanan *Junis* mektuplarıyla birlikte basının dördüncü kuvvet olarak görülmesi yaygınlık kazanmaktadır. Tüm bu yayınların amacı siyasal bağlantıları ve entrikaları ortaya çıkarmak, daha da önemlisi rasyonel düşünme yapısının geliştirilmesinin sonucunda toplumsal kamuoyu oluşturmak ve hükümet eleştirisi yapmak olmuştur.

Basının dördüncü bir kuvvet olarak görülecek kadar güçlenmesinin yanında İngiltere'de mezhep savaşları sonrasında bir anayasanın oluşturulması hukuk devletine giden yolda önemli bir adımdır. Anayasaya ek olarak hükümet ve krallık arasındaki ikili ilişkinin yerini parti sisteminin alması parlamento içerisinde farklı toplumsal tabana dayanan fikirlerin yer almasını da sağlamıştır. Siyasal kamu o kadar ki gelişme göstermiştir ki 1792 yılında Fox Avam Kamarasında şu sözleri dile getirmiştir:

Kamuoyuna danışmak kesinlikle doğru ve yerindedir... Eğer kamuoyu benimle aynı kanaatte değilse, eğer tehlikeyi kendilerine haber verdikten sonra bu tehlikeyi benimle aynı biçimde görmüyorlarsa ya da başka bir tedbirin benimkine tercih edilebilir olduğu inancını taşıyorlarsa, istifa etmeyi Kralıma ülkeme ve onuruma bir borcum olarak düşünmem gerekir ki, daha iyi olduğuna inandıkları bir planı uygun bir vasıtayla, yani onlarla

aynı kanaatte bir insanla tatbik edebilsinler... Ancak bir şey çok sarihtir: kamuya bir kanaat oluşturabilecek araçları vermeliyim (Habermas, 2018: 146-147).

Fox'un yapmış olduğu bu konuşma göstermektedir ki basının siyasal işlev edinmesi, anayasal devletin işlerlik kazanması ve rasyonel düşünce sistemi, eğitimi iletişim yoluyla yeni bir kamuoyu ortaya çıkıştır. Ortaya çıkan bu kamuoyu mutlakiyetçi bir yönetimde bulunmayı reddetmekte ve yönetimde söz hakkı istemektedir. Bunun somut sonuçları Temmuz Devrimi'nden iki yıl sonra orta sınıfa, aslında siyasal kamuyu oluşturan asıl kesime, siyasal katılım hakkı tanınmış, böylece yirmi dört milyonluk nüfusun yaklaşık bir milyonu oy kullanabilir hale gelmiş ve Peel'in *Tamworth Manifestum*'u ile ilk defa bir siyasal parti seçim programı yayınlamıştır (2018: 147).

1.2.2. Siyasal Kamunun Kıta Avrupası'nda Oluşumu: Almanya ve Fransa Örneği

Fransa'da siyasal kamunun ortaya çıkması ancak Fransız Devrimi sonrasına denk düşmektedir. Siyasal gazeteciliğin gelişmemiş olması ve yoğun sansür unsuru siyasal kamunun devrim öncesi oluşamamasının en büyük nedenlerinden biri olsa da tek neden değildir. Aynı zamanda bir zümre meclisinin olmaması, yüksek mahkemeler gibi kurumların toplumsal temele dayanmıyor olması, İngiltere'nin aksine aristokrasi ve yüksek bürokrasi arasında bir dayanışma oluşturulamaması siyasal kamunun oluşmasına engel olmuştur. Özellikle aristokrasi ve bürokrasi arasındaki dayanışmanın eksikliği, burjuva sınıfının siyasal açıdan dayanıksız kalması ile sonuçlanmıştır. Aynı zamanda zümre katılığı nedeniyle aristokrasinin sanayi, ticaret, bankacılık faaliyetlerinin dışında kalması söz konusu sınıfın kraliyete bağımlı hale gelmesi ve bu sebeple kralın mutlak bir siyasi yapı haline gelmesi ile sonuçlanmaktadır. Kral ve memurları dışında herkesin sivil

toplum olarak nitelendirilmesi söz konusu olmakla birlikte bunun doğal bir sonucu olarak burjuvalar da sivil toplum içinde görülmektedir.

Mevcut durumda kırılmaların oluşmasında öncülüğü filozoflar üstlenmiştir. Önceleri sanat, din, edebiyat alanında çalışmalar ve eleştiriler geliştiren filozoflar 18. yüzyılın son çeyreğinde iktisadi çalışmalara yönelmeye başlamışlar ve kendilerini fizyokratlar olarak adlandırmışlardır. Habermas'ın deyişiyle, siyasal kamuya gedik açan ve burjuva kamusunu dikkate alan ilk isim ise Jasques Necker olmuştur (Habermas, 2018: 151).

Necker, devlet borçlanmalarının kapsamını gösteren bütçe bilançosunu yayımlayarak, mutlakiyetçi yönetimin içinde bulunduğu mali bağımlılığı gözler önüne sermiştir. Böylece genel zümreler meclisi devamlılık kazanmıştır. Devrim'le beraber siyasal kamu kurumsallaşmaya başlamıştır. Kulüp partilerinin kurulması, günlük siyasal basının ortaya çıkması ve parlamento haberciliğiyle aleniyetin oluşturulmaya çalışılması, kurumsallaşmanın örneklerini teşkil etmektedir. Ancak Devrim'le birlikte tüm bunların haricinde İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin 11. maddesinde³ düşünce, fikir ve basın özgürlüğünün anayasal koruma altına alınması, siyasal kamunun hukuksal düzenlediğini de göstermektedir.

Fransız Devrimi'nin etkileri kendisini Almanya'nın güney ve güneybatı kesimlerinde göstermeye başlamıştır. Almanya'da burjuvazi halktan keskin sınırlarla ayrı bir yapıya sahiptir. Halk aşağı tabaka olarak görülmekte, burjuvalar ise tahsilli zümre içinde yer almaktadır. Bu nedenle burjuvaların toplantıları kamusal alanın oluşmasındaki

³ “Madde 11 Düşüncelerin ve inançların serbestçe dışavurumu en değerli insan haklarından bir tanesidir. Her bir yurttaş yasaların belirlediği durumlarda bu özgürlüklerin kötüye kullanımından sorumlu olmak şartı ile bu ifadelerini özgürce konuşabilir, yazabilir ve yayınlatabilir” (Arslan, 2018: 25).

siyasal tartışmaların yapıldığı mekânlar olmuştur. Okuma cemiyetleri kurulmuş, siyasal yazınlar en çok okunan yazınlar haline gelmiştir.

1.2.3. Burjuva Toplumu ve Kamunun Çelişkili Kurumsallaşması

İngiltere ve Kıta Avrupa'sındaki gelişmeler siyasal kamunun oluşumunu ortaya çıkarmıştır. Böylece burjuva toplumunun devlet erkiyle kendi çıkarları arasında uzlaşma sağlayabileceği bir ortam oluşturulmuştur. Siyasal kamuyla burjuva hukuk devletinin ilk adımları atılmış ve yeni bir kamu alanı oluşmaya başlanmıştır. Oluşan yeni kamu alanı, burjuva hukuk devletinin ilkelerini meydana getirmektedir. Ancak burjuva kamusal alanın oluşması, meta ilişkileri, burjuva toplumunun dinamikleri ve emeğin özgürleşmesinin senkronizasyonu ile gerçekleşmektedir.

Habermas liberalleşmiş pazarı burjuva kamusal alanının toplumsal ön şartı olarak görmektedir (Habermas, 2018: 158). Bu noktada merkantilizm halihazırda özgürleşmiş pazar ekonomisinin ilk aşamada koşullarını oluşturmaktadır. Merkantilist öğretisi, birliği teşvik etmekte ve böylece pazar ekonomisinin kendi kurallarıyla işleyişini sağlamaktadır. Devlet erki mevcut sistemden soyut değildir, ancak sadece düzenleme yetkisine sahiptir. Böylece müdahalenin değil, düzenlemenin etkili olduğu piyasa sisteminde mülk sahiplerinin özerkliği mümkün olmaktadır ve sonuç itibarıyla mülkiyet üzerinde serbest tasarruf oluşmaktadır. Amaçlanan şey özel alan içerisinde bulunan piyasanın kamusal alandan ayrılmasıdır.

Serbest piyasada mübadele ilişkilerinin oluşması özel hukuk alanında da gelişmelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Hukuk sistemi içinde bireyler eşit ve genel haklara sahip olma özelliği kazanmışlardır. Böylece keskin toplumsal sınıflar özel hukuk alanında ortadan kaldırılmıştır. Özel mülkiyet, miras, sözleşme ve çalışma koşulları

alanlarında özel şahısların hakları devlet erkine ve zümresel farklara karşı medeni hukuk tarafından güvence altına alınmıştır. Özel hukuk alanında yaşanan gelişmeler, eşit statü ve eşit hak kavramının yerleşmesi, burjuva kamusal alanın oluşması için gerekli olan sivil toplumun temelini oluşturmaktadır (Zabcı, 1997: 70).

Burjuva toplum ideolojisine göre pazar ekonomisi düzenleme yeteneğine sahiptir. Meşru yasalar haricinde piyasaya yapılacak müdahaleler belirsizlikler içereceği, bu nedenle rasyonaliteden uzak olacağı için ve aynı zamanda adalet düşüncesini içinde barındırmaktan yoksun olacağı için serbest piyasa ekonomisi için kabul edilemez. Çünkü dışarıdan gelen ve meşru yasalara dayanmayan müdahaleler “öngörülebilirlik” unsurunu ortadan kaldırmakta ve bu durum kâr oranlarının hesaplanmasını olanaksız hale getirmektedir (Habermas, 2018: 166). Burjuva hukuk devletinin oluşması tam da bu sebeple önem arz etmektedir. Çünkü rasyonellik, bağımsız yargının varlığı, yasaya uygunluk kamusal örgütlenmenin ve serbest piyasanın korunmasının temelini oluşturmaktadır. Herkes için geçerli olan yasaların varlığı pazar yasaları ile uyum içinde olacaktır.

Pazar yasaları, kendi içinde doğal düzen ile birlikte kendisini düzenleme yapısına sahiptir. Diğer yandan, hükümdar kendi yasalarını, genel norm niteliği taşıyan yasalarını, sürdürme isteği içinde olacaktır. İşte tam bu noktada siyasal kamu dediğimiz yapının varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Özel bireylerin birleşimi olan kamusal topluluk, devlet ve özel alan arasındaki bağlantıyı kurmakla görevlendirilmiştir ve bunu ancak yasama yetkisini kullanarak sağlayacaktır. Sonuç itibarıyla siyasal işlevli bir kamu devlet erki olarak ortaya çıkmıştır.

Siyasal kamunun ortaya çıkmasıyla birlikte Habermas, burjuva hukuk devleti içinde çelişkinin de ortaya çıkacağını savunmuştur. Habermas'a göre, parlamento katılımıyla ortaya çıkacak bir yasa kapsamında parlamentonun egemenliği barındırılmak durumundadır. Ancak bir irade beyanı olan yasa kavramı böyle bir durumda içinde egemenliğin zorla hayata geçirilmesi anlamını da taşıyabilmektedir. Bu duruma ek olarak aynı zamanda söz konusu yasa kavramı genel iradenin bir yansımasını sunmakta, parlamento ve kamusal topluluk arasındaki köprü işlevini de görmektedir (2018: 169). Bu çelişki bizleri aklın kullanımına yönlendirmektedir. Burjuva ideolojisine göre, aklın referansında ortaya çıkan yasal düzenlemeler, özel alan üzerinde tam da yasanın kendisinin egemenlik kurmasını engellemelidir. Daha açık bir şekilde ifade edilmesi gerekirse, iradenin ötesinde akılcılığın ve eleştirinin bulunduğu bir ortamda oluşturulan yasalar meşru bir zemine oturmakla birlikte, aynı zamanda her yasa ortaya çıkış amacı itibari ile kendisini baskı ile uygulatmaktadır. Böylece yasalar devletin sürecin dışında kalmasını değil, aksine yasa yolu ile kurumsallaşmasını sağlamaktadır (Zabacı, 1997: 72). Oysa kamusal egemenliğin ve dogmanın her türlüüne karşıdır.

Habermas kamusal alanın ve işlevlerinin tanımlanabilmesi için üç temel hak grubundan bahsetmektedir. Habermas'a göre birinci grup haklar düşünce özgürlüğü, basın ve toplanma özgürlüğü gibi haklar olup kamusal alana ve özel alandaki bireylerin kamusal alan içinde var olabilmesini sağlayan hakları; ikinci grup haklar çekirdek ailenin mahrem alanını korumaya yönelik kişi ve konut dokunulmazlığını; son olarak üçüncü grup haklar ise özel mülkiyetin ve yasa önünde eşitliği sağlamaktadır (Habermas, 2018: 171). Habermas'ın anayasal hakları böyle bir sınıflandırma içine sokması ve temel haklar statüsü kapsamına almasının nedeni bireylerin hem kendi vatandaş olmalarından kaynaklı olan kimliklerini, kamusal alanda genel iradenin bir parçası olmalarından kaynaklı kimliklerini ve son olarak özel alanda sahip olduklarını güvence altına

alınmasını sağlamaktır. Bu duruma ek olarak oluşturulan temel haklarla birlikte devlet aygıtı içinde kurumlar da belli bir düzenleme altına alınmaktadır.

Tüm bu anlatılanların ekseninde düşünüldüğünde burjuva kamusal alanının oluşması tarihsel bir süreç boyunca gelişmiştir. Dolayısıyla, burjuva kamusal alanı oluşurken toplumsal altyapıdan ve toplumsal şartlardan etkilenmiştir. Burjuva kamusal alanı hukuktan, ekonomiden, siyasetten, bireyden ve toplumdan ayırtırmak mümkün görünmemektedir. Aksine, burjuva kamusal alanı tüm bunların mükemmel, homojen bir karışımını içermektedir.

1.3. BURJUVA KAMUSAL ALANIN ÇÖZÜLMESİ VE ÇÖKÜŞÜ⁴

18. yüzyılda yaşanan ekonomik gelişmeler ve yaşanan ekonomik sıkıntılar ekonomi üzerinde devlet müdahaleciliğinin artması ile sonuçlanmıştır. Habermas yaşanan bu yeni ekonomik gelişmeyi “yeni merkantilizm” ve toplumun yaşadığı dönüşümü ise “yeniden feodalleşme” olarak tanımlamaktadır (Habermas, 2018: 252). Devlet, ekonomi üzerindeki müdahalesini burjuva toplumunun çıkarlarını göz önünde bulundurarak gerçekleştirmektedir. Çünkü gerçek devlet müdahalesi siyasal kamunun kurumsallaştırılması ile gerçekleşmektedir.

Özel alan içinde bulunan yeni mübadele ilişkileri, kamusal gücün devreye girmesine neden olmuştur. Yaşanan bu durumun sonucunda ise kamusal alan genişleyerek özel alanın sınırlarına müdahil olmuştur. Buna tepki olarak toplumsal yapının yerini devlet müdahalesi almıştır. Habermas, söz konusu süreci “toplumun

⁴ Her ne kadar bu bölüm burjuva kamusal alanın çökmesinin temellerini kamusal alanı besleyen dinamiklerin çözülmesine, toplumsal ilişkilerin zarar görmesine ve ekonomik değişimlere bağlı olarak; Özbek’e göre kamusal alanın çözülme nedenlerinden birisi de burjuva kamusal alanının fazlasıyla idealleştirilmesidir (Özbek, 2004: 67). Özbek, Habermas’ı burjuva kamusal alanı oluştururken diğer kamusal teorilerini ihmal etmesi nedeniyle eleştirmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Özbek (2004)

devletleştirilmesi ile devletin toplumsallaştırılması” olarak tanımlamaktadır (2018: 252). Yaşanan bu durum yani devletin toplumsallaşması ve toplumun devletleşmesi, kamusal alana yüklenen misyona ve kamusal alanı ortaya çıkaran temel dinamiklere zarar vermektedir. Çünkü kamusal ve özel alanın arasındaki ayrışmadan yeni bir siyasal alan doğmaktadır ve bu yeni doğan siyasal alan liberal kamuyu ortadan kaldırmaktadır. Devletin toplumsallaşması ve toplumun devletleşmesiyle birlikte “toplum ve devlet arasındaki duvar” ortadan kalkmakta, devletin müdahalesi arttıkça özgürlük ortamı zarar görmektedir (Torun, 2020: 232). Çalışmanın bu bölümünde kamusal alanın dinamiklerinin nasıl değiştiği ve kamusal-özel alanın uğradığı yapısal dönüşüm açıklanacaktır.

1.3.1. Burjuva Kamusal Alanının Çöküşünü Hazırlayan Ekonomik Nedenler

1873 yılında yaşanan Büyük Buhran, ekonomik yaşamda gerçekleşen olaylar, toplumsal ve siyasal alanı da etkilemiştir. Büyük buhran sonrasında devlet ekonomik hayat üzerinde müdahalede bulunma durumunda kalmıştır. Çünkü doğal düzen içinde dengede olması gereken liberal ekonomi, yaşanan ekonomik krizle birlikte denge koşullarından uzaklaşmıştır. İç pazarlarda oligopolistik birleşmeler yaşanmıştır. Buna ek olarak sermaye piyasasında da hareketlilik oligopolistik birleşmeleri izlemiştir. Devamında ise tröstler ve karteller oluşmaya başlamıştır. Devletin ekonomiye müdahalesi, yaşanan kartelleşme, oligopolleşme ve tröstler nedeniyle ortaya çıkmıştır.

Laissez-faire ekonomisi salt bir ekonomik yapı olarak incelenemez. Tarihsel olarak yaşanan olaylar ekonomik süreç açısından olumlu ve olumsuz etkileri ortaya çıkarmaktadır. Üretim ve tüketim dengesinin bozulması kapitalizmin kendi iç

dinamiklerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü Say Yasalarını⁵ geçerli olduğu bir ekonomik düzende üretim ve tüketimin dengede olması somut tarihsel süreçten kaynaklanmaktadır (Habermas, 2018: 254). Ancak dönem itibariyle bakıldığında ekonomik yapıda üretimin istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir (2018: 255).

Doğal düzenin geçerli olduğu bir ekonomik yapıda küçük meta ekonomisi ve liberal modelin geçerli olması beklenir. Dönemin ekonomik yapısından da beklenen tam olarak buydu aslında: bireysel mal sahipliği ve yatay mübadele ilişkileri. Ancak süreç bunun tam tersi olarak ilerlemiştir. Çünkü yaşanan tarihsel koşullar aslında güç ilişkileri arasındaki dengenin bozulması ile sonuçlanmıştır. Mal mübadelesi yoluyla güç özel alanda yoğunlaşmıştır. Buna karşıt olarak devlet olarak yoğunlaşmış bir kamu söz konusudur. Ekonomik olarak güçsüz olanlar güçlü olanlara karşı siyasal açıdan tepki oluşturma yoluna gitmişlerdir. Siyasal alanda seçme hakkı reformlarının yapılması ve genel oy hakkı önlemleri alınmıştır. Ancak siyasal alanda yaşanan bu gelişmeler de çıkarların özelleştirilmesi ile sonuçlanmıştır. Aslında kamusal ve özel alan ayrımının ortadan kalkması tam olarak çıkarların özelleştirilmesi sonucunda doğmuştur.

Devlet müdahalesiyle birlikte güçsüz kesim olan işçilerin koşulları iyileştirilmiştir. Buna ek olarak devlet müdahalesi, kapitalizmin ortaya çıkardığı milli gelir dağılımı eşitsizliğini ve bu eşitsizliğin sonucu olan sürüm alanının yok olmasını engellemiştir. Çünkü devlet sürüm alanına mamul mal girişini sağlamıştır. Ancak yaşanan gelişmeler sadece devlet müdahalesi perspektifinden yorumlanamaz. Devlet müdahalesinin de ötesinde demokratik güçlerin başarısı söz konusudur (2018: 257).

⁵ Mahreçler kanunu olarak da tanımlanan Say Yasası, her arzın kendi talebini yarattığı düşüncesine dayanmaktadır. Böylece tam istihdamın geçerli olduğu piyasa koşulları içinde ekonomik dengeye ulaşılacaktır. Say yasası ve Keynes'in yasasına yönelik eleştirileri için bkz. Aydın (2013)

Ekonomi içinde devletin etkisinin artışı sadece verilen örneklerle sınırlı değildir. Devlet bütçesindeki ve kamu hizmetlerindeki artış devletin etkinlik alanını ortaya koymaktadır. Ayrıca bu süreçte devlet pek çok yeni görevi de üstüne almıştır. Hali hazırda devlet içi düzenlemeler için yargı, güvenlik ve vergi politikalarının yanı sıra, sosyal devlet gömleğini de üstüne giymesiyle birlikte devlet, alt ve orta sınıfların durumlarının iyileştirilmesi, gelir dağılımının düzenlenmesi ve yeniden bölüşüm, ekonomi ve toplum yapısındaki uzun vadeli değişimleri önlemek ve dengelemek gibi görevler edinmiştir (2018: 258-259). “Toplumsal” olanın belirginleşmesi sonucunda devlet yeni fonksiyonlar üstlenmeye başlamaktadır (Falay, 2014: 66). Çünkü mal ve hizmet ihtiyacında devletin varlığı söz konusu olmaktadır. Özel alana yönelik kamusal müdahale, devletin hacminin artmasına neden olmakta ve bu nedenle kamu harcamalarında artış gözlemlenmektedir.

Ekonomik alanda yaşanan bu gelişmeler (özel kurumların yarı kamusal bir yapı kazanması, devletin ve toplumun kurumlarının artık kamusal ve özel alan olarak ayrıştırılamaması) siyasallaşmış bir alanın oluşması ile sonuçlanmıştır (Habermas, 2018: 261). Bu ayrışma sonucunda hukuksal alanda da düzenlemeler getirilmiştir. Hatta mülkiyet, miras, işletme, imar ve sözleşme hukuku gibi alanların kamu hukuku içinde olmasına dair düşünceler ortaya atılmıştır. Liberal koşullar altında sözleşme serbestliği ve tarafların eşitliği söz konusuyken yeni düzenlemelerle toplu iş sözleşmelerinde işçilerin haklarının korunması söz konusu olmuştur (2018: 263).

1.3.2. Burjuva Aile Mefhumunun Yıkılması, Tüketim Kültürü ve Yönlendirici Kamusalılık

Örgütlerin büyük işletmeler haline gelmesi sonucunda sosyolojik açıdan aile kavramı da inceleme altına alınmıştır. Kamusal ve özel alan kavramlarının boyut

değiştirmesiyle özel alan günden güne aile ile sınırlı kalmaya başlamıştır. Buna karşılık olarak çalışma hayatı örgütleşmeyle birlikte kamusal alan içinde yer almaktadır. Toplumsal emeğin özölmesi sonucunda miras yoluyla mülkiyetin el değiştirmesinin yerini daha çok bireysel gelir almıştır. Bu açıdan bakıldığında, tipik burjuva ailesi için geçerli olan aile bireylerinin üretimin bir parçası olması durumu da ortadan kalmak zorunda kalmıştır.

Bireylerin maaşlı çalışanlar haline gelmesi nedeniyle, aile reisinin ailesine bakabilme ve yaşlıların bakımı gibi konular devletin ilgilenmesi gereken konular haline gelmiştir. Devlet aygıtına işsizlik, hastalık, hasta bakım evleri, gelir yardımları, temel ihtiyaçları karşılamak gibi pek çok işlev yüklenmiştir (Habermas, 2018: 270).

Aile, toplumun en küçük birimi olması niteliğiyle aslına bireylerin ilk kez yetiştikleri ortamdır. Sosyolojik açıdan bakıldığında bireyin eğitiminin, yetiştirilmesinin ilk adımlarının atıldığı yerdir. Ancak toplumsal yapıda ortaya çıkan değişmeler ailenin bu işlerinin de yetersiz kalmasıyla sonuçlanmış ve aslında özel alanın temel işlevlerinden olan bu işlevler de kamusal alana ait olmaya başlamıştır (2018: 271). Aile içinde daha önce hem mülkün sahibi hem de ailenin reisi olma işlevlerinin aynı kişide buluştuğu ataerkil yapı, yeni aile kavramı ile son bulmuştur (Timur, 2012: 66).

Aile, sayılan işlevlerinden sıyrıldığı zaman ortaya çıkan yapıda aile bireyleri sadece birer tüketici grupları haline gelmiştir. Özel alanın biricik yapısı olan aile gün geçtikçe kendi kabuğına çekilmiş, özel alanın içerisine sıkışmıştır. Ancak Habermas burada bir konuya dikkat çekmektedir. Habermas'a göre daha da özel alana çekilen boş zaman ve gelir tüketicisi olarak nitelendirilen yeni aile mefhumu, tüketim kaynağını sosyal devletin etkisiyle kamusal alandan karşılamaktadır (Habermas, 2018: 271).

Yaşanan bu durumun iki ayrı sonucu vardır. Bunlardan birincisi bireysel tasarruflarda azalma, ikincisi yüklerden kurtulmaktır. Dolayısıyla, yeni kamusal taşıyan büyük örgütler bir tarafta, kendi kabuğuna çekilmiş özel alanın yekpare cemaati aile bir tarafta iki kutuplu bir toplumsal yapı oluşmuştur. Çünkü sermaye yoğunlaşmasıyla birlikte üretim olanaklarına sahip olanlar bürokrasi ile yakın ilişkiler içerisine girmiş ve böylece özerkliklerini yitirmiştir. Bu durumun yanı sıra bürokrasi şirketsel bir karakter kazanmıştır (Zabcı, 1997: 84).

Yukarıda açıklandığı gibi yaşanan gelişmeler meslek alanının kamusallaşmasına, çalışma alanı ile aile alanının ayrışmasına neden olmuştur. Söz konusu ayrışma bir boş zaman kavramı ortaya çıkarmıştır. Böylece tüketim toplumunun gelişmesinin temelleri büyük oranda burada atılmıştır. Habermas “burjuva kültürünün salt ideoloji” olmadığını vurgulamaktadır (Habermas, 2018: 277). Çünkü burjuva toplumu oluşumu her ne kadar politik ve ekonomik temellere dayanıyor olsa da aynı zamanda burjuva kültürü edebi bir boyutla ortaya çıkmıştır. Salon kültürü, edebi yayınların kahvehanelerde tartışılması, burjuva kültürünü besleyen ve sonuç itibarıyla burjuva kamusal alanını ortaya çıkaran faaliyetler olmuştur. Ancak boş zamanın çalışma hayatının arda kalan kısmında bir tamamlayıcı rolüne bürünmesi burjuva kamusal alanı besleyen faktörleri zedelenmeye başlamıştır. Çünkü boş zaman, bireyler için artık sadece özel işlerin gerçekleştirildiği bir zaman dilimi görevi görmektedir. Böylece kamusal alanı besleyen kamusal iletişim ortadan kalkmakta ve buna ek olarak piyasa yasalarının özel alanın içerisine müdahale etmesi durumu ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucunda akıl yürütme faaliyeti ortadan kalkmakta, akıl yürütmenin yerini tüketim faaliyeti almaktadır (2018: 277).

Habermas’a göre “aile edebi propaganda çevresi olma işlevini yitirmiştir” (2018: 279). Burjuva aile mefhumunun yıkılmasıyla, okuyucu kitlesi burjuva ailesi olan edebi

dergiler de işlevsiz hale gelmiştir. Edebi dergilerin yerini kamusal akıl yürütme amacı hedeflemeyen, asıl hedefi kitap satışlarını yükseltmek ve reklamcılığı geliştirmek olan magazin dergileri almıştır. Ailenin edebi yayınla bağlantısının kesilmesinin ardından salon kültürü de ortadan kalkmıştır. Burjuva bireylerin bir araya gelerek kamusal eleştiri yaptığı ve akıl yürütme faaliyetlerinin gerçekleştirildiği ortamlar tek tek ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu durumun sonucu olarak da edebi ve siyasal akıl yürütme faaliyetinden yoksunluk ortaya çıkmıştır. Böylece kamusal akıl yürütme ve eleştiri faaliyeti çekirdek aile ve evin sınırları içerisine çekilmiştir (2018: 280).

Öte yandan kamusal akıl yürütme tamamen ortadan kalkmış değildir, sadece yeni bir boyut kazanmıştır. Kamusal tartışmalar artık uzmanlar tarafından yapılmaya başlanmıştır. Öyle ki Habermas söyleşileri işletme konusu olarak görmektedir (2018: 282). Çünkü paneller, tartışma programlarına sıkıştırılan akıl yürütme faaliyeti radyo ve televizyon gibi görsel ve işitsel boyuta indirgenmiş ve ticarileştirilmiştir. Dolayısıyla, kamusal tartışmalar bile siyasi işlevini yitirmiş bunun yerine boş zamanların zevk ve psikolojik rahatlama araçlarına dönüştürülmüştür. Bu durum burjuva kamusal alanı besleyen kamusal iletişim ve akıl yürütmenin yitirilmesi ile sonuçlanmıştır.

1.3.3. Kitle İletişim Araçları, Reklamın Etkileri ve Medyanın Dijitalleşmesi

Habermas, Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü kitabında şu ifadeleri dile getirmektedir:

Kamusal alan ilkesinin işlev değişimi bir alan olarak kamunun yapısının değişimine dayanır: bu da, onun en mümtaz kurumu olan basın dönüşümünde cisimleşir (Habermas, 2018: 305).

Habermas bu cümleleriyle kamusal alanın dönüşümünde basına büyük bir önem atfetmektedir. Çünkü toplumsal ve ekonomik alanda gerçekleşen değişimler basının

ticarileşmesine yol açmıştır. Basının ticarileşmesiyle birlikte toplum ve mal dolaşımı arasındaki ilişkiler düzenlenmekte, bu duruma ek olarak da toplumun kurumlarının artık siyasi güvenceler çerçevesinde şekillenmeye başlaması sonucunda kamusal alan özel alandan ayrılmaya başlamaktadır.

Kapitalizmin gelişmesi kâr sağlama düşüncesinin basın alanında da etkisini göstermeye başlamasına neden olmuştur. Bu nedenle gazetelerde ilan yayınlama durumu ortaya çıkmıştır. Basın kuruluşlarının amacı ilan sayısını artırmak, daha fazla okuyucu bulmak ve böylece maliyetleri azaltmak şeklinde evrilmiştir. Böylece basın alanında artık nitelikten çok nicelik önem kazanmaya başlamıştır.

Gazete alanında, işletme mantığı işlemeye başladıkça özel çıkarların etkisi de çoğalmaya başlamıştır. Bu döneme kadar basın her ne kadar özel şahısların kurumu olsa da, kamusal topluluk aracı olarak varlık gösterirken, bu dönemden sonra kamusal topluluğun içerisinde yer alan belirli kesimlerin, özel çıkarlarını gerçekleştirme aracı olarak kullanılır hale gelmiştir (Habermas, 2018: 311).

Basın ve daha sonraları medyanın elinde toplanan güç nedeniyle basın ve medya, devletler tarafından bir tehdit aracı olarak görülmeye başlanmış ve bu nedenle bazı devletler tarafından kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Çünkü aslında kamusalılığa ait olması gereken basın ve medya özel şahısların oluşturduğu kamusalılıkta, aslında özel olması gereken kurumlar kamusal kurumlara evrilmiştir (2018: 313). Devletler nezdinde bu durum tehdit olarak algılanmış ve bu kurumlara yarı resmi bir nitelik tanımlanmıştır. Dolayısıyla, basın ekonomik gelişmelerin etkisinde ticarileşmiş, teknolojik faktörler ve örgütsel değişimler nedeniyle kamusal akıl üreten, devlet ve toplum arasında dengenin

sağlanması işlevini yerine getiren bir aygıtken, güç odağı haline gelmesi ve devlet müdahalesi altında kalarak temel işlevini yitirmiştir.

Diğer bir değinilmesi gereken konu basın ticarileşmesi sonucunda kamuoyunun bir reklam aracına dönüşmesidir (2018: 315). Reklam, kitle iletişim araçlarının hemen hepsinde kendisini hatırı sayılır bir boyutta göstermeye başlamıştır. Tüketim kültürünün oluşmaya başladığı bu dönemde reklam kültürün gelişmesine katkı sağlamıştır. Reklamın toplumun her kesimine ulaşabilir bir boyutta olması tüketicilerin davranışlarını etkilemesi ile sonuçlanmıştır.

Habermas'ın kamusal alanın yeniden feodalleşmesi tezi kendisini basın ve reklamcılığın taşıdığı noktada bir kez daha göstermektedir. Aleniyet kavramı artık kitle iletişim araçlarıyla toplumun hemen her kesimi tarafından hissedilir hale gelmiştir. Artık kamusal alanın eleştirel akıl yürütme aracı olan basının boyut değiştirmesi sonucunda basın, özel şahısların, şahsi prestijlerini ortaya sunduğu bir alan olmaya başlamıştır. Burjuva kamuoyunun müşteriler önünde temsil olması söz konusu olmuştur. Çünkü kitlesel tüketim araçları ve tüketim çılgınlığının sonucunda reklam ve ticaret odaklı kamusal alan ortaya çıkmış, şirketler ve kolektif birimler kamusal alanın yerini almaya başlamıştır (Falay, 2014: 65).

Kamusal iletişimin ve akıl yürütmenin zarar görmesiyle birlikte siyasal kamu da zarar görmeye başlamıştır. Mülksüzler ekonomik alanda kazanamadıkları savaşı siyasal mücadele vasıtasıyla yürütme kararı vermiş ve kamusal alanı bu ideal için kullanmaya başlamışlardır (Falay, 2014: 67). Yaşanan süreçler devletin toplumsallaşmasını, toplumun ise devletleşmesini ortaya çıkarmıştır. Böylece siyasal akıl üreten kesim fonksiyonunu yitirmiş, görevlerini farklı kurumlara aktarmıştır (Habermas, 2018: 298).

Dernekler, partiler, özel bürokrasiler görevin üstlenicileri konumuna gelmişlerdir. Bireyler, kolektif bir şekilde örgütlenmiş örgütler vasıtasıyla ya da seçmen ve tüketici konumunda bulunarak siyasal ve ekonomik yönlendirmenin tesiri altında isteklerini bildirmek durumunda kalmışlardır (2018: 299). Bu duruma ek olarak basın alanında meydana gelen dönüşümler oy verme davranışları ve seçmen tercihleri üzerinde de etkili olmuştur.

Devlet ile toplumun birbiri içerisine entegrasyonu yasaların genelliği ilkesini de ortadan kaldırmıştır. Çünkü Habermas'a göre devlet ve toplum ayrımının ortadan kalkması, devletin müdahaleci ve düzenleyici konuma gelmesi durumunda yasaların genelliği ilkesi işlemez konuma gelmektedir (2018: 301). Çünkü kamusal alanın varlığı yasaların evrensellik ve doğruluk ilkelerinin garanti edilmesini sağlamaktadır (Zabcı, 1997: 89). Yasa kavramının egemenliğini yitirmesiyle birlikte aleniyet ilkesi de zarar görmekte ve böylece aleniyet ilkesinden siyasal egemenliği rasyonelleştirmesi de beklenememektedir (Habermas, 2018: 304).

Günümüze geldiğimizdeyse Habermas dijital medyaların, kamusalılığı yeni bir dönüşüme maruz bıraktığını savunmaktadır (Habermas, 2023: 33). Habermas'a göre medya zamanın ve mekânın küreselleşmesiyle yoğunlaşmış ve genelleşmiştir (2023: 35). Genelleşme ve yoğunlaşmadan kasıt internetin gelişmesi ve sosyal medyanın ortaya çıkmasının sonucunda dünyanın herhangi bir yerinde bulunan bireyin başka bir yerde bulunan bireyle iletişiminin sınırsız hale gelmesidir. Medyanın dijitalleşmesi sonucunda toplumun her kesiminde bulunan bireylerin, bilgiye ulaşma hızı artmıştır. Ancak medyanın dijitalleşmesinin yukarıda sayılan kolaylıklarının yanı sıra politik kamusalılığa zarar veren bir yanı da söz konusudur. Çünkü Habermas'a göre sosyal platformların oluşmasıyla birlikte artık gazete ve basın medyasından farklı olarak, bu sosyal

platformlardan yararlanana *özerk ve eşit haklı yazar yetkisi* verilmiştir (2023: 36). Böylece denetimden yoksun, doğruluğu teyit edilemeyen, hızlı bir haber akışı sağlayan, içeriksel açıdan öngörülemeyen tartışmalar yaratan, profesyonel içerik üreticilerinden yoksun bir yapı ortaya çıkmıştır. Böyle bir yapı karşısında kamusal iletişim zedelenmektedir.

Habermas, ortaya çıkan yeni iletişim yapısını kamusallığın değişimi açısından iki etkide incelemektedir: medya kullanıcılarının kendi kendini yetkilendirmesi ve “...eski medyaların redaksiyon vesayetinden azat olmaları karşılığında ödedikleri bedel” (2023: 38). Çünkü yazarlık alanında yeterli bilgi sahibi olmayan kullanıcıların, bilginin yayılışındaki hızlı etkileri politik alanda kamusallığın sınırsızlaştırılması durumunu doğurur. Habermas, bu noktada sahte haberlerin yayılması bir yana buna ek olarak artık sahte haberlerin, sahteliğinin saptanamamasından yakınmaktadır (2023: 52).

1.4. BURJUVA KAMUSAL ALAN TEOREMİ VE KAMU MALİYESİ İLİŞKİSİ

Habermas kamusal alan teorisi ile kamusal alan özel alan ayrımı yapmıştır. Kamusal alan ile hedeflenen ortak çıkarların gözetildiği bir alanın oluşturulmasıdır. Habermas, çalışmasını iletişimsel akıl teorileri ile desteklemekte ve kamusal alanın bir eleştirel, özgür düşünce ortamı olmasını hedeflemektedir.

Habermas tarafından ortaya sunulan kamusal alan teorisi tarihsel bir süreci içerisine almaktadır. Habermas, teorisini tarihsel süreç içerisinde değişen toplumsal, ekonomik ve politik olayların ekseninde çözümlemeye çalışmaktadır. Her ne kadar teorinin temeli sadece ekonomik ilişkilere dayanmıyor olsa da üretim ilişkileri

içerisindeki değişimler kamusal alanın tarihsel olarak farklı boyutlarda incelenmesini ortaya çıkarmıştır.

Tarihsel süreç içerisinde incelendiği zaman toplumsal ve politik yapının boyut değiştirmesi ile ekonomik yapının ve üretim ilişkilerinin boyut değiştirmesi aynı dönemlere rastlamaktadır. Örneğin prenslerin özel bütçesinin devlet bütçesinden ayrılması süreci hem maliye tarihi açısından hem de kamusal alan açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Bu dönüm noktası kamusal alan ve özel alan ayrımının ilk tohumlarının atıldığı bir tarih olmakla birlikte aynı zamanda maliye tarihi içerisinde modern devletin oluşması ve maliyenin en önemli inceleme alanlarından biri olan bütçenin, kişisellikten kurtularak devlet bütçesi olarak ayrışmasını göstermektedir.

Ekonomi ve kamusal alan ilişkisi içerisinde değinilmesi gereken diğer bir nokta kapitalizmin gelişmesi ile birlikte ticaretin devletsel bir boyut kazanmasıdır. Ticaretin devletsel bir boyut kazanması, devletin mali ihtiyaçlarının artmasına neden olmaktadır. Devlet daha önce mali ihtiyaçlarını karşılamak için kullandığı kamu sözleşmelerinin ve kamu borçlanmalarının ötesinde yeni arayışlara başvurmak durumunda kalmıştır. Çözümü yeni vergi sistemlerini oluşturmakta bulmuştur. Çünkü toprağa dayalı doğal ekonomiden para ekonomisine geçilmesi ile paranın dolaşımı artmıştır (Elias, 2007: 22). Kapitalizm ile vergi devleti arasındaki bağlantı da buradan kaynaklanmaktadır: *para*.

Bu süreç aynı zamanda karşılıklı bir fren mekanizması olarak da görülebilmektedir. Devlet piyasanın düzenlenmesi için gerekli yasal güce sahipken; piyasa, devletin işlevlerini gerçekleştirmesi için gerekli parasal güce yani vergi gelirlerinin kaynağına sahiptir. Dolayısıyla iki yapı arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. İki yapı arasındaki etkileşimi dengeleyen unsur ise kamusal alandır. Çünkü

burjuva kamusal alan devlet ve özel arasındaki, burada piyasa özel içerisinde yer almaktadır, karşılıklı ilişkileri düzenleyen, akılcı eleştirinin yapıldığı, rasyonalitenin bulunduğu, genel çıkarların korunduğu bir işleve sahiptir.

Yukarıda sayılan örnekler ve kamusal alanın oluşma süreci içerisinde açıklanan ekonomik değişimler burjuva kamusal alan ve kamu maliyesi arasında ilişki kurmamızı sağlamıştır. Burjuva kamusal alanın oluşum çizgileriyle kamu maliyesinin salt ekonomiden ayrılarak kamu maliyesi olarak incelenmesi arasında bir nedensellik bağı bulunmaktadır.

Kamu maliyesi bilimsel disiplin kolu olarak modern devletin ortaya çıkmasıyla çalışılmaya başlayan bir alandır. Ancak kamu maliyesinin köklerini insanlığın bir topluluk oluşturmaya başladığı ilkel çağa kadar götürmek de mümkündür. Yine de sistemli ve bilimsel bir çalışma olarak ortaya bir tarih sunmamız gerekirse 17. yüzyıla kadar gitmemiz mümkündür. İlerleyen zamanda modern kamu gelişimi itibariyle anaakım iktisat etkisinde fazlasıyla kalmıştır. Marjinal fayda kavramı fedakârlık düşüncesi ile kamu maliyesi alanına enjekte edilmektedir. Oysa kamu maliyesi devlet, toplum ve birey arasında karmaşık ve salt teknik bir alana indirgenemeyecek kadar yoğun bir çalışma yapısına sahip olmalıdır. Kamu maliyesi sadece idari ve ekonomik bir alan olarak görüldüğünde, sosyolojik ve politik unsurlar çalışma içerisinde göz ardı edildiğinde, işlevsel bir çalışmanın ortaya çıkması mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla, Habermas'ın burjuva kamusal alan teorisi ile tarihsel olarak incelediği toplumsal, politik ve ekonomik her bir unsur aslında kamu maliyesi açısından da birer dönüm noktasını oluşturmaktadır.

Kamu maliyesi kendi kapsamında hem devleti hem ekonomiyi hem de toplumun ortak çıkarını gözeterek kamusal alanı barındırması nedeniyle toplumsal araştırmaların

bel kemiğini oluşturmaktadır. Çünkü yukarıda sayılan olgular tarihsel olarak sabit bir kalıp içerisinde kalmamış daimi bir dönüşüm içerisinde olmuş ve hatta kimi zaman keskin kırılmalar yaşamıştır. Habermas, kamusal alanın oluşturulması için burjuva toplumunu tetikleyici güç olarak görmektedir. Burjuva toplumu kamusal alanın oluşması için gerekli entelektüel düşünce sisteminin oluşmasını sağlayan kesim olmanın yanı sıra siyasi ve toplumsal hak isteklerinin arkasında duran tek kesim olarak, sınıf farklarını ortadan kaldırmakta ve toplumsal eşitliği hedeflemektedir.

Burjuva sınıfı, feodal dönemin aile düzeyini ve ekonomik yapısını değiştirerek serbest piyasa ekonomisinin temellerini atmaktadır. Serbest piyasa ekonomisi, feodal dönemde kamusal ve özel alanın birleştiği aile yapısının yerini özel alana bırakmasının en büyük destekçisidir. Aile değil artık birey ön plandadır ve ekonomide toplumsal değil bireysel çıkarlar söz konusudur. Bu noktada devletin görevi bireysel çıkarların ve bireylerin bencilliklerinin olması gereken düzeyin ötesine geçmesini önlemektedir. Yani devlet toplumsal düzenin koruyucusu rolündedir. Kamusal alan ise buna göre devlet ve özel alan arasındaki iletişim aracıdır. Eleştirel ve özgür düşüncenin hakim olduğu alandır. Bakıldığı zaman söz konusu kamusal ve özel alan idealinin oluşması için gerekli olan devlet şekli vergi devleti olarak görülmektedir. Bireysel yaşam ve özel alanın mevcut olduğu bir düzen içinde ortak çıkarların korunması gerekmektedir. Ortak çıkarlardan kasıt kamusal alandır ve devlet de kamusal alanın koruyuculuğunu yapmakla mükellef tutulmaktadır. Ancak söz konusu koruyuculuk devletin ekonominin içerisine girerek üretim yapmasını ve tekel faaliyetlerinin ortaya çıkmasına olanak tanımasını kapsamamaktadır. Ya da bu koruyuculuk sosyalist bir yapının oluşmasını sağlamamalıdır. Devletin koruyuculuğu ancak serbest piyasa ekonomisinin garantörlüğünü yapmak, ekonomik ve toplumsal yapıyı koruyacak yasalar yapmak ve bu yasaların uygulanmasını sağlamakla sınırlı olmalıdır. Söz konusu devlet tanımlaması

minimal devlet ya da gece bekçisi devlet tanımlamaları ile açıklanabilmektedir. Çünkü devlet ekonomik bir parazit olarak görülmektedir. Aynı devlet aynı zamanda kamusal alana müdahale eden bir baskı aracı olarak da görülmektedir. Devletin bu büyümesini engelleyecek ve bir parazit ya da bir baskı aracı olmasının önüne geçecek olan faktör de kamusallık olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

VERGİ DEVLETİNİN KRİZİ: JOSEPH A. SCHUMPETER

Joseph A. Schumpeter 1883 yılında Avusturya’da dünyaya gelmiştir. Avusturya-Macaristan’ın kozmopolit yapısı içerisinde doğması ve yetişmesi Schumpeter’in düşüncelerinin gelişmesinde etkili olmuştur (Demir, 1995: 156). Viyana Üniversitesi’nde hukuk okumuştur. Schumpeter 1919-1920 yılları arasında Avusturya’da maliye bakanlığı görevinde bulunmuştur. Nazi hareketlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte Amerika Birleşik Devletleri’ne taşınmış ve Harvard Üniversitesi’nde çalışmaya başlamıştır. Ekonometri Derneği’nin kuruluşunu üstlenmiş, 1937 ve 1941 yılları arasında derneğin başkanlığını yapmıştır. 1948 yılında Amerikan Ekonomi Birliği başkanlığı yapan Schumpeter 1950 yılında vefat etmiştir.

Schumpeter neoklasik iktisatçılar gibi sayısal verilerle ilgilenmemiş, çalışmalarını toplumbilim ve iktisat işbirliğini kurarak devam ettirmiştir. Tocqueville, Marx, Spencer, Menger, Wieser, Durkheim, Walras, Pareto, Wicksell gibi düşünürlerden etkilenen Schumpeter; konjonktür teorisi, inovasyon, yaratıcı yıkım, mali sosyoloji gibi alanlarda çalışmalar yapmıştır.

The Theory of Economic Development: An Inquiry Into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle (1934 [1912]), *The Crisis of the Tax State* (1954 [1918]), *Imperialism and Social Classes* (1951 [1919-1927]), *Business Cycles: A Theoretieal, Historical, and Statistical Analysis of the Capitalist Process* (1939), *History of Economic Analysis* (1964 [1954]), *Capitalism, Socialism, and Democracy* (1950 [1942]) en çok bilinen eserleridir.

Tezin bu bölümünde öncelikle Goldscheid'in kamu maliyesine ve mali sosyolojiye dair düşüncelerine yer verilecektir. Goldscheid, kamu maliyesini mali sosyoloji perspektifinden inceleyen ilk düşünürlerden olması nedeniyle önemli görülmektedir. Daha sonrasında Schumpeter'in vergi devletinin doğuşu ve vergi devletinde devletin ve verginin sınırları incelenecektir. Ardından kapitalizmin ve dolayısıyla vergi devletinin krize girmesi arasındaki bağlantıda inovasyon, girişimcilik ve aile yapısının daralmasının önemi açıklanacaktır. Son olarak tüm bu sayılan etkenlerin ekseninde vergi devletinin krizi incelenecektir.

2.1. GOLDSCHIED'İN MİRASI: MALİ SOSYOLOJİ

Goldscheid'a göre kamu maliyesi alanındaki çalışmalar gelirin nasıl elde edildiğine ya da giderin nerelere yapıldığına odaklanmaktadır. Gelir ve harcama üzerinde bu kadar yoğun çalışma yapılması gelir ve giderin ait olduğu sosyal sınıfı ortaya sunar. Ancak bu bağlantılar yeterince inceleme altına alınmadığı için mali sosyoloji alanı eksik kalmaktadır (Goldscheid, 1958 [1917]: 202). Mali sosyoloji vergi ve kamu harcamalarının toplum üzerindeki etkisini incelemekte, inceleme sonucunda verginin ve kamu harcamalarının toplum ve politik yaşam üzerindeki etkilerinin analizini yapmaktadır (Sakınç ve Cura, 2012: 34). Kamu maliyesi teorisini, tek başına ayakta tutabilecek şey finans tarihi sosyolojisidir. Çünkü kamu maliyesinin işleyişi ve yapısı toplumların geçirmiş olduğu evrimsel süreçlerin belirleyicisi olmuştur (Goldscheid, 1958 [1917]: 202). Dolayısıyla, maliye teorisinin incelenmesinde toplumsal yapının, toplumsal yapının incelenmesinde ise kamu maliyesinin devre dışı bırakılması bilimsel olarak çalışmaların eksik kalması sonucunu doğurmaktadır.

Mali sosyolojinin yaygın görüşe göre Goldscheid ile başladığı düşünülse de aslında 14. yüzyılda İbni Haldun yöneticilerin lüks düşkünlüğünün ve yöneticilerin

iktidarlarını güçlendirmek için kişisel çıkarları uğruna yaptıkları harcamalar nedeniyle devlet hazinesinin zarar göreceğini, bu zararı minimuma indirmek nedeniyle vergilerin ağırlaşacağını ve tüm bunların sonucunda devletin çözüleceğini açıklamıştır⁶ (Çelebi, 2012: 7).

Goldscheid, çalışmasını tarihsel bir süreç içerisinde açıklamaktadır. Goldscheid'a göre devlet, günümüz modern devletinin aksine, başlarda ne vergi devletidir ne de bir borç devletidir. Devlet, kendi özerk kaynaklarına sahip bir mülk devletidir. Devletin yoksullaşmasının nedeni kapitalizmin ortaya çıkmasıdır. Çünkü tarihsel olarak bakıldığında kilise ve prensler arasındaki güç savaşları, savaşlar ve devletler arasındaki rekabet parasal bolluğun paylaşım sürecini oluşturmaktadır. Goldscheid, kapitalizmin başlangıç dönemini mali sömürüyle bağdaştırmaktadır (Goldscheid, 1958 [1917]: 204). Bu mali sömürünün belirleyicileri olarak da vergiler ve kamu maliyesi gösterilmektedir.

Mutlak devletin egemen olmasıyla birlikte kamu mülkiyeti prenslerin özel mülkiyeti olarak görülmektedir. Halkın bu dönemde kamu mülkiyeti üzerinde herhangi bir etkileyici gücünün olmaması nedeniyle, kamu serveti yöneticilerin keyfi çıkarları çerçevesinde kullanılmakta ve böylece büyük bir israf söz konusu olmaktadır. Çünkü mutlak devlette devlet demek mülkiyet demektir. Meşruti monarşilerin kurulması sonucunda devlet ve mülkiyet ayrımı yaşanmaya başlamakta ve devamında vergi devleti ortaya çıkmaktadır. Söz konusu sürecin devlet mülkiyeti açısından önemi yöneticilerin keyfi çıkarları nedeniyle devlet borçlanmalarının yaşanmasıdır. Böylece devlet mülkünü elden çıkarmıştır. Bu durumun en büyük sebebi devlet yöneticilerinin ekonomiyi yönetmekte başarısız olmalarıdır. Aynı zamanda devlet borçlanmasının diğer bir boyutu alacaklıların devleti sömürmesidir. Goldscheid, yaşanan süreci devletin sömürsünün

⁶ İbni Haldun'un mali sosyolojiye dair görüşleri ve kameralizmden post-kameralizme geçişin eleştirisi için bkz. Gürkan (2013)

vergi devletinin sömürüsüyle sonuçlandığını savunmakta ve sonuçta halk tarafından büyük bir hayal kırıklığı olduğunu belirtmektedir (1958 [1917]: 205).

Demokratikleşme ve özel girişimin ortaya çıkması, ekonomik alanda devlet ve özel girişim arasında da bir rekabet ortamı oluşturmıştır. Bu konuda burjuva sınıfının devlete dair görüşleri kendi çıkarları ile doğru orantılıdır. Dolayısıyla, devlet burjuva sınıfının ekonomik alanda etkin olmasının garantörü konumundadır. Kamu maliyesine yüklenen misyon ise devletin evrilme sürecinde devlet ve toplum analizini yaparak bir köprü vazifesi görmesidir. Kamu maliyesi kendisine yüklenen bu görevi gerçekleştirebilmek için mali sosyolojiyi destekleyici bir yapı olarak kullanmaktadır. Mali sosyoloji kamu gelirlerinin toplandığı tabanın, ulusal ve bireysel sınırlarını ve ulusun ve bireyin gelişmesindeki rolü göstermektedir. Çünkü vergi politikaları ve vergilendirme sistemi sosyal yapı ile ilgilidir (1958 [1917]: 207).

Devletin mülkünün olmaması devletin mali alanda görevlerinin azaltılması sonucunu doğurmaktadır. Çünkü böyle bir konumda devlet, sadece vergilerin toplandığı ve toplanan vergilerin geri dağıtımının yapıldığı bir kasa işlevi görmektedir. Ancak asıl endişe duyulan kısım böyle bir durumda kamu harcamalarının büyük bir kısmının, kamu gelirlerinin elde edildiği kesime gitmesidir. Böyle bir durum yaşandığı takdirde toplumsal alanda derin eşitsizliklerin oluşacağı geçerliliği yüksek bir öngörüdür.

Goldscheid'a göre devletin sadece bütçe programlaması ve onaylaması yapması yeterli değildir. Çünkü ekonomik yönden zayıf devlet, ekonomik adalete ulaşamayacaktır (1958 [1917]: 209). Devletin ekonomik alanda rolünün azaltılmasıyla, yani mülk devletin çözülmesiyle, devlet üretim araçlarından da yoksun kalmıştır. Bu durum toplumsal açıdan sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Çünkü devletin üretim araçlarından yoksun kalmasının sonucunda zenginlik belli bir kesimin elinde toplanmaya

başlamaktadır. Sorunun çözümüyle devlet ve toplum arasındaki sorunsalın ortadan kaldırılmasıdır.

Yukarıda da anlatıldığı gibi mülk devletinin çözülmesiyle birlikte yerine liberal devlet anlayışının yerleşmesi kapitalizmin ortaya çıkmasının olağan bir sonucudur. Kapitalizmin ekonomi ve toplum üzerinde açmış olduğu sorunların çözümü kamu maliyesi reformu ile çözülebilmektedir (1958 [1917]: 209). Goldscheid'in sunduğu bu çözüm anayasal ve siyasi reformun ötesini kapsamaktadır. Çünkü Goldscheid, doğrudan çözüm olarak devlet kapitalizmini sunmaktadır (1958 [1917]: 209). Devlet kapitalizmi, hem kamusal hane halkının hem de devletin ekonomik yapısını düzenlemesi nedeniyle çözüm olarak sunulmaktadır. Bu noktada mali sosyolojinin yöntem olarak kullanılmasıysa, toplum ve ekonominin arada bir paravan olmadan, doğrudan hane halkında kendini yansıtmıştır. Dolayısıyla güçlü devlet, güçlü hane halkı düşüncesi hakim konumda bulunmaktadır. Devletin mülkünü kaybetmesi ve sonuç olarak güçsüz konuma gelmesi sonucunda hane halkı da sosyolojik açıdan çözülmeye başlayacak, ahlaki değerlerini yitirecektir. Hane halkının ahlaki değerlerini yitirmesi, vergi ahlakını da yozlaştıracak ve böylece devletin temel gelir kaynağı zarar görecektir (1958 [1917]: 210).

Goldscheid'in değindiği diğer bir konu *devlet içinde devlet* yapısının oluşmasıdır (1958 [1917]: 211). Tarihsel süreç incelendiğinde her alanda bir sömürü sisteminin varlığı gözlemlenebilmektedir. Kapitalizmin ortaya çıkması ile birlikte sömürü sisteminin de etkisiyle devlet içinde devlet yapılanması ortaya çıkmıştır. Devlet içinde devlet yapılanmasının konumuz itibari ile önemiye, devletin kendi içinde oluşan bu yapıyla mücadelesi esnasında toplumu ihmal etmesi, mücadele yönteminde toplumsal temellerden uzaklaşılmasıdır. Dolayısıyla, toplum oluşan yapıya uyum sağlayamamıştır.

Mali sosyolojinin ihmal edilmesi ile birlikte mali sistem, devletin mevcut sömürü sisteminden çıkmasının önünde engel oluşturmuştur (1958 [1917]: 211). Devlet ve özel kesim arasındaki kâr ve vergi odaklı rekabet diğer tüm sorunların göz ardı edilmesine neden olmuştur.

Mali sömürü ve özel girişimin sömürüsü birbirlerini tamamlar konumdadır. Çünkü kapitalist sistemin temel yapısı bu sömürü ilişkisine dayanmaktadır. Özel girişim, kâr elde edebilmek için devlete ve kamu maliyesinin desteğine ihtiyaç duymaktadır. Çünkü devlet ve kamu maliyesinin yapısı, özel girişimcinin konumunu sağlamlaştırma aracıdır. Aynı zamanda tam da bu yolla özel girişimciler kamusal hane halklarını da ellerinde tutacaktır.

Goldscheid, her sosyal sorunu aslında bir ekonomik sorun olarak görmekte ve sonuç olarak hepsini bir mali sorun olarak kabul etmektedir (1958 [1917]: 212). Çünkü hangi ekonomik veya siyasal modelden bakılıyor olursa olsun ya da hangi ekonomik alanda olursa olsun sermaye ihtiyacı daima varlığını korumaktadır. Bu noktada önemli olan sermayenin kamudan mı yoksa özelden mi kaynak bulduğu değildir. Çünkü ikisi arasındaki fark artı değer üretmesi ve çıkar meseledir. Önemli olan sermayenin ve kaynakların toplumun genel çıkarına uygun olarak kullanılmasıdır.

Goldscheid'ın devlet kapitalizmini çözüm olarak sunmasının nedeni kamu işletmelerinde kâr güdüsünün ikinci planda kalmasından kaynaklanmasıdır. Devlet kapitalizminin ekonomik sistem olarak kullanılması ve dolayısıyla kamu işletmelerinin varlığı halinde ilk planda kamu sermaye birikimi ve yoğunlaşması söz konusu olacaktır. Kamu sermayesi ise toplumun kalkınma potansiyelini oluşturacak dayanıklı yatırım mallarının üretimini sağlayacak ve yüksek dereceli organik sermayeye dönüşecektir.

Tarif edilen devlet kapitalizminin insan kaynağı ile birleştiği noktada ise düzenli ekonomi sistemi varlık bulacaktır.

Devlet kapitalizminin mevcut olduğu bir ekonomide kamu maliyesinin görevi ekonomi ve toplum açısından üretkenliğin yansımalarını incelemek olmalıdır. Kamu maliyesi, kamu mülkiyet düzenini oluşturmakla mükellef görülmektedir. Böyle bir perspektiften bakıldığında kamu maliyesi, kamu mülkiyetini korumak, artırmak ve verimliliği artırmak adına hukuki düzenlemeleri yapan aktör konumuna gelecektir. Tüm bunların sonucunda devlet daha fazla kamu harcaması yapan, gelir adaletsizliğini düzenleyen ve kendi ekonomik gücü olduğu için harcamaları yapmak adına topluma daha az bağımlı hale gelecektir.

Goldscheid'in konumuz itibarı ile önemi onun değişen ekonomik ve toplumsal yapı ile ortaya çıkan yeni kapitalist düzene çözüm aramasıdır. Goldscheid, kamu maliyesi alanında mali sosyoloji yaklaşımını sunarak toplum, ekonomi ve devlet arasındaki ilişkilerin birlikte incelenmesini savunmaktadır. Ekonominin ve devletin ekonomiye yaklaşımının toplumsal temellerden uzaklaşması ile birlikte sorunların çözülmeyeceğini aksine daha da derinleşeceğini açıklamaktadır. Mali sosyoloji kavramı, Schumpeter tarafından da dikkate alınmış ve vergi devleti teorisini ve onun krizini açıklarken Schumpeter mali sosyolojiden yararlanmaktadır. Schumpeter ve Goldscheid arasındaki bakış açısı farklılığı ekonominin dinamiğinden kaynaklanmaktadır. Goldscheid'a göre devletin ekonomik faaliyetin içinde olması hatta girişimci olması gerekirken, Schumpeter girişimcilik faaliyetini serbest ekonomiye bırakmaktadır. Böylece Goldscheid'in kavramsallaştırmasının, Schumpeter'den daha dinamik olduğu düşünülebilir (Śledzik, 2016: 27).

2.2. SCHUMPETER'E GÖRE VERGİ DEVLETİ TEORİSİ VE KAPİTALİZM

Savaş sonrasında yaşanan ekonomik koşullar vergi devletinin çöküp çökmeyeceği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Vergi devletinin çökmesi beraberinde modern devlet yapısının, ekonominin tetikleyicilerinin ve ekonomik sistemin son olarak da toplumsal yapının değişmesini gerektirecektir. Schumpeter, vergi devletinin çöküş nedeninin sadece savaş sonrası döneme bağlanamayacağını; savaşın varlığının sadece krizin hızlanmasını sağladığını savunmakla birlikte, krizin ortaya çıkma nedenini daha derinlerde, toplumsal temelde aramaktadır (Schumpeter, 1991 [1918]: 99).

Schumpeter, mali politikanın devlet üzerinde çok büyük etkisi olduğunu düşünmektedir. Çünkü mali politika, ekonomi üzerinde ve dolayısıyla kültür, toplum ve yaşam biçimiyle de bağlantılıdır (1991 [1918]: 100). Bu nedenle mali tarihin incelenmesiyle birlikte devlet, ekonomi ve toplum üçlüsü arasındaki ilişki incelenmektedir. İnterdisipliner bir çalışma sahası sunan bu yaklaşım, bütünsellik çerçevesinde sorunun temelden çözülmesini sağlamaktadır. Böyle bir perspektiften bakıldığı takdirde mali sosyoloji kavramı ekonomik sistemlerin devlet ve toplum üzerindeki yıkıcı etkisini hem sorunsallaştırmakta hem de çözümlemektedir. Salt ekonomi odaklı çözümlerin aksine toplumsal tabana odaklanarak kapsayıcı çözümler üretebilmektedir. Aynı zamanda her toplumun tarihsel yapısının farklı olması nedeniyle iktisat tarihi ve iktisat teorisinin işbirliğinin içerisine mali sosyoloji de dahil edilmesi gerektiği düşünülmektedir (Dinar, 2022: 133).

2.2.1. Vergi Devletinin Doğuşunu Ortaya Çıkaran Gelişmeler

Schumpeter vergi devletinin oluşumunu savaş ekonomisine bağlamıştır. Çünkü savaş durumu mali zorlukları beraberinde getirmekte ve bu durum halihazırda zaten var

olan toplumun yapısal bozukluklarını daha da derinleştirmektedir. Vergi devletinin temelleri feodal dönemde ortaya çıkan egemenlik ilişkilerine ve mali problemlere dayanmaktadır. Bu nedenle öncelikle 14. ve 16. yüzyılları arasındaki Avrupa siyasi, toplumsal ve ekonomik yapısı incelenmektedir.

Feodal dönemde bütünleşmiş bir egemenlik yapısı bulunmamaktadır. Egemenlik prens, soylular, din adamları, burjuvalar tarafından paylaşılmaktadır. Topraklar vassallık ilişkileri içerisinde yürütülmekte ve “*primus inter pares*” düşüncesi içinde prensler eşitler içerisinde birinci olarak görülmektedir. Ancak bu durum prenslerin mutlak bir egemenliğe sahip olması gibi bir durumu meydana getirmemektedir. Aksine prensler sahip oldukları hakları sadece kendi adlarına kullanmaktadırlar.

Prenslerin sahip oldukları haklar yargısal ve toplumsal alanda varlık bulmaktadır. Ancak burada modern devletin sağlamış olduğu gibi bir egemenlik yetkisinden bahsedilemez. Çünkü prenslerin bu hakları kullanması kamusal bir zemine oturmamaktadır (Schumpeter, 1991 [1918]: 103). Feodal dönem, yapı itibarıyla kamusal ve özel alan kavramını kendine has bir bütünsellik içerisinde toplamaktadır.

Prenslerin sahip oldukları topraklar şahsi mülk olarak görülmektedir. Prenslerin gelirleri toprakları kullanan serflerden alınan aidatlar, darphane, gümrük, madencilik, kilise katkıları, vassalların armağanlarından oluşmaktadır. Böyle bir açıdan bakıldığında prenslerin özel işlerini karşılamak adına kendilerine ait bir gelir ve bütçe sistemi olduğu görülmektedir. Prenslerin emrindeki araçlar çeşitli gelirlerin toplamını oluştururken, egemenlikleri hakların toplamını oluşturmaktadır. Ancak düzenli bir gelir kaynağı olarak görülebilecek bir vergi sisteminden bahsetmek mümkün görünmemektedir (1991 [1918]: 104).

Sürekli olarak devam eden savaşlar ve saray masraflarındaki artış gelir ve gider arasındaki uçurumun günden güne artmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece prensler daimi bir borç yığını içinde sürüklenmeye başlamışlardır. Aslında bakıldığında prenslerin ekonomik olarak kötü bir noktaya gelmeleri işlerini ve topraklarını kötü yönetmelerinden de kaynaklanmaktadır. Ayrıca, bu dönem içerisinde kamusal ve özel ayrımının olmaması ve her iki yapının da prensin bünyesinde toplanmış olması ortak refah düşüncesinin ve bunu tetikleyecek toplumsal güç ve dayanağın yoksunluğundan kaynaklanmaktadır.

Prenslerin borç alamayacak duruma gelmeleri artık yaşanan sorunların kişisel değil toplumsal bir sorun olduğunun kabullendirilmeye çalışılmasıyla sonuçlanmıştır. Özellikle Türkler'e karşı zafer kazanmak için paralı asker sisteminin oluşturulması gerektiği düşüncesi ortak hedefler sisteminin kurulmasını ve böylece aslında kamusal alan düşüncesinin doğmasını sağlamıştır. Çünkü savaş kavramı artık prenslerin kişisel meselesi olmaktan çıkmış ve ortak bir sorun haline gelmiştir. Dolayısıyla, söz konusu ortak sorunun çözümü yani savaşın finanse edilmesi de ortak bir çabayı gerektirmek zorunda kalmıştır. Schumpeter, yaşanan durumlar sonrasında devletin doğuşunu “ortak zorunluluktan devlet doğması” şeklinde tanımlamaktadır (1991 [1918]: 106).

Başlarda toplanan vergiler sadece mülklerden toplanmakta ve toplanan vergiler belli amaçlara yönlendirilmektedir. Ancak mülklerden vergi toplanması durumu zamanla emlak vergisi sistemini ortaya çıkarmıştır (1991 [1918]: 107). Bunlar her ne kadar yavaş yavaş da olsa düzenli bir vergi sisteminin oluşmaya başlamasının ilk adımlarıdır. Vergiler sadece prensler için değil, ortak çıkarlar için toplanır hale gelmiştir. Daha önceleri bağımsız ve kişisel görülen prensler artık devletin kendisi haline gelmiş, prens bürokrasisi ve politikaları artık devlet bürokrasisi ve politikası olmuştur. Yukarıda

anlatılan iki yüzyıllık dönem feodal dönemin yıkılması ve modern ulus devletlerin kurulmasının tarihidir. Kurulan modern devlet finansmanını vergilerden sağlayan, prenslerin kamusal alanda mutlak ve meşru güç haline geldiği vergi devletidir.

2.2.2. Vergi Devleti Teorisinde Devletin ve Vergilerin Sınırları

Vergi kavramı modern devletin oluşmasını ve gelişmesini sağlamakla birlikte aynı zamanda kendisi de modern devlet içerisinde gelişmiş ve sistemsal bir yapı haline gelmiştir. Çünkü iyi işleyen ve verimli bir vergi sistemi ile devlet hem gelir elde etmekte hem de özel ekonomilere müdahale etme hakkı elde etmiştir. Özel ekonomiler ile kastedilen elbette kapitalist sistemdir. Vergi devleti, devletin ve kapitalist sistemin bir arada bulunduğu ve birlikte toplumsal sistem yarattığı bir ortamdır (Gürkan ve Karahanoğulları, 2013; 6).

Schumpeter, devleti sadece bir örgütlenme biçimi olarak görmez. Devleti, bir “toplumsal yaşama etkeni” olarak görmektedir (Schumpeter, 1991 [1918]: 108-109). Çünkü devlet toplumsallaşmanın gerçekleştiği yer olarak görülmektedir. Devlet, birey ve toplum arasındaki ilişkinin gerçekleştiği alandır. Tam da bu nedenle bireyselliğin varlığı halinde, kişisel çıkarların devreye girmesi sonucunda devlet, ortak çıkarların gerçekleştirilmesinin aracısı olarak varlık göstermektedir. Dolayısıyla, Schumpeter devletin kendi şahsına dair bir amacı olamayacağını, ortak amaçlara hizmet ettiğini savunmaktadır (1991 [1918]: 109).

Böyle bir bakış açısı ile baktığımızda devlet eşittir sosyal düzen denklemine ulaşılabilir. Bu denklem içinde Schumpeter, sosyalist toplumların devleti olabileceği tezini reddetmektedir. Çünkü devlet tüm ekonomik koşulları kendi

bünyesinde toplayarak birey ve kişisel çıkar düşüncesine son vermekte, böylece kendi kendisini feshetmektedir (1991 [1918]: 109). Bu durum şu şekilde açıklanabilir: Kapitalist sistem bünyesinde bireyin bencil olduğu düşüncesinin kabulü mevcuttur. Bu nedenle bireysel ekonomiler olmadan devlet düşüncesi de mümkün olamaz. Çünkü böyle bir sistemde devletin görevi kişisel çıkarların önüne geçerek ortak amaçların gerçekleşmesini sağlamak, bireysel bencillikleri engellemektedir. Çünkü birey üretimini, tüketimini, sermayesini kısaca tüm ekonomik yapıyı kendisi için yönetir. Bu düşünceye göre bireyin çıkarına olmayan her şey aynı zamanda tüm ekonomik fenomenlerden de yoksun kalacaktır.

Ekonomi ise tüm toplumu ilgilendiren bir yapı olarak görülmektedir. Çünkü ekonomik düzen, tüm toplumsal ve kültürel yaşamı etkilemektedir. Ancak bireysel ekonominin varlığı halinde bireyin şahsi ve ailesinin çıkarlarını savunması kaçınılmazdır (1991 [1918]: 110). Bireysel ekonominin varlığı halinde toplumsal çıkarlar göz ardı edilecektir. Modern devlet tam bu noktada ortaya çıkmaktadır. Herkesin kendi çıkarlarının peşinde koştuğu bir düzende, mali talepler oluşacak ve devletin varlığı ile birlikte verginin bir gelir unsuru kabul edildiği bir sistemde devlet ve vergi mali ihtiyaçları karşılamak adına aynı düzlemde buluşmaktadır (1991 [1918]: 110).

Schumpeter için vergi, para ve hesapçı ruhu canlandırır, aynı zamanda devleti biçimlendirici bir faktör haline getirmektedir. Vergilerin türü ve düzeyi toplumsal yapı tarafından belirlenmektedir. Bu duruma karşıt olarak diğer taraftan vergi, ortaya çıktıktan sonra toplumsal yapıyı değiştirebilecek toplumsal güçlerin elinde tuttukları muazzam bir güç haline gelmektedir. Belki de bu nedenle Schumpeter, devletin ekonomi içerisindeki tasvirinden hoşlanmamakta ve devletin varlığının minimum düzeyde olması gerektiğini

savunmaktadır. Çünkü devletin kendi egemenliği adına aldığı her birim vergi özel sektörün sermayesine bir eksi olarak yazılacaktır.

Devletin yukarıda anlatıldığı gibi bir sosyal ve ekonomik yapı içinde çözümlenmesi devleti, onun var olma sebebi olan ortak ihtiyaç düşüncesinden ve dolayısıyla vergiden daha ileri bir noktaya taşımaktadır. Devleti toplumsal bir varlık olarak kabul etmeye başladıktan sonra, siyasi alanda hükümetin kişisel çıkarları yapı içine entegre olmaya başladıkça artık devleti mali düşünce kapsamında anlamının ötesine geçilir. Devlet artık daha da gelişmiştir. Önceleri maliyeye hizmet eden devlet artık maliyenin ona hizmet ettiği bir yapı haline gelmektedir. Durumu özetlemek gerekirse maliye ve mali ihtiyaçlar devleti oluşturmuştur, biçimlendirmiş ve modern devleti geliştirmiştir. Alanı genişleyen devlet ise maliyeyi biçimlendirmeye ve özel ekonominin ve böylece de özel alanın içerisine dahil olmaya başlamaktadır.

Vergi devleti saf anlamda mevcut olan bir devlet türü değildir. Sadece belli tarihsel dönemlerde varlığını hissettirmektedir. Vergi devleti burjuva aile geleneği içinde varlık bulmuş ve burjuva sınıfını kendisi için itici güç olarak kullanmıştır. Burjuva toplumunda herkes (yukarıda da açıklandığı gibi) kendisi ve ailesi için çalışmaktadır. Kazançlarından tasarruf ederek sermayesini artırma çabası içinde olmaktadır. Bu nedenle vergi devleti halkın üretimini azaltacak ya da sermayesini eritecek bir vergi sistemine sahip olmamalıdır (1991 [1918]: 111-112).

Devletin kendi yapısı dahilinde bir sınırı olması gerekmektedir. Bu sınır her devlet için farklılık göstermekle birlikte devletin zenginliğine, askeri gücüne, mali potansiyeline göre değerlendirilmektedir. Mali potansiyel; askeri harcamaları, toplumsal ahlakı, bürokrasiyi, borç yapısını ve halkın devlete olan bakış açısını ifade eder (1991

[1918]: 111). Schumpeter, devletin sınırlarını çizdiği gibi verginin sınırını da çizmektedir. Çizdiği sınırlar çerçevesinde vergi devletinin temel gelirini dolaylı vergiler olarak görmektedir (1991 [1918]: 112-113). Ancak vergi sistemi içerisinde verimlilik düşüncesi önemli bir yere sahiptir. Schumpeter vergi sisteminde verimliliğin sağlanması için vergi oranlarında optimum bir noktanın⁷ olduğunu savunmaktadır. Doğrudan vergiler tekel kârları ve toprak rantı üzerine uygulandığı sürece ekonomiye ve mevcut düzene zarar vermeyecektir (1991 [1918]: 114).

Schumpeter'in savunusuna göre ister doğrudan olsun isterse dolaylı olsun vergilerden elde edilecek gelirin sınırı sadece verginin alındığı malın, kazancın büyüklüğüyle ya da vergiye tabi tutulan kişinin günlük yaşamdaki geçimiyle bağlantılı değildir. Verginin sınırı, aynı zamanda serbest ekonomi içinde ekonominin kendi doğal yapısıyla da bağlantılıdır (1991 [1918]: 115).

Vergi devleti, her ne kadar ortaya çıkış itibarıyla gelirlerini vergilerden elde eden devlet konumunda görünüyorsa da Schumpeter'e göre vergi devleti de serbest piyasa koşullarında girişimci olabilmektedir (1991 [1918]: 116). Bu noktada devletin dikkat etmesi gereken şey herhangi bir üretim kolunda tekel konumuna gelmemesidir.

Modern devlet, bir vergi devletidir. Schumpeter, vergi devletinin sınırlarını kapsamlı bir çerçevede açıklamıştır. Buna göre devletin sosyal, siyasal ve en önemlisi ekonomik alandaki yerini belirlemiştir. Devletin başlangıçtaki tek geliri olarak görülen vergiler için verimlilik düşüncesini savunarak optimal noktasının belirlenmesi gerektiğini savunmuştur. Schumpeter vergi devletinin geleceğine dair görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır:

⁷ Verginin toplanmasında optimum bir nokta olduğunu savunan teori Laffer Eğrisidir. Laffer Eğrisine göre devlet düşük oranda vergilendirmeyle, vatandaşların bu vergiyi ödemeye gönüllü olmasından dolayı, daha çok gelir elde edecektir (Mitchell, 2011: 330).

Halkın iradesi giderek daha fazla kamu harcaması gerektiriyorsa, giderek daha fazla araç, özel kişilerin üretmediği amaçlar için kullanılıyorsa, bu iradenin arkasında giderek daha fazla güç duruyorsa ve sonunda halkın tüm kesimleri, özel mülkiyet ve yaşam biçimleri hakkında tamamen yeni fikirlere kapılırsa, vergi devleti kendi yolunda gidecek ve toplum, ekonomisi için kişisel çıkarlardan başka itici güçlere bağlı olmak zorunda kalacak. Bu sınıra ve onunla birlikte vergi devletinin dayanamadığı krize mutlaka ulaşılabilir. Şüphesiz vergi devleti çökebilir (Schumpeter, 1991 [1918]: 116).

Görüldüğü üzere Schumpeter, her ne kadar ardı ardına gelen pek çok koşula bağlı olsa da devletin kendi iç dinamikleri nedeniyle sınırlarını aşması halinde vergi devletinin çökeceğini savunmaktadır.

2.2.3. Girişimcilik ve İnovasyon Ekseninde Kapitalizm

Schumpeter *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* kitabında bir kapitalizm tanımlaması yapmaktadır. Ona göre kapitalizm:

Kapitalizm, doğası gereği bir ekonomik değişim biçimi ve yöntemidir. Asla durağan değildir (Schumpeter, 2021 [1942]: 145).

Kapitalizm, sahip olduğu kendi iç dinamikleri nedeniyle daima bir gelişme içindedir. Kapitalizmi sadece bir ekonomik sistem olarak düşünmek yanıltıcı olacaktır. Kapitalizm siyasal, kültürel ve toplumsal kurumlardan güç alarak gelişim göstermekte ve varlık bulmaktadır. Ek olarak kapitalist sistem bünyesinde iktisadi ilişkiler ve üretim ilişkileri belirli bir dengede devam etmektedir. Tarihsel süreçte kullanım değerinin yerini mübadele değerinin alması kapitalizmin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Aynı zamanda kapitalizm, kendisinden çok önce ortaya çıkan para birimini bir hesap birimi haline getirmiştir (2021 [1942]: 209).

Uzun dönemde bakıldığında politik ve toplumsal hayatta yaşanan gelişmeler kapitalizmin evrimsel açıdan etkilemektedir. Çünkü yaşanan gelişmelerle birlikte endüstriyel değişim ortaya çıkmaktadır. Schumpeter'e göre kapitalizmin asıl taşıyıcısı yeni tüketici malları, yeni üretim ve taşıma yöntemleri, yeni endüstriyel organizasyonlar ve yeni pazarlardır (2021 [1942]: 146). Dolayısıyla Schumpeter'e göre kapitalizmin itici gücü yaratıcı yıkımdır. Yaratıcı yıkıma göre yenilikçilik sonucunda rekabet ortaya çıkacak, rekabete uyum sağlayamayan, rekabet edemeyen eski firmalar yok olacaktır. Özetle kapitalist ekonominin gelişmesini sağlayan yaratıcı yıkım budur. Yaratıcı yıkım aynı zamanda döngüsel bir harekete de işaret etmekte ve böylece insanın kendisini ahlaki açıdan geliştirmesini de sağlamaktadır (Kitapçı, 2019: 60).

Görüldüğü üzere Schumpeter için kapitalizmin kilit taşı yenilikçilik oluşturmaktadır. Schumpeter'in yenilik kavramı ve buluş arasında, yeniliğin var olan bir buluşu pratik anlamda kullanıma sunmak ve deyim yerindeyse ona bir ruh, enerji, nakletmek gibi ontolojik bir farklılık vardır (Bayar ve Okyar, 2019: 796). Yenilikçilik beraberinde rekabeti de getirmektedir. Schumpeter için rekabet sayısal çıktılar veya malların fiyatları ile ifade edilmez. Ancak niceliksel bir açıklama yapmak gerekirse yenilikçiliğin sayesinde mal ve hizmetlerde artış yaşanacak, bu durum kalite artışıyla devam edecektir. Her bir yenilik aynı zamanda maliyetleri de düşürecek ve sonuç itibari ile kâr artacaktır. Schumpeter, şirketlerin kuruluşlarını ve onların geleceğini etkileyecek niteliksel bir rekabetten bahsetmektedir (Schumpeter, 2021 [1942]: 148). Dolayısıyla niteliksel bir rekabetin oluşabilmesi için kapitalist sistemde daimi bir yenilenme olması gerekmektedir. Yeniliği sağlayacak olan girişimcilerdir.

Girişimciler, modern sistemde iş adamları, yöneticiler, firma ya da bağlı kişiler şeklinde kategorize edilebilmektedir. Ancak bir kişinin girişimci olarak tanımlanabilmesi

için yenilik surecinin içinde bulunması ve katkı sağlaması gerekmektedir. Schumpeter’e göre girişimciler sadece kr güdüsüne odaklanan özneler değildir. Girişimciler yaratıcı yeniliğin peşinde koşan insanlardır (Schumpeter, 1961 [1934]: 93). Girişimciler için rekabetin ötesinde, hayallerini ve başarabilme arzusunu gerçekleştirebilme ihtiyaı söz konusu olmaktadır. Çünkü kapitalizm, rasyonel insanı ve araçları üretmenin yanı sıra insan davranışının rasyonalizasyonun da evrilmesini sağlamıştır (Schumpeter, 2021 [1942]: 221). Schumpeter rasyonel bireyin önemini çalışmasında girişimcilikle açıklamış olsa da “bireysel bir davranışın nasıl toplumsal bir rasyonalizm” ortaya çıkardığını sunmamış, daha çok tarihsel süreç içerisinde rasyonel birey ve kapitalizmi ilişkilendirmiştir (Kızılkaya, 2005: 33).

Schumpeter için yenilikçiliğin önemli olması hem ekonomik hem de toplumsal nedenlere bağlıdır. şöyle ki, kapitalizmin yenilikçi yapısının ortadan kalkması sonucunda sanayi burjuvazisi bürokratik bir yapı haline gelecektir. Bunun sonucunda burjuva sınıfı sahip olduğu mülkleri ve toplumsal yapı içerisindeki statüsünü kaybedecektir. Sonuç itibariyle girişimciler de işlevlerini kaybetmiş olacaktır (Schumpeter, 2021 [1942]: 226). Böyle bir durumda firmalar çöküş sürecine girecek bu durumdan siyasi yapı da etkilenecektir ve sonuç itibari ile halkın ahlaki yapısı da çözülecektir. Çünkü kapitalizm ekonomik alanın yanı sıra rasyonel insan için toplumsal bir alan da üretmiştir ve insan ekonomik alandaki başarısını sosyal alana da taşımaktadır (2021 [1942]: 211).

Besim F. Dellaloğlu’na göre bürokratik yapı sadece kapitalist bir ekonominin varlığında ortaya çıkmayacaktır, bu zorunlu bir durum değildir. “Ekonominin toplumsallaşması” gibi bir durumun ortaya çıkması da üretim faaliyetini düzenlemek ve merkez haline getirebilmek için bürokratik oluşumuna ve bunun yayılmasına neden

olacaktır (Dellaloğlu, 1998: 184). Ekonomik açıdan bakıldığında ise girişimci ve yenilikçiliğin bir araya geldiği bir denklemde somut anlamda iktisadi büyüme ortaya çıkmaktadır (Kitabcı, 2019: 59). Yenilikçiliğin olmadığı bir ortamda kâr oranlarının düşmesi ve ekonomik daralmanın yaşanması beklenmektedir. Girişimcilik ve inovasyon günümüz itibariyle de çalışılmaya değer bir alandır. Çünkü modern dünya sistemi içinde küreselleşmeyle birlikte iktisadi yapıların kompleks bir hal alması “iktisadi etkileşime”, dolayısıyla bilgi ve inovasyona olan ihtiyacı artırmıştır (2019: 69).

Schumpeter, girişimcileri generallere benzetmektedir (Schumpeter, 2021 [1942]: 221). Nasıl ki geçmiş çağlarda generaller artık işlevlerini yitirmiştir, yenilikçiliğin mekanikleştiği dönemde de girişimciler işlevlerini yitirecektir. Kâr ve faiz oranlarının düşmesinin sonucunda, şirketlerin bürokratik bir yapı haline gelmesiyle birlikte artık girişimcinin yapacağı bir şey kalmayacaktır. Çünkü girişimcilik ve yenilikçilik bir süre sonra rutin bir hale gelecektir.

Schumpeter’in bürokrasisi kendisini Weber’in demir kafes kavramsallaşmasında bulmaktadır. Çünkü modernleşmeyle birlikte Weberci karizmatik ruh mekanikleşmekte ve kapitalist sistemde sorunlara neden olmaktadır (Aydın, 2008: 91). Schumpeter de Weber de insanı sadece araçsal akılla nitelendirmez, ahlaki varlık olarak da görür. Kapitalizm ikisi için de insanı mekanikleştirme anlamında “kendiliklerinin” ve “ahlaki değerlerinin” yok olmasına neden olmaktadır. Kapitalizm bir taraftan insanın kendisini geliştirme düzeyini artırır ancak diğer taraftan rasyonelleşme ve bürokratikleşmenin etkisiyle kendisini geliştirme imkanlarını sınırlandırır (Özel, 2015: 42).

Finans sektörünün gelişmesi ve finansallaşma Schumpeter’in girişimci nitelendirmelerinde düşünce farklılıklarının ortaya çıkmasına neden olmuş, başta “ortaçağ kralları” gibi tasvir edilen girişimci daha sonra kazanma arzusu ve başarı

dinamiğiyle beslenir hale gelmiş, kapitalist toplum yapısıyla daha uyumlu hale gelmiştir (Kızılkaya, 2005: 34). Dolayısıyla kapitalizm aslında kendisini besleyen yapının, yenilikçiliğin, sürekli devam etmesi sonucunda darbe alacaktır. Bu durum kapitalizmin çökmesinin nedenlerini ortaya çıkaracaktır. Çünkü kapitalizmin eğitilmiş uzmanların iş başına gelmesiyle bürokratikleşmesi sosyalizmin bir sonraki evre olduğunun göstergesidir (Gintis, 1990: 4-5).

2.2.4. Schumpeter İçin Ailenin Yapısının Daralması

Kapitalist sistemin varlığı, daha önce de değinildiği gibi ekonomik süreçleri etkilediği gibi toplumsal süreçleri de etkilemiştir. Kapitalist sistem birey üzerinde hesapçı ruhun ortaya çıkmasını teşvik etmiştir. Birey artık sadece ekonomik alanda değil, hayatın her alanında fayda maksimizasyonu yapmaya başlamıştır. Bireyin yaşamış olduğu bu evrim aile yapısında da kendisini göstermiştir.

Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte özel hayat içinde bireyler maliyet muhasebesi yapmaya başlamıştır. Modern toplum yapısında aile ve ebeveynlik daha az anlam ifade etmeye başlamıştır (Schumpeter, 2021 [1942]: 263). Kadın ve erkeğin çocuk sahibi olduğu takdirde kişisel olarak fedâkarlık yapmak zorunda kalmaları onların hiç çocuk sahibi olmamaları ya da genellikle tek çocuk sahibi olma isteklerini ortaya çıkarmıştır (2021 [1942]: 265). Bu duruma ek olarak artık çocukların ekonomik bir varlık olmaktan çıkması durumu da söz konusudur. Toprağa dayalı üretimin veya küçük aile işletmelerinin olduğu dönemlerde çocuklar üretime katkı sağlayan ücretsiz işçiler konumunda bulunmaktaydı. Ancak eğitimin gelişmesi, yükseköğrenimin yaygınlaşması, beyaz yakalı çalışanların ortaya çıkması ve kapitalizm içerisinde şirketleşmenin yaşanmasıyla birlikte çocuklar artık birer üretim faktörü olmaktan çıkmıştır. Tüm bunların yanında sağlık koşullarında yaşanan gelişmeler ile birlikte doğum kontrol

yönteminin yaygınlaşması çocuk sahibi olma fikrinden uzaklaşılmasına neden olmuştur (2021 [1942]: 266).

Kapitalizm bireylere rasyonalite fikrini aşılması sonucunda bireyler ev ortamında kâr maksimizasyonu yapma dürtüsü içinde olmuşlardır. 19. yüzyılın sonlarına kadar büyük malikaneler, yazlık ve kışlık ev ayrımı ve çiftlik evleri artık daha masraflı bir hal almaya başladığı için aileler artık kendileri için daha küçük evleri tercih etmeye başlamışlardır (2021 [1942]: 267). Modern devletin getirmiş olduğu yeni vergi sisteminin de daha küçük ev tercih etme konusunda etkisi bulunmaktadır. Apartman daireleri veya apart oteller maliyet ölçümü yapıldığında daha avantajlı görünmektedir. Ekonomik düşüncelere ek olarak çocuk sevgisi ve çocuklarla ilgilenme isteği azalan modern insan, kalabalık ailelerin bir arada yaşadığı büyük evlerin aksine sadece ihtiyaçlarını karşılayacak daha küçük evlerde yaşamak istemişlerdir (2021 [1942]: 268).

Geleneksel aile yapısının değişiminin diğer bir önemiye azalan tasarruflar boyutunda kendisini hissettirir. Geleneksel aile yapısında baba, ailesinin geçimi için kazanan ve ailesinin geleceği için kazancından belli ölçüde miktarı tasarruf eden bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak aile kavramının önemini yitirmesi ve çocuksuz ailelerin gelişmesiyle birlikte *homo oeconomicus* bireyin davranışları değişime uğramıştır (2021 [1942]: 269). Birey artık komünal yapının sınırlarını aşarak sadece kendi geleceği ve istekleri doğrultusunda fayda sağlama peşindedir. Geleceğe yönelik çalışma fikrini reddetmektedir (2021 [1942]: 270). Söz konusu reddediş kendisini ekonomik açıdan tasarruf karşıtı teorilerin gelişmesi ve artması ile göstermektedir.

Yukarıda açıklandığı üzere kapitalist sistem her alanda gelişim göstermektedir. Sadece ekonomik alanda değil politik ve toplumsal alanda da varlık bulmaktadır.

Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte sosyal kurumlar büyük bir dönüşüm sürecine girmektedir. Dönüşüme uğrattığı kurumsal yapılar ise aslında kendisinin ortaya çıkmasını ve temelini oluşturan yapılardır. Bu nedenle Schumpeter “... kapitalist süreç, sadece kendi kurumsal çerçevesini yok etmekle kalmaz, aynı zamanda bir başkası için olan koşulları da yaratır” ifadesini kullanmıştır (2021 [1942]: 272).

2.3. VERGİ DEVLETİNİN KRİZİ

Modern devlet yapısı itibarıyla çeşitli dönemlerde sorunlar yaşayabilmektedir. Yaşanan krizler çoğu zaman rastlantısal olarak düşünülebilmektedir. Vergi devletinin savaş sonrası yaşadığı problemlerin ve belki de çökmesinin iki nedeni olduğu düşünülmektedir: savaşın yükü ve savaş sonrası ekonominin inşası. Schumpeter, savaş yükünü para meselesi olarak görmektedir. İnsan ve toprak kaybının da etkisiyle milli servetin erimesi, toplumun ve devletin gün geçtikçe fakirleşmesi olarak açıklamaktadır (Schumpeter, 1991 [1918]: 118). Ancak Schumpeter’e göre parasal açıdan ekonomi pek fazla fakirleşmemiştir. Çünkü devlet, para değerini mal değeri ile uyumlu hale getirerek parasal yükümlülüklerini devletin alacaklarından ve stoklarından karşılamaktadır (1991 [1918]: 119). Dolayısıyla savaş, (askerlik hizmetleri hariç) mal satın alma ve kredi mekanizmasıyla finanse edilmiş olmuştur.

Savaş sonrası dönemde vergi devletinin mali boyutta yük altında olmasının nedeni israfın fazla olması ve kağıt para ekonomisinden kaynaklı olarak savaş sürecinde ve sonrasında kamu harcamalarının büyük oranda artması, toplanan vergilerin maliyeti karşılayamayacak boyutta olmasıdır. Schumpeter, savaş sonrası yaşanan fakirleşmeye *sermaye vergisiyle* çözüm bulmaya çalışmış, ulusal zenginliğin parasal değerini düşürmeyi hedeflemiştir (1991 [1918]: 123). Schumpeter’in amacı sermaye vergisiyle

devletin mal elde etmesi değildir. Devlet topladığı bu vergiyle paranın, mal karşısındaki değerini düşürmeyi amaçlamaktadır.

Schumpeter vergi devleti ve serbest ekonominin birbirini tamamlayan iki unsur olduğunu düşünmektedir (1991 [1918]: 126). Savaş sonrası yeniden inşa döneminde sorunsallaştırılan konu yeniden inşanın tetikleyicisinin serbest piyasa mı yoksa vergi devleti mi olacağıdır. Schumpeter, bu noktada Goldscheid’a bir parantez açmakta, onun “yeniden sermayelendirme” kavramını ele almaktadır (1991 [1918]: 127).

Yeniden sermayelendirmenin ilk görevi savaş sonrasında yıpranmış makinelerin, yıkılmış binaların, bakımsız toprakların yeniden üretim için yenilenmesidir. Bu sürecin itekleyici gücü serbest piyasa olarak belirlenmiştir. Ancak süreç içinde devlet de vergileri bir araç olarak kullanarak serbest piyasanın tasarruf yapmasını sağlamalıdır. Devletin, kendisine yüklenen işlevi yerine getirmesi için iyi işleyen bir bürokratik yapıya ve siyasal politikaya ihtiyacı vardır (1991 [1918]: 129). Yeniden sermayelendirmenin ikinci göreviyse yurtdışı hammadde tedarikinin sağlanmasıdır. Serbest piyasa yurt dışından hammadde ithalatını gerçekleştirecek; devletse bürokratik anlaşmalarla süreci hızlandıracaktır; ancak devlete yüklenen bu görev vergi devletinin sınırlarının fazlasıyla ötesindedir (1991 [1918]: 130).

Yukarıda açıklanan vergi devletinin krizine dair Schumpeter’in görüşleri, varsayımlar doğrultusunda ilerlemektedir. Vergi devletinin krizine dair bu görüşlerin anlatısına başlanıldığında da, açıklandığı gibi, ve krizin nedeninin savaş ve savaş sonrasındaki gelişmelere bağlandığı düşüncesi söz konusu olduğunda Schumpeter devletin krize girebileceğini açıklamakta, örneğin sermaye vergisi gibi çözümler sunmaktadır. Oysa, Schumpeter vergi devletinin krizini parasal boyuttan çok kapitalist

sistemin ortaya çıkması ve gelişmesi ile birlikte toplumsal tabanda ortaya çıkan sarsılmalara bağlamaktadır. Aynı zamanda vergi devletinin krize girmesinin toplumsal boyutu olduğu kadar, mali açıdan kamu harcamalarının artması ve kamu yatırımlarındaki artış da vergi devletinin krize girmesine neden olmuştur (Musgrave, 1992: 110-111).

Schumpeter *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* kitabının ikinci bölümüne “Kapitalizm, hayatta kalabilir mi?” sorusuyla başlar ve cevap verir “Hayır, ben hayatta kalabileceğini sanmıyorum” (Schumpeter, 2021 [1942]: 115). Kapitalizm, yapısı gereği sadece ekonomik bir döngüden ibaret değildir. Bu nedenle ekonomik hayatta olduğu kadar toplumsal ve politik alanda yaşanan gelişmeler de kapitalizmin sürdürülebilirliğini etkilemektedir. Schumpeter’e göre kapitalizmin sürdürülebilir olamamasının pek çok sebebi vardır. Kimi sebepler onun kendi içsel doğasından kaynaklı olmakta kimi sebeplerse kapitalizmi besleyen sosyal kurumların çökmesinden kaynaklanmaktadır.

Dolayısıyla, kapitalizm onu temelde besleyen yapı üzerinde, ki bu yapı ne kadar büyük kârlılık ve refah olanakları sunsa da,olumsuz biçimde yarattığı dönüştürücü gücünden ve etkilerinden yara alacaktır. Burada dönüşüme uğrayan ve olumsuz etkilenen iki kurum girişimcilik ve yenilikçiliktir. Girişimci faaliyetlerin önemini tezin önceki bölümlerinde açıklamaya çalıştık. Tekrar değinilmesi gerekirse yenilikçilik kapitalizmin durağan bir yapının içine sıkışıp kalmasını önlemektedir. Sürekli bir değışimin varlığı rekabeti de beraberinde getirecektir. Ancak yenilikçi faaliyetlerin rutinleşmesiyle birlikte girişimciler süreç içindeki değerlerini ve işlevlerini yitireceklerdir. Şirketler artık bürokratik birer yapı haline geleceklerdir. Bu nokta, yine önceki bölümde Habermas bağlamında ele aldığımız gibi, toplumsal ve ekonomik yapının irrasyonel bir karaktere ve sürece taşınması ile sonuçlanmaktadır. Girişimciliğin ve ‘yaratıcı yıkım’ olarak yenilik

sürecinin ortadan kalkmaya yüz tutması makul kapitalizm ve burjuva kamusalılığı için gerekli toplumsal iletişimin ve rasyonalitenin sönümlenmesi ile el ele gitmektedir.

Bu bağlamda özellikle yenilikçi faaliyetlerin büyük sermaye şirketleri tarafından yerine getiriliyor olması ekonomik alanda büyük tekellerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu noktada girişimciler işlevlerini yitirmekte ve ekonomik alanda tekelci kapitalist üretim ortaya çıkmaktadır (Gürkan ve Karahanoğulları, 2013: 7). Daha önce de ifade edildiği gibi yaşanan bu durumlar kapitalizmin kendi başarısından kaynaklanacaktır. Çünkü kapitalizm kârlılık ve üretim olanaklarını artırırken kendisini oluşturan sosyal ve politik kurumları bu şekilde ve süreçte tek tek ortadan kaldıracaktır.

Konumuz itibariyle kapitalizmin çöküşünün vergi devletinin kriziyle bağlantısı nasıl olmaktadır? Vergi devleti ve kapitalizm birbirleri ile sıkı sıkıya kenetlenmiş iki ilişkili yapıdır. Birbirlerinin ortaya çıkış süreçlerini evrimsel bir açıdan birlikte oluşturmuşlardır. Vergi devleti, kapitalizmin neden olduğu toplumsal alandaki yaraları kapatmak adına çalışmaktadır. Kapitalizmin krize girmesiyle birlikte vergi devleti gelirlerinden çok harcama yapma durumunda kalacaktır. Artan kamu harcamaları kapanması zor bütçe açıklarına neden olacaktır. Örneğin Schumpeter, işsizlik sorunundan bahsetmektedir ve işsizliğin artmasının sadece ekonomik bir sorun değil aynı zamanda “insani değerlerin yıkımı” şeklinde ifade ederek sosyal bir sorun olarak kabul etmektedir (Schumpeter, 2021 [1942]: 127). Çünkü işsizliğin ortaya çıkmasıyla birlikte hem üretken kaynaklar israf olmakta hem de işsiz kalanların özel hayatları bu süreçten negatif yönde etkilenmektedir. Kamusal alan, kamuoyu gibi kavramların da mevcut olarak varolması nedeniyle devlet müdahalede bulunma gereği duymaktadır. Bu durum devletin irrasyonel ve savurgan harcamalar yapması ile sonuçlanmaktadır. İşsiz aylıkları,

hasta ve yaşılı bakımı, eğitim, hijyen yardımları gibi alanlarda devletin yüksek harcamalar yapması devletin mali krize girmesine neden olmaktadır.

Sonuç olarak vergi devleti ve kapitalizm birbiriyle bağlantılı iki toplumsal yapıdır. Kapitalizmin yaşamış olduğu kriz, vergi devletinin de kriziyle sonuçlanmaktadır. Çünkü kapitalizm krize girdiği anda kendisini oluşturan sosyal yapıları da dönüşüme uğratmaktadır. Vergi devleti ise kapitalizmin ortaya çıkardığı hasarı minimuma indirme çabası içine girdikçe artan kamu harcamaları ve yüksek bütçe açıkları ile karşılaşacaktır. Dolayısıyla devlet mali krize girecek ve vergi devleti krizi ortaya çıkacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMUSAL ALAN VE VERGİ DEVLETİNİN KRİZİNE ELEŞTİREL YAKLAŞIM VE 1980 SONRASI KRİZLER

3.1. KAMUSAL ALANIN ÇÖKÜŞÜ VE VERGİ DEVLETİNİN KRİZİNE ELEŞTİREL YAKLAŞIM

Kamusal alan toplum üyeleri tarafından akıl yürütme ve eleştiri faaliyeti gerçekleştirerek demokrasi ekseninde ve müzakerelerle “toplumsallaşma süreci ve mekânıdır” (Baştürk, 2013: 125). Tezimiz itibariyle açıklanan ve üzerine çalışılan kamusal alanın Habermas’ın idealleştirdiği bir burjuva kamusal alanı olduğu daha önce belirtilmişti. Burjuva kamusal alanı kapitalizmin gelişmesiyle birlikte onu ortaya çıkaran dinamiklerini kaybetmiş ve daha sonrasında çöküş aşamasına gelmiştir.

Vergi devleti ise anayasal sınırlar içinde devletin gelirlerini vergi ve harçlardan elde eden ve özel ekonomi kapsamında minimum düzeyde faaliyette bulunan bir devlet olarak tanımlanmıştı. Vergi devletinin açıklanması için Schumpeter’in görüşlerinden faydalanılmış ve yine Schumpeter’in ‘yaratıcı yıkım’ kavramı bağlamında vergi devletinin çöküşüne dair düşünceler açıklanmıştı. Bu düşüncelerin sunulabilmesi için mali sosyoloji bir yöntem olarak kullanılmıştır.

Bu bölümde vergi devleti ve burjuva kamusal alanın çöküşlerinin birbirleri ile ilişkisi bağlamında çözümlenebileceğine dair öne sürdüğümüz iddianın kanıtlanabilme çabası içinde olunacaktır. Çünkü kamusal alan ve vergi devleti hemen hemen aynı tarihsel süreçlerin sonucu ortaya çıkmış ve aynı tarihsel nedenlerin sonucunda kendi

dinamiklerini ve alt yapılarını kaybetmiştir. Ek olarak her iki yapının da çökmesinin sonucunda kamu maliyesi ekseninde problemler ortaya çıkmıştır.

Kapitalizmin gelişmesi en belirgin etkilerini bireyin üzerinde göstermiştir. Kapitalizmle beraber birey toplumsal çıkarların kuşatılmasını bir kenara bırakmış ve bireysel çıkarlarının peşinde koşmuştur. Bireyin kendi çıkarları peşinde koşan insanlara dönüşmesi ortak çıkarın ve ortak düşüncenin merkezi olan kamusal alanı zedeleyecektir. Vergi devleti açısından düşünüldüğünde kapitalist insanın ortaya çıkması girişimciler üzerinde etkisini gösterecek ve yenilik çabasında olan girişimci hep daha fazlasını yapma ihtiyacında olacaktır. Dolayısıyla birincil iddia kapitalizmin gelişmesiyle birlikte (özellikle rekabetçi aşamasından tekelci yapıya doğru evrilmesiyle) burjuva kamusal alanın eleştirel düşünce sistemini yürüten birey ve vergi devletinin başat aktörü girişimci düşünce sistemi içerisinde ahlaki ve kültürel bir dönüşüm geçirecek, sonuç itibariyle vergi devleti ve burjuva kamusal alan bundan zarar görecektir.

İkinci iddiaysa aile kavramının zarar görmesidir. Burjuva kamusal alanda üretim ilişkilerinin değişiminin aile yapısı üzerindeki olumsuz etkilerini ve vergi devletinde kapitalizmin ortaya çıkardığı değişimler sonucunda ailenin dönüşümünü incelemiştik. Aile sosyal anlamda bir toplumun temel taşı oluşturmakta ve aslında toplumsal alanda yaşanan her türlü değişim kendisini ev ve aile ortamında yansıtmaktadır. Dolayısıyla aile kavramının iç dinamiklerinde ortaya çıkan çözümler toplumsal alandaki çözümleri de peşi sıra getirmiş bulunmaktadır.

Kitle iletişimin ve yüksek tüketim artışının ideal bir burjuva kamusalılığına ve girişimci kültüre dayanan kapitalizm üzerinde yarattığı olumsuzluklar içeren değişimin etkileri iddiamızın üçüncü boyutunu oluşturmaktadır. Kapitalizmin ileri aşamalarına doğru gelişimiyle birlikte hem reklamın etkileri hem de sosyal medyanın varlığı

sonucunda tüketim çılgınlığının ortaya çıkması kamusal alanın olumsuz yönde dnşımn ortaya çıkarmıştır. Ancak vergi devleti anlamında kapitalizmin yeniliklerden beslenen bir sistem olması da göz önüne alındığında bireylerin tüketime olan bu düşkünlüğü sürekli yeni üretim mallarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Aslında, tüketim çılgınlığı döngüsel bir karakter sergilemektedir. Çünkü tkette isteğinin devamlı artışı, devamlı bir üretim ve yeniliğe neden olmaktadır. Yeni üretilen mallar için de yeniden tüketim hazzı ortaya çıkmaktadır. Sonuç itibariyle kitle iletişimin gelişmesi, tüketim çılgınlığının artması ve bu sürecin büyük reklam sektörüyle desteklenmesi kamusal alanın ve vergi devletinin zarar görmesine neden olmaktadır.

Birinci bölümde burjuva kamusal alan nezdinde devletin toplumsallaşması toplumun devletleşmesi süreci açıklanmıştı. Aynı süreç kendisini ‘yaratıcı yıkımın’ üzülmesi etkisiyle Schumpeter’de bürokratikleşme olarak göstermiştir. Çünkü kapitalist ilişkiler içerisinde birey yönlendirilebilir bir nitelik kazanmıştır (Torun, 2020: 232). Her iki düşünce yapısı içinde de artık bireyin eleştirel düşüncesi politik anlamını yitirmiş, şirketlerin ve kolektif örgütlerin yönetimde etkin hale geldiğı bir süreç başlamıştır. Çünkü refah devletinin ortaya çıkmasının sonucunda toplumsal alana ait her şey politik bir dönüşüm geçirmekte teknokratikleşme ve brokratikleşmeyle beraber kamusal alanın depolitizasyonu yaşanmaktadır (zkazan, 2009: 261). Aynı zamanda refah devleti döneminde kapitalizmin ortaya çıkardığı sosyal olumsuzlukların toplumsal alanda yarattığı bozulmalarının dzelticisi olma sorumluluğ devletin üzerine yüklenmiştir. Devlet bu noktada kendi sınırlarının ötesine geçmek zorunda kalmış ve kamu mali krizi yaşanmıştır.

1970 sonrasında yaşanan yapısal krizler ilerleyen bölümlerde detaylıca anlatılacaktır. Ancak yeri gelmişken söylenmelidir ki yapısal krizler hem kamusal alanın

dönüşmesine neden olmuş hem de vergi devletinin krizini tetiklemiştir. Çünkü yapısal krizlerin ortaya çıkmasıyla birlikte kamusal alan içinde yer alan işçi sınıfı ve sendikalar kamusal alanın dışına iteklenmiştir. Burjuvazinin, bireyleri kamusal alan içine dahil etmesi sadece seçim dönemlerinde geçerlilik kazanmıştır. Bu nedenle kamusal alanın tek işlevi “tüketim toplumunun etkinlik alanı olmasıyla” sınırlı kalmıştır (Topateş, 2016: 26). Oluşan yeni kamusal alan çözümlemesi ekonomi politik açısından metalaşma ve değersizleşme⁸ ekseninde post-fordist üretime geçmenin rasyonalite açısından yorumlanmasıyla mümkün olabilmektedir (2016: 26). Ancak şu da bir gerçekliktir ki yapısal krizler ve beraberinde getirdiği neoliberalizm toplumsal alanda pek çok tepkiyle karşılaşmıştır. Bu tepkiler kendisini yeni toplumsal hareketler⁹ olarak ortaya koymuştur. Yeni toplumsal hareketler vergi devletinin çöküşünün ve krizlerin faturasının vatandaşlara kesilmesine karşı oluşturulmuştur. Ortak bir sorun karşısında, ortak bir irade gösterilmesi sonucunu doğuran bu hareketler kamusal alanın yeni bir türünün yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak kapitalizmin ileri aşamalarına yol alındıkça toplumsal ve politik yapıların dinamik unsurları yok olmaya yüz tutacak şekilde radikal bir değişim sürecine girmiştir. Söz konusu dinamiklerin yıkılışı vergi devletinin krize girmesine ve belki de vergi devletinin çöküşüne neden olmuştur. Aynı zamanda Habermas’ın idealize ettiği burjuva kamusal alanı da bu dinamiklerin ortaya çıkardığı ve bu dinamiklerden beslenen bir yapıdır. Sosyal ve politik alanda yaşanan olaylar burjuva kamusal alanı da dönüştürmüştür. Her iki yapının geçirmiş olduğu dönüşüm ve bozulma etkisini modern dünyanın her alanında göstermiştir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yapısal krizler ve bu yapısal krizlere çözüm olarak sunulan neoliberalizmin kamu maliyesi, toplum ve

⁸ Değersizleşme kavramı burada emek değer çerçevesinde kullanılmıştır. Değersizleşme, üretimde birikimli ilerle süreci içinde “üretim için gerekli olan emek zamanının azalması, emekten tasarruf edilmesidir” (Karahanoğulları, 2012: 207). Detaylı bilgi için bkz. Karahanoğulları (2012)

⁹ Yeni toplumsal hareketler ve kamusal alan arasındaki bağlantı ve Habermas’ın bu hareketlere karşı görüşleri için bkz. Şenay (2017)

modern sistem üzerindeki etkileri incelenecek, modern dünyada kapitalizmin sebep olduğu krizin kamusal alanın dönüşümü ve vergi devletinin krizlerinin somut kanıtları sunulacaktır.

3.2. 1980 SONRASI NEOLİBERALİZM VE YAPISAL KRİZ SÜREÇLERİ: WOLFGANG STREECK'İN ANALİZİ BAĞLAMINDA KAMUSALLIĞIN VE VERGİ DEVLETİNİN ÇÖZÜLÜŞÜ

1946 yılında Almanya'da doğan Wolfgang Streeck ekonomi ve sosyoloji arasında kuramsal bağlantılar kurarak kapitalizm ekonomi plitiği üzerine çalışmalar yapan bilim insanıdır. Streeck, lisans eğitimini Frankfurt Goethe Üniversitesi'nde sosyoloji alanında tamamlamış ve 1972-1974 yılları arasında Columbia Üniversitesi'nde sosyoloji alanında yüksek lisans yaptırmıştır. 1988 ve 1995 yılları arasında Wisconsin-Madison Üniversitesi'nde sosyoloji ve endüstriyel ilişkiler profesörü olarak görev yaptırmıştır. 1995'te Max Planck Toplum Araştırmaları Enstitüsü'nün direktörlüğünü yapmış, aynı üniversitede sosyoloji profesörü olarak çalışmıştır. 2014 yılında müdürlükten emekli olmuş, günümüzde enstitünün emekli direktörlüğüne devam etmektedir.

Streeck çalışmalarında 1980 sonrası krizlere odaklanmakta, 1980'lerdeki neoliberal devrim ve borç devletinin yükselişi üzerine çalışmalar yapmıştır. Streeck'in çalışmalarında ekonomi ve sosyoloji arasında bağlantı kurması ve yaşanan krizleri salt ekonomik değil sosyolojik olarak da görmesi ve süreci tarihsel bir boyutta incelemesi nedeniyle tez içinde görüşlerine yer verilmiştir. Streeck, son zamanlarda Habermas ile yoğun kuramsal tartışmalarda bulunmuştur. Çünkü Habermas krizlerin nedenini demokrasinin kriziyle ilişkilendirirken; Streeck, krizlerin temel nedenini ekonomi ile açıklamaktadır. Bu nedenle her iki düşünürün Avrupa Birliği'ne bakış açıları da değişkenlik göstermektedir. Habermas'ın kamusal alanın çözülüşü ve Schumpeter'in

vergi devletinin krizi üzerine yapmış olduğu kuramsal çalışmalar 1980 sonrasında Streeck'in açıklamalarıyla somut bir düzleme oturmaktadır. Çünkü Streeck her ne kadar krizlerin temelini ekonomik süreçlere bağlıyor olsa da çalışmalarını mali sosyoloji perspektifinden sunmaktadır. Dolayısıyla Streeck'in kriz dönemiyle ilgili açıkladığı tarihsel olaylar aynı zamanda kamusal alanın çöküşünü de açıklamaktadır.

Tezin üçüncü bölümünü oluşturan bu bölümde Streeck'in görüşlerinden yararlanılarak 1980 sonrasındaki kriz dönemleri incelenecektir. Öncelikle vergi devletinden borç devletine uzanan süreç, daha sonrasındaysa borç devletinin neoliberalizmle birlikte konsolidasyon devletine dönüşümü açıklanacaktır. Bölüm içerisinde Habermas ve Streeck'in Avrupa Birliği özelinde görüş ayrılıklarına da yer verilecektir.

2. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle beraber toplumsal ve ekonomik alanda yeniden inşa süreci başlamıştır. Yeniden inşa sürecinin oluşması için karşı karşıya bulunan iki kutup arasında barış yapılmaya çalışılmıştır. Bir yanda sosyal ve politik hayatın düzenleyicisi demokrasi, diğer yanda ekonomik hayatı ele geçiren ve aslında her alanın içine sızmayı başarmış kapitalizm... Demokrasi ve kapitalizm arasında barış ortamının oluşturulması ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemiştir. Böylece hem sermaye sahipleri hem de işçi sınıfı büyümeden paylarına düşeni fazlasıyla almıştır. Çünkü 2. Dünya Savaşı sonrasında demokrasi ve kapitalizmin uyum içinde işleyebilmesi için kapsamlı siyasal bir kontrol yaratılmaya çalışılmıştır (Streeck, 2011: 6).

Kilit konumda bulunan firmaların ve sektörlerin millileştirilmeye çalışılması, işçilerin ortak karar mekanizması oluşturabilmesi adına sendikal faaliyetlerde bulunması uyumlaştırma sürecinin güncel yaşamdan somut örneklerini oluşturmaktadır. Savaş

sonrası dönemde refah ortamının yaşanmasının pek çok nedeni bulunmaktadır. Refah ortamının oluşması için uygulanan politikalar açıklanacak olursa: orta vadede konjonktür politikasının uygulanması ve böylece tam istihdamın, sosyal adaletin, piyasanın öngörülemeyecek yapısına karşı çeşitli önlemlerin alınmasıyla güven ortamının oluşturulması; uzun vadedeyse düşük faiz ve yüksek kâr düşüncesi ile hareket edilmesi, politik açıdan bakıldığında yönetme ve mülkiyet haklarının düzenlenmesi şeklinde sıralanmaktadır (2016: 66).

1970’li yıllara gelindiği zaman tarihsel bir inceleme yapıldığında kapitalizm ve demokrasi arasında bir gerilim hattı oluşmaya başladığı görülmektedir. Kapitalizmin, düzgün işleyen bir ekonomi politikası olarak varlık bulabilmesi için hem piyasaların hem de mülkiyet haklarının anayasal olarak siyasetçilerin ya da toplumsal tabakalardan sadece birinin ihtiyari olarak düzenlenmesinin önüne geçebilen bir ekonomi politikasına ihtiyaç vardır (2011: 7).

1960 sonrasında yaşanan hammadde krizleriyle birlikte Avrupa başta olmak üzere kapitalizmin etkili olduğu çoğu ülkede liberalleşme isteği ortaya çıkmıştır. Keynesyen ekonomilerin ortaya çıkarmış olduğu devlet müdahalelerinin sonucunda ekonomik alanda bürokratik, politik ve korporatist kontrol yapılarından kurtulma isteği varlık bulmuştur (2016: 69). Çünkü hem sermayedarların hem de işçi sınıfının toplumsal tabandan gelen devlete karşı güçlü bir güvensizlik duygusu oluşmuştur. Demokrasi ve kapitalizm arasındaki kutuplaşmanın artmasıyla birlikte büyüme oranlarının düşmesi, büyüme oranlarının ortaya çıkarmış olduğu refahı yeniden sağlayacak yeni bir politikanın gerekliliğini gündeme getirmiştir.

1968 sonrası dönemde uygulanan enflasyonist para politikasının amacı tam olarak budur: emek ve sermaye arasındaki bölüşüm kavgasını sakinleştirmek (2016: 74). Enflasyon oranlarının artırılmasıyla aslında mevcut olmayan bir para ortaya çıkacak ve işçiler için sahte bir refah ortamı yaratılacaktı. Ancak enflasyonist para politikası ortaya çıkarken yatırımcıların, yatırım yapmaktan kaçınacağı ya da paranın döviz şeklinde elde tutulma isteğinin yaşanacağı gözden kaçırılmıştı.

1970’li yıllardan sonra ortaya çıkan krizler sürecinin nedeni esas olarak bölüşüm kavgasıdır (2016: 17). Frankfurt Okulu savunucuları her ne kadar sürecin bir meşruiyet krizinden kaynaklandığını savunuyor olsalar da, Streeck sorunun meşruiyet değil sermaye kaynaklı olduğunu savunmaktadır (2016: 59). Çünkü savaş sonrası dönemin refah ortamı büyük bir tüketim çılgınlığına ve ticaretin artmasına neden olmuştur. Eğlence, otomobil, kozmetik turizm gibi sektörler ekonominin büyüme dinamikleri olarak kullanılmıştır (2016: 60). Burjuva kamusal alanın çökme sürecini hazırlayan ve kapitalizmin ortaya çıkardığı tüketim kültürü vergi devletinden borç devletine uzanan ve toplumsal yapının dönüşmesini sağlayan unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tüketim kültürüne ek olarak bilimsel alanda mikroelektronikğin gelişmesi de sürekli yenilenme ve yeni ürün üretme, icat etme koşullarını ortaya çıkarmıştır. Böylece yenilik çılgınlığına ek olarak bir de üretim çılgınlığı yaşanmıştır. Streeck, kapitalizmin itici güçlerinden birisinin yenilik olduğunu savunmakta ve Schumpeter’in ‘yaratıcı yıkım’ olarak kavramsallaştırdığı kapitalizmin kendi kendisini yok edecek başarısını vergi devletinin sınırlarına ulaşmasını sağlayan sürecin bir unsuru olarak görmektedir.

Son olarak, aile hayatındaki değişimler de krizlerin destekleyici olmuştur. Kadın istihdamındaki artışlar, kadının ekonomik alanda varlık bulmasını sağlamıştır. Böylece

boşanma oranlarında artış ve doğum oranlarında düşüş görülmüştür. Kadın emek arzının artması hem ekonomik alanda ücretlerin düşmesine hem de toplumsal alanda toplum dinamiklerinin değişmesine neden olmuştur. Tüm bunlara ek olarak demokrasinin kitle demokrasisine evrilmesi, devletin salt hukuk devleti ve kamusal eğlence düzeyinde görülmesi düşüncesinin de ortaya çıkması, hem ekonomik yapının hem de toplumsal yapının yeniden düzenlenmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır (2016: 50). Bu düzenlemenin kapsamı sermaye sınıfının ve işçi sınıfının çıkarlarının ve toplumsal yeniden üretimin dengelenmesini içermektedir (2016: 65). Dolayısıyla kriz ortamının ortadan kaldırılması ekonomik olduğu kadar toplumsal yapının revize edilmesini de içermelidir.

Demokratik kapitalizm denilen yapının işlemesi ancak iki yapının birlikte çalışmasıyla gerçekleşebilir. Bunlardan birincisi marjinal üretkenliğin varlığı altında ya da serbest piyasa ekonomisi içinde liyakatin oluşması; ikincisiyse demokratik bir ortamda, kolektif tercihler tarafından onaylanan toplumsal ihtiyaç ve yetkinin oluşması (2011: 8). Böyle bir çerçeveden bakıldığında kriz ortamından çıkmanın anahtarı ekonomik alanda yapılan dönüşümlerin yanı sıra aslında çökmeye başlayan kamusal alanın yeniden dönüşümünün sağlanmasıdır. Çünkü toplumsal yapıların ve üretim ilişkilerinin düzenlenmesi için öncelikle kamusal akıl üreten bireylerin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır ve tam da bu sebeple ‘kamusal alanın yapısal dönüşümü’ sağlanmalıdır. Bu noktada demokrasinin yeniden tahsisi büyük önem arz etmektedir. Kapitalizmin düzgün çalışması için mülkiyet haklarının ve piyasaların anayasal olarak keyfi müdahalelere karşı koruma altına alınması gerekmektedir (2011: 7). Uygulanacak ekonomi programları da ancak bu şekilde başarıya ulaşacaktır. Ayrıca Streeck demokrasilerin mevcut düzenini toplumsal ve ekonomik olarak kapitalist görmekte, toplumun incelenmesi ve dönüşümü için kapitalist teorisinin kullanılması gerektiğini savunmaktadır (2016: 38).

3.2.1. Vergi Devletinden Borç Devletine Geçiş

Vergi devleti, daha önce de değinildiği gibi finansmanını yurttaşların vergilerinden karşılayan bir devlettir. Hukuk devleti ve demokratik faaliyetlerin gelişmesi, ortak karar alma mekanizmasının işlemediği vergi devletini besleyen faktörlerdir. 1960 sonrasında yaşanan kapitalizmin krizi aynı zamanda kamu mali krizini de beraberinde getirmiştir. Mali krizin yaşanmasıyla birlikte Schumpeter'in de savunduğu gibi vergi devletinin sınırlarına ulaştığı düşüncesi kabul görmeye başlamıştır.

1960 sonrasında kamu mali krizinin yaşanmasında demokrasi ve kapitalizmin birlikte sürdürülememesi etkili olmuştur. Özellikle sermaye sahipleri tarafından demokrasi, ortak havuzun yurttaşlar tarafından sömürölmesinin bir aracı olarak görölmüştür (2016: 88). Çünkü politikacılar kendi çıkarlarını maksimize etmek adına ortak havuzun sömürölücüleri olmuşlardır. Politikacıların seçimlerden galip çıkmak için yapmış oldukları bu sömürü bütçe açıklarının oluşmasına neden olmuştur.

2. Dünya Savaşı sonrasında refah ortamının sağlanması demokratik kapitalizm denilen sistemin dengede kalması ile sağlanmıştır. Demokratik kapitalizm piyasa adaleti ve sosyal adalet adı altında birbirine rakip bölüşüm kavgasını içerisinde barındırmaktadır (2016: 96). Piyasa adaletinin belirleyicisi marjinal verimlilik altında üretimden elde edilen çıktının üretici kesime dağıtılmasını ifade ederken; sosyal adalet asgari geçim koşullarını, sosyal, ekonomik, yurttaşlık ve insan haklarını kapsayan geniş bir yelpazeye dayanmaktadır. Piyasa adaleti, serbest piyasa içerisinde piyasa koşullarında belirlenir. Sosyal adaletse politik süreçte ortaya çıkmakta ve formel ve enformel kurumları içerisinde barındırmaktadır (2016: 97).

Piyasa adaleti ve sosyal adaletin oluşturduğu dengenin bozulması durumunda piyasa krize girmekte, işsizlik ve düşük büyüme oranları ortaya çıkmaktadır. İlk bütçe

açıklarının ortaya çıkması da yüksek işsizliğin yaşanmasıyla başlamıştır. Yüksek emek faktörünün ve çalışma koşullarının kötü olduğu bir ortamda yüksek verimlilik olmasına rağmen hanehalklarının gelirlerinde azalma yaşanması da dengenin bozulmasının diğer bir göstergesi olmuştur. Yaşanan süreç emek piyasalarında ve sosyal güvenlik sisteminde yapılan reform faaliyetlerini meşrulaştırmanın anahtarı olmuştur (2016: 91). 1970’li yıllarda büyümenin sona ermesiyle birlikte enflasyon yeni dengeyi sağlayan araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Orta tabakanın reel gelirlerindeki azalış vergi hadlerinin endekslenmesi gibi reform taleplerini de beraberinde getirmiştir (2016: 101-102). Kamu maliyesinin krizi de tam olarak bu noktada ortaya çıkmaktadır. Streeck’e göre kamu maliyesinin krizi, kamu harcamalarının çokluğunun aksine kamu gelirlerinin toplanamamasından kaynaklanmaktadır (2016: 101). Rasyonel bireyin kişisel çıkarlarını koruması ilkesi çerçevesinde üst gelir grubu vergi mükellefleri, vergi vermekten kaçınmakta; ancak kriz ortamının getirmiş olduğu olumsuz koşullardan korunmak için devletten sürekli talepte bulunmaktadır.

Alt tabakada bulunanlara yapılan sosyal hizmetler yerinde saymasına rağmen yüksek gelir gruplarına vergi indiriminde bulunulması kamu maliyesinde yapısal bir bütçe açığının oluşmasının en büyük nedenidir. 1990’lı yıllarda sermaye hareketlerinde serbestliğin yaşanması bu durumu daha da tetiklemiştir. Sermayenin düşük vergilendirmenin olduğu ülkelere kaçışının engellenmesi adına vergi indirimleri yapılmıştır. Vergi gelirlerinin düzenli olarak toplanamaması devletin borçlanmaya gitmesiyle sonuçlanmıştır. Bugün itibariyle tarihsel süreç inceleme altına alındığında borç devletinin, vergi devletinin krizinde geciktirici bir yapı olarak kurulduğu görülmektedir (2016: 109).

Vergi devleti, yurttaşları tarafından yönetilir ve yurttaşları tarafından finanse edilir. Vergi devleti kurucu halk tarafından varlık bulmaktadır. Vergi devletinin geleceği artık yurttaşlardan gelen katkılarla sağlanamayıp alacaklıların güvenine bağlı olmaya başladığı takdirde vergi devleti borç devletine dönüşmektedir (2016: 115). Bu noktada da vergi devletinin kurucu halkı artık borç devletinde yerini piyasa halkına bırakmaktadır. Vergi devletinin kurucu halkı ulusal niteliğe sahipken borç devletinin piyasa halkı uluslararası bir niteliğe sahiptir. Vergi devletinden borç devletine yaşanan bu dönüşüm piyasa halkının devlete yatırımcı olarak bağlı olması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Kurucu halkın sahip olduğu kamusal hakların yerini artık piyasa halkında özel hukuk almıştır. Piyasa halkı faiz oranlarını kamuoyu olarak kullanır. Bu neden devlet piyasa halkının güvenini kazanmakla mükelleftir. Güvenin kazanılması ise ancak devletin borcu yönetmesiyle gerçekleşmektedir (2016: 116).

3.2.2. Zaman Satın Mı Alındı? Borç Devletinden Konsolidasyon Devletine

Demokratik kapitalizmin krize girmesi, büyüme oranlarının düşmesi sonucunda sermaye sınıfı ve işçi sınıfı arasındaki bölüşüm kavgasını hafifletebilmek için enflasyonun büyüme yerine kullanılan bir araç haline getirildiği yukarıda aktarılmıştı. Daha sonrasında vergi gelirlerindeki düşüş ve yüksek kamu harcamaları nedeniyle borçlanma bir araç olarak kullanılmıştır. Kamu borçlanmasının da yetersiz hale gelmesi ve kamu mali krizinin oluşması nedeniyle bu süreci özel borçlanma ve konsolidasyon politikaları izlemiştir. Büyüme ve enflasyon sorunları, işsizlik, sağlık ve eğitim sistemlerindeki bozulma, yoksullaşma, meşruiyet krizlerinin ve mali krizlerin yaşanması neoliberal reformların yapılması gerektiğini ortaya sunmaktadır (Güzelsarı, 2003: 20). Streeck, arka arkaya devam eden ve aslında bir önceki durumun ortaya çıkardığı olumsuz koşulları hafifletmek adına yapılan bu politikaları ‘zaman satın almak’ (*buying time*) olarak görmüştür (Streeck, 2016: 17).

1990'lı yıllarda uygulanan politikaların neredeyse tamamı gelirlerin artırılması için yapılmamıştır. Bu dönem kemer sıkma politikalarının uygulandığı bir dönemdir. Gelirin artırılması yerine, giderlerin azaltılması hedeflenmiştir. Bu nedenle kamu maliyesinde tasarrufa gidilmiştir. Tasarrufun bir politika haline getirilmesinin nedeni borçtan kaçınmak değildir. Aksine amaç borç veren kesimin güvenini kazanmaktır. Tasarruf tedbirlerinin uygulanmasının devamında vergi indirimleri yapılmıştır. Vergilerde indirime gidilmesi devlet hazinesinde azalmalara sebebiyet vermiştir. Sonuç olarak kaçınılmaz bir boyutta bütçe açıkları ortaya çıkmıştır.

Yapılan her politika sonucunda yeni bir sorunla karşılaşılması, yeni yapısal bir reformun ve hatta yöntem değişikliğinin gerekli olduğunu ortaya sunmuştur. Artık Keynesyen ekonominin yerini neoliberal reformun alması bir çözüm olarak görünmüştür. Çünkü Keynesyen ekonomi tam istihdamın, sosyal adaletin sağlanması ve serbest piyasa içerisinde aniden ortaya çıkabilecek olumsuzlukları engellemek adına daima müdahale içinde bulunmaktaydı (2016: 66). Böylece büyüme sürekli olarak kontrol altında tutulabiliyordu. Neoliberal reformla birlikte devletin piyasa üzerindeki müdahalesine son verilmek istenmiştir. Ancak neoliberal reformun başarılı olabilmesi için hem politik hem de kurumsal açıdan tabana yayılması gerekmektedir. Aksi takdirde yapılan reform hareketleri sadece yüzeysel kalacak ve anlık krizleri çözmekle yetinecektir. Bu noktada 'konsolidasyon devleti'ne yüklenen misyon ise yatırım tedbiri almak ve kapitalist ekonominin neden olduğu toplumsal, çevresel sorunları çözmektedir. Ancak buradaki kilit nokta konsolidasyon devletinin kârlılığın önünde bir engel oluşturmamasıdır (2016: 20). Konsolidasyon devletinin kendisine yüklenen bu görevi yerine getirebilmesi için yapılacak devlet müdahalelerinin ve alınacak kolektif kararların kamuoyu önünde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ancak serbest piyasa siyasetinin söz konusu olduğu bir ortamda kamuoyu önünde bu kararların alınması güçtür. Bu nedenle her ne kadar

neoliberal reform gerçekleştirilmiş olsa da piyasa adaleti, sosyal adalet karşısında daha avantajlı bir konumda bulunmaktadır (2016: 22).

Borç devleti, vergi devletinin krizinde geciktirici bir araç olarak görülmüştür. Ancak bu durum borç devletinin salt bir teknik yapıdan ibaret olduğunu göstermemektedir. Borç devleti kendi içinde kendisine ait kuralları olan politik bir oluşumdur (2016:109). Kamu borcu, kaynakların henüz üretilmemiş olan bölüşüm çatışmalarına enjekte edilmesini sağlayan bir mekanizmadır (2011: 14). Böylece hükümetler kendi siyasi çıkarları için gelecekteki kaynakları kullanmıştır. Aynı zamanda düşük enflasyon ve düşük faizin varlığı uzun vadeli tahvillere olan rağbeti artırmıştır. Bu durum özel yatırımlarda da düşüşe neden olmuştur.

Borç devletinin oluşması nedeniyle kamu maliyesi üzerindeki yük bir süre sonra kamu mali krizini ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle kamu hizmetlerinin özelleştirilmesine yönelik politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Kamu mali krizinin söz konusu olması nedeniyle *kamu maliyesinin konsolidasyonuna*¹⁰ başlanmıştır. Kamu mali konsolidasyonunu ise 1990 ve 2000’li yıllarda neoliberal reformlar takip etmiştir.

Ekonomik kriz ortamı üç ayrı krizin birbiri ile bağlantılı işlemesiyle varlık bulmaktadır: banka krizi, kamu maliyesi krizi ve reel ekonomi krizi (2016: 51-56). Reel ekonomi krizi yapı itibari ile kamu mali krizini daha da şiddetlendirme eğilimindedir. Çünkü reel ekonomi krizi içerisinde yüksek işsizlik, ekonominin durgun bir yapı göstermesi, vergilerde yükselmelerin yapılması ve bankalardan kredi alımının zorlaştırılması kamu maliyesine de zarar verici nitelik taşımaktadır. Kamu mali krizindeyse her ne kadar kemer sıkma politikaları uygulanıyor olsa da kemer sıkma

¹⁰ Kamu maliyesinin konsolidasyonu, kamu maliyesinin kriziyle sonuçlanabilecek yüksek kamu açıkları ve kamu borçlanmalarının varlığı halinde; devletin bütçe açığını kapatmak ve borç miktarını azaltmak adına yaptığı politikalar. Detaylı bilgi için bkz. Bakırtaş (2015)

politikalarının büyümeyi engelleyici yapısı ekonomik krizin ortadan kalkmasını engellemektedir. Çünkü denk bütçe bir ekonomi için ne kadar büyük bir öneme sahipse büyüme de aynı oranda bir öneme sahiptir. Bahsedilen bu üç kriz birbirini besler niteliktedir. Banka krizi ve kamu mali krizi parasal açıdan, reel sektör krizi ve kamu mali krizi kamu harcamaları ve gelirler açısından, banka krizi ve reel sektör krizi kredi açısından birbirlerini beslemektedir.

Neoliberal reformla birlikte devlet politikası anayasal borç frenleri ile ve uluslararası sözleşmeler vasıtasıyla piyasaya entegre edilmeye çalışılmıştır. Neoliberal biçimde devlet ve toplum arasındaki ilişki tamamen değişmiştir. Artık devletin tek bir amacı vardır: piyasanın güvenliğini sağlamak. Toplumun devletten talebiyse sadece mülkiyet ve özgürlüğün garanti altına alınmadır. Ekonomi ve politika arasındaki ilişki piyasa işleyişine zarar vermeyecek şekilde yapılmalıdır. Devlet artık müdahalenin ötesinde düzenleyici bir role sahip olmaya başlamıştır. Piyasanın düzenlenmesiyle birlikte vatandaşların piyasaya karşı korunması, dışsallıkların ortadan kaldırılması, çevre ve sosyal hak kavramlarının güvence altına alınması da gündeme gelmektedir (Tuncer ve Köseoğlu, 2015: 92). Bu idealin gerçekleşebilmesi için Streeck, toplumun eşitsizlikler karşısında sabırlı olması gerektiğini savunmaktadır (2016: 146). Aslında toplumsal tabanda meydana gelecek bir düşünce değişikliğinden bahsetmektedir. Artık toplum yüksek kâr oranları etrafında şekillenmelidir.

Mali konsolidasyon Avrupa devletler sistemi ve kapitalist ekonomiyi etkilemeyi başarmıştır. Konsolidasyon faaliyeti için bir takım politikalar ortaya koyulmuştur (2016: 147-153). Vergi oranlarında artış ve giderlerin azaltılmaya çalışılmasına yönelik politikalar yapılmış böylece hem denk bütçeye ulaşılmaya hem de devlet borcu

azaltılmaya çalışılmıştır. Bunun için *özelleştirmeler*¹¹ yapılmış ve kamu sektöründe istihdam azaltılmaya çalışılmıştır. Bu tür politikalarla birlikte savaş sonrası dönemde oluşturulan refah devletinin izleri ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Sonuç itibariyle devlet ihtiyari harcamalardan kaçınmış ve sadece mevcut harcama taahhütlerini yerine getirmeye çalışmıştır.

Yaşanılan krizlerden çıkış için çözüm neoliberalizmin gölgesinde büyümenin artması ve devletin yeniden yapılandırılmasıdır. Konsolidasyon devletin bu çözümü üretmesi zaruridir. Çünkü konsolidasyon devletin başarısız olması kapitalizm ve demokrasinin yollarını ayırması sonucuna ulaşılacaktır (2016: 193). Serbest piyasanın söz konusu olduğu ekonomik bir yapıda demokrasiden yoksun kalınması bir çeşit kapitalist piyasa ekonomisi diktatörlüğünün ortaya çıkmasına neden olacaktır (2016: 194). Çünkü demokratik yapıların varlığı, piyasaları sosyal açıdan kontrol edecek kurumları oluşturacaktır (2016: 195).

2008 krizinden sonra kaydi para yaratma mekanizması ortaya çıkmıştır. Merkez bankası özel bankalara borç vermekte, bu sayede özel bankalar düşük faizle yüksek miktarda kredi sunabilmektedir. Böylece bankaların bilançosunda artış gözlenmektedir. Merkez bankasının uygulamış olduğu gevşek para politikasıyla özel sektörün borçları ötelenmiş, bütçe açıklarının kapatılması ötelenmiştir (2016: 27-28). Dolayısıyla ekonomik açıdan reformların ötelenmesi söz konusu olmuştur. Özel sektörün borçlarını ötelemesi, tasarrufların ertelenmesini; bütçe açıklarının kapatılmasının ötelenmesiye vergi toplamayı ertelemiştir. Streeck'in zaman satın almak olarak nitelendirdiği durum aslında tam olarak budur. Ortaya çıkan krizler sonucunda yıllar boyunca yapısal olmayan, sadece o anki kriz ortamını ortadan kaldıracak ve toplumsal tabana

¹¹ Özelleştirme kabaca bir tanımlama yapılacak olursa, devletin mülkiyetinde bulunan iktisadi varlıkların özel sektöre aktarılmasıdır. Detaylı bilgi için bkz. Bahçe (2020)

dayanmayan çözümler bulunmuştur. Her bir çözüm yetersiz kalmanın yanı sıra kendisinden sonraki krizi de beslemiştir. Dolayısıyla, kriz ortamının çözülmesi değil aksine sadece bir ötelenme söz konusu olmuştur. Konsolidasyon devletine ve sürekli ağır kemer sıkma politikalarına maruz kalan geniş toplumsal kesimlerin refah üreten vergi devletini ve kamusalılığı oluşturma durumları da ortadan kalkmıştır. Streeck'in mali sosyolojik analizinden elde ettiğimiz sonuca göre vergi devleti ve kamusalılığın çözülüşünün ve belki de muhtemel çöküşü konsolidasyon devletinin politikaları ile gerçekleşecektir.

3.2.3. Habermas ve Streeck Arasındaki Tartışma: Kapitalizm mi, Demokrasi mi?

Neoliberalizmin kriz ortamından çıkışın bir anahtarı olarak görülmesi sonucunda Avrupa özelinde pek çok değişim yaşanmıştır. Öncelikle 1979 yılında kurulan Avrupa Parasal Topluluğu, daha sonrasında 1993 yılında Avrupa Birliğinin kurulması değişimlerin göstergesidir. Streeck'e göre küresel kriz ortamı için Avrupa bölgesel olarak ortaya çıkma yeridir (Streeck, 2016: 29). Avrupa Birliği ve Avrupa Parasal Topluluğu'nun kurulması ve işleyiş şekli beraberinde pek çok sorunu da gündeme taşımıştır. Bazı kesimler tarafından oluşturulan sistem kapitalizmin kriz ortamının aşılması için bir araç olarak pozitif bir anlam taşımaktaydı (2016: 134-136). Ancak bazı kesimler ise sistemin Avrupa üzerinde negatif etkileri olacağını savunmaktaydı. Habermas ve Streeck, Avrupa Parasal Topluluğu ve Avrupa Birliği sisteminin işlevselliği düşüncesinde iki kutbun zıt yönlerinde bulunmaktadır. Krizin demokrasinin meşruiyetinden kaynaklandığını savunan Habermas, ulusüstü bir yapının varlığını yararlı bulmaktayken, Streeck krizin kapitalizmin kendi doğasından kaynaklı olduğunu ve Avrupa Parasal Topluluğu'nun finansal krizi çözmekte yetersiz olacağını, ek olarak politik ve kültürel açıdan da sorunlar ortaya çıkardığını savunmaktadır. Bu bölümde

Streeck ve Habermas arasındaki kapitalizm ve demokrasi bağlamında krizin tartışması incelenecektir.

Streeck öncelikle ortak para rejimi sistemini tehlikeli bulmaktadır (2016: 29). Streeck'in ortak para rejimini tehlikeli bulmasının nedeni Avrupa'da pek çok devlet bulunması ve her devletin kapitalizm ve demokrasi bağlamında anayasal ve toplumsal açıdan anlaşmalarının farklı olmasıdır (2016: 30). Dolayısıyla her devletin onu besleyen dinamikleri ve kurumsal yapısı da değişkenlik göstermektedir. Ek olarak herkes aynı ve ortak bir para sisteminin varlığı uyum problemini de beraberinde getirecektir (2016: 34). Ortak para pozitif yönde bir etki gerçekleştirdiği sürece paranın varlığı herhangi bir sorun teşkil etmemektedir. Ancak ortak paranın varlığı ekonomi ve toplum arasında zorunlu bir uzlaşma yarattığı takdirde düzene karşı direnişler ve milliyetçi hareketler gözlemlenecektir (2016: 34). Avrupa genelinde, özellikle de sol partilerin eksikliğinin yaşandığı bir dönemde, Almanya'da "Almanya İçin Alternatif Partisi'nin" oylarını artırması, Fransa'da "Sarı Yelekliler" tepkisi ve diğer Avrupa ülkelerinde aşırı sağ partilerin ortaya çıkması Streeck'in eleştirisini destekler niteliktedir (Yamak ve Çalışkan, 2019: 39). Neoliberalizm etkisiyle devletin mali politikaları da protestoları besler konumda olmuştur. Neoliberal vergi devletine karşı yapılan bu protestolar siyasal meşruiyet krizini ortaya çıkarmakta ve isteklerin kamu maliyesini aracı konuma getirerek yapılması kamu maliyesinin siyasallaştırılmasına neden olmaktadır (Gürkan ve Karahanoğulları, 2014: 3). Yapılan protestoların toplumsal alandaki önemi, kamu maliyesinin "kamunun maliyesi" olarak kabul görmesi ve kitlesel anlamda ortak çıkar için ortak görüş yaratılması anlamında önemlidir (2014: 4).

Streeck'e göre Avrupa Birliği her ne kadar neoliberalizmin aracı olarak görülüyor olsa da küreselleşmeyi ve finansallaşmayı artıran ve halkları güçsüzleştiren bir yapıdır

(Streeck, 2012a: 64). Euro ise piyasa adaletinin sağlanması özelinde neoliberal politikaların uygulama aracıdır (Yamak ve Çalışkan, 2019: 43). Çünkü Euro, siyasetçilerin keyfililiğinin önüne geçilmesini sağlamakta hükümetler ve neoliberalizm arasında bağlantı kurmaktadır (Streeck, 2012b: 66). Ancak Euro'nun araç olarak kullanılmasında "...toplumun, var olan kurumları ve gelenekleri dikkate alınmadan piyasa toplumuna dönüştürülmesine..." olanak sağlanmaktadır (Yamak ve Çalışkan, 2019: 43). Çünkü Euro politik yapıyı, istihdamı, refahı ve hükümetleri iç devalüasyon araçlarına bağlamıştır (Streeck, 2016: 195). Streeck ortaya çıkan sorunların çözümü olarak ulus devletlere devalüasyon hakkının geri verilmesini ve artan vergilendirme politikasının uygulanması gerektiğini savunmaktadır (Streeck, 2012b: 68). Dolayısıyla Avrupa Birliği bir hata olarak görülmektedir. Streeck hatanın çözümü için "esnek döviz kurlarının düzenlenmiş sistemini" geri getirmeyi önermektedir (2012b: 70-71). Streeck'in bu düşüncelerine karşı Euro'dan çıkmanın maliyeti, Euro'nun başarısızlığının Avrupa Birliğinin başarısızlığını doğurması, Euro'dan vazgeçişin sınırların kapanması anlamına geleceği gibi eleştiriler yapılmıştır (Yamak ve Çalışkan, 2019: 44). Ancak Streeck Euro'dan çıkmanın maliyetinin mali yardımları aşmayacağını, Avrupa Birliği'yle parasal topluluğun aynı anlama gelmediğini, sınır kapılarının kapanmamasının ulus devleti zedeleyen bir unsur olduğunu ve dolayısıyla toplumsal demokrasinin zedelendiğini savunmuştur (Streeck, 2012b: 72).

Siyasal açıdan sorumluluktan kaçınmak adına Avrupa Merkez bankasının "son çare hükümeti" olarak görülmesi güven kaybını ortaya çıkarabilecek bir düşüncedir (2013a: 58). Çünkü güven ortamından yoksun olma durumu neoliberalizmle bağdaşmamanın yanı sıra neoliberalizmin yeterli bir büyüme ortamını yaratacak kurumları ve alt yapısı da bulunmamaktadır (2013a: 60). Nicel ve nitel açıdan yeni bir büyüme planının yapılması ve enflasyonun yeniden iktisadi bir araç olarak kullanımı

önerilen çözümler arasındadır (2013a: 61-62). Ancak enflasyon tercih edilmek istenen bir yöntem değildir. Çünkü hem merkez bankasının merkez bankasının bulunduğu konum enflasyonun sürekli yükselişini engelleyebilecek güçte değildir hem de yüksek enflasyon ortamında toplumun alt kesimleri negatif yönde etkilenmektedir (2013a: 62).

Habermas, Streeck'in Avrupa Birliği ve ortak para rejimine dair düşüncelerine "Demokrasi mi Yoksa Kapitalizm mi? Kapitalist Entegre Olmuş Bir Dünya Toplumunda Ulus Devletsel Parçalanmışlığın Sefilliği Üstüne" adlı makalesinde cevap vermiştir (Habermas, 2013). Habermas'a göre çözüm ya Euro'dan vazgeçmek ya da parasal birliğin küresel bir demokrasi oluşturulması için daha da genişletilmesidir (2013: 60-61). Streeck'in ulus devlet savunusuna karşı çıkarak neoliberalizmin genişlemesinin ancak Avrupa Birliği'yle mümkün olabileceğini savunmaktadır (2013: 61). Çünkü ulus devlet bankacılık sektörünü durdurmak için fazlasıyla hantaldır ve bankacılık sektöründe yeni bir yapılandırma yapılmasını mümkün kılamayacak kadar güçsüzdür (2013: 62).

Habermas'a göre devlet, ekonomi ve vatandaş krizin aktörleridir (2013: 63). Devlet vergi desteği ve seçmen oylarıyla meşrulaştırılmıştır. Ekonomi ise kapitalist büyüme ve vergilerle desteklenmektedir. Vatandaş, çıkar tatmini yapan ve siyasi destek veren aktördür. Bu üç aktör arasında kriz ortamının ortaya çıkmasını sağlayan karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Devletin rolü vatandaş ve ekonomi arasındaki kriz çatışmasında dengeleyici olmaktır (2013: 63). Yani devlet sermayenin kârlı kullanımı için altyapı çalışmaları yapmalı, eşit özgürlükleri güvence altına almalı, adil gelir dağılımı ve sosyal adaleti sağlamalıdır (2013: 63).

Habermas, Streeck'i tarihsel olayları sıralamakla ve mevcut durumu "sınırlı iktidar teorileri" ile açıklamakla suçlar ve bu nedenle Avrupa Birliği'nden vazgeçmek

için yeterli argümanı sunamadığını düşünmektedir (2013: 64). Streeck'in mevcut anayasaları ve siyasal yapıların frenleyici mekanizmalarını küçümsediğini düşünür ve Portekiz ve Güney Kıbrıs'ı örnek göstererek mevcut yapıların piyasa dayatmasına giderleri azaltıp gelirleri artırarak karşı durabileceğini ispatlamaya çalışır (2013: 64). Dolayısıyla çözüm parasal birlik içerisinde mali, ekonomik, sosyal politika açısından kurumsal çerçeve yaratılmasıdır (Yamak ve Çalışkan, 2019: 53). Çünkü ancak Avrupa'da ortaya çıkan bir bütünleşme eski yapıları yıkabilecek bir niteliğe sahip olabilir (Habermas, 2013: 63-64).

Habermas, Streeck'in Avrupa'daki etnik çoğunluk nedeniyle Avrupa bütünleşmesinin sorun yaşayacağına dair düşüncesini de reddeder. Çünkü Habermas'a göre aslında bu bir sorun değil aksine bir zenginlik kaynağıdır (2013: 67). Streeck'in Avrupa'nın kuzeyi ve güneyi arasındaki ekonomik ve kültürel farklılıktan kaynaklı olarak ortaya çıkabilecek sorunlara dair yaptığı açıklamaları da karşılıksız bırakmamakta ve yapılan her bir reformun tek tipleşmeyi ortaya çıkarmayacağını savunmaktadır (2013: 67-68).

Habermas, Streeck'in aksine demokrasinin sadece ulus devletlerde ortaya çıkan bir yapı olmadığı savunur (2013: 68). Çünkü ona göre ulus devlet bünyesinde yurttaşlık bilinci yapay bir birliktelik ortaya çıkarmakta; oysa medya ve ortak tarih de toplumu birleştirmek gibi işlevleri olan yapılardır (2013: 68). Streeck bir Avrupa federalizmi kurulmasından korkmaktadır. Ancak Habermas'a göre hem ulusüstü hem de devletler üstü bir yapıda demokrasi meşru bir zemine oturabilir (2013: 69). Böyle bir yapı kurulduğu takdirde karar alma sürecinde hem ulusal hem de Avrupa vatandaşı olma avantajından kaynaklanan meşruluk olacaktır (2013: 69).

Habermas, Avrupa birliğinin yaşayamayacağına dair düşüncelerin ve konsolidasyon politikalarının birliğe zarar verdiğini düşünmektedir (2013: 69). Çünkü konsolidasyon politikaları siyasal karar alma mekanizmalarından uzak tutulmakta ve yurttaşların iradelerini göz ardı etmektedir (2013: 69). Kamu borcu yüksek olan ülkelerin borçları nedeniyle ayrışmalar yaşandığını ve kolektif yapının zarar gördüğü düşüncesini Streeck gibi Habermas da kabul etmektedir (2013: 70). Ancak Streeck'in iktidar ve sınıf bağlantılarını göz ardı ettiğini iddia etmekte, iktidar ve sınıf bağlantılarının sağlanabilmesi için tüm Avrupa'nın çıkarının gözetildiği partilerin kurulmasını elzem görmektedir (2013: 70).

Habermas'ın yapmış olduğu eleştirilere Streeck "DM Milliyetçiliğinden Euro Yurtseverliğine (mi?) Jurgen Habermas'a Bir Karşılık" makalesi ile cevap vermektedir (Streeck, 2013b). Kendisinin ulus devleti savunmadığını, neoliberalizmin ulusüstü bir yapıya dayanarak gelişmesini eleştirdiğini açıklar (2013b: 75-76). Habermas'ı para topluluğu ve Avrupa Birliği'ni bir tutmakla suçlamıştır. Bakıldığı zaman Habermas ve Streeck'in paraya bakış açıları farklıdır. Streeck paraya Weber'yen bir bakış açısıyla bakarak parayı iktidar ilişkileri içerisinde yorumlamaktadır (Streeck, 2016: 210). Streeck, Habermas'ın ise paraya Adam Smith çerçevesinden baktığını ve tarafsız bir iletişim aracı olarak gördüğünü savunmaktadır. Paranın önemi Avrupa'daki kuzey ve güney ülkelerde görülmektedir. Güneyde iç talep yaratılarak büyüme sağlanmakta ve enflasyon destekleyici rolde görülmekte, kuzeyde sağlam para politikası uygulanmakta, enflasyondan kaçınılarak büyüme ihracatla sağlanmaktadır (2016: 217-218). Ortak para rejimini bu yüzden Streeck faydalı görmemektedir. Hatta aşırı sağ partilerin yükselişini kuzey ve güney arasındaki bu farklılığa bağlamaktadır (2016: 228- 229).

Streeck (2017: 201), Habermas'ın kapitalizmi bir sorun olarak görmediğini sorunun teknokrasiden kaynaklı olduğunu düşündüğünü savunmaktadır. Dolayısıyla sorun kapitalizmin kendisinden değil yönetiminden kaynaklanmaktadır ve parasal birliğin sorunu demokrasiden kaynaklanmaktadır (2017: 251). Ancak Streeck sorunu esas olarak sermayeden kaynaklı görmektedir ve ona göre demokrasiden bahsetmek gerekiyorsa önce kapitalizm ele alınmalıdır (2017: 252).

3.2.4. Kapitalizmin Gerçekten Sonu Geldi mi? Kapitalizmin Gelecek Sorunsalı: Wolfgang Streeck ve Immanuel Wallerstein Yorumu

Elbette tarih boyunca pek çok iktisadi sistem başlayıp sona ermiş ve hatta hala devam etmektedir. Bu tez çalışması dahilinde kapitalizmin çöküşüyle bu kadar ilgilenilmesinin nedeni hem kapitalizmin mevcut modern dünya sisteminde yaygın bir iktisadi yapı olarak varlık göstermesi hem de neredeyse 500 yıllık bir tarihe sahip olmasıdır. Aynı zamanda kapitalist sistem salt bir iktisadi yapı olmanın ötesinde sosyal ve politik yapıları etkileme ve onlardan etkilenme gücüne de sahiptir. Kapitalizmin çökmesi sadece iktisadi ilişkilerin kompleks bir hal almasını ortaya çıkarmayacaktır. İnsan hayatının hemen hemen her noktasında, toplumun çekirdek birimi aile yapısında, sosyal ve siyasi hayatta ve hatta zevk ve tercih skalamızda kapitalizmin varlığına rastlanılabilmektedir. İnsan yaşamının tarihle kurduğu bağı besleyen ve geleceğin şekillenmesinde rol oynayan kültür birikimi dahi kapitalizmden üstüne düşen payı almaktadır.

Kapitalizm aynı zamanda konumuz itibarıyla kamu maliyesinin gelişim sürecinde de etkili olmaktadır. Kapitalist üretim sistemleri içerisinde devletin iktisadi yapısı tarih boyunca inceleme konusu olmuştur. Çünkü kapitalist sistemin üretim ilişkileri üzerindeki etkisi, kamu ekonomisinin genişleme ve daralması bir politika olarak karşımıza çıkmaktadır. Kapitalist sistemin yaşam savaşı vermesi ve bugün bizler açısından bu

konuyu bir sorunsal haline getirmesi büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla, bir sosyal bilim çalışması kapsamında, hali hazırda devam eden yapısal krizlerle mücadele ederken kapitalizmin çöküp çökmeyeceğine dair soruların sorulması ve gelecekte modern dünyayı nelerin bekleyeceğinin merakı haklı bir zemine oturmaktadır.

Streeck, *Kapitalizm Nasıl Sona Erecek? Aksayan Bir Sistem Üzerine Yazılar* kitabına şu sözlerle başlamıştır:

Kapitalizm hep ihtimal dışı bir toplumsal formasyon oldu, çatışmalar ve çelişkilerle doluydu; o yüzden de daima istikrarsız ve değişkendi, ayrıca tarihsel bakımdan olumsal ve kırılıyordu, destekleyici olduğu kadar kısıtlayıcı da olabilen olaylara ve kurumlara son derece bağımlıydı (Streeck, 2021: 13).

Bu cümleden de anlaşıldığı gibi kapitalizmin yapısı gereği, gelecek ve ortaya çıkaracağı doneler her zaman tahmin edilebilir düzeyde olmamaktadır. Sürekli çatışmalardan beslenen bir yapıya sahip olması nedeniyle istikrarsız bir yapıya sahip olmuştur. Kapitalizmin sahip olduğu bu istikrarsız yapı nedeniyle oluşan kriz dönemlerinde uygun kısa dönem politikalar hayata geçirilebilmiş, onun yapısal krizine çözüm bulabilecek politikaların üretilmesi zorlaşmıştır. Aynı zamanda toplumsal ve politik kurumlarla iç içe geçmiş ilişkisi nedeniyle onun istikrarsız yapısı bu kurumları da istikrarsız boyutlara taşımakta ve hatta bazen yok etmektedir.

Ancak şu bir gerçektir ki kapitalizm doğası gereği yenilikçilikten beslenmekte ve bu şekilde toplumsal ihtiyaçların karşılanmasını sağlayabilmektedir (2021: 15). Bu düşünce bizleri *yaratıcı yıkım* teorisini sunan Schumpeter'e yaklaştırmaktadır. Schumpeter de ikinci bölümde açıklandığı gibi kapitalist sistemin yeniliklerden beslendiğini ortaya koymuştu. Peki günümüz kapitalist sistemin yapısı tıpkı Schumpeter'in teorisinde sunduğu gibi kendi başarısından mı sonunu getirecektir?

Kapitalizmin bugünkü konumu ve yapısı düşünöldüğünde Schumpeter pek de yanılıyor gibi görünmemektedir.

Göröldüğü gibi kapitalizm kendi iç dinamiklerin nedeniyle yavaş yavaş kimi zaman pek de yavaş olmayan bir hızla sona yaklaşıyor. Sona yaklaşımı hızlandıran unsurlardan bir tanesi de kapitalizmin kendi karşıtlarını ortadan kaldırmasıdır (2021: 30). Çünkü karşıt görüşler kapitalizm için her zaman bir fren denge mekanizması sağlama gücüne sahip olmaktadır ve böylece kapitalizmin belki de kendi kibri içerisinde boğulmasını engellemekteydi (2021: 93). Örneğin komünizmin çökmesi kapitalistlerin her zaman hayal ettiğı bir şeydi; ancak komünizmin ortaya çıkardığı sendikacılık faaliyeti, kapitalizmin dengede kalmasını ve iç dinamiklerinin çürümesini engellemekteydi (2021: 93).

Kapitalizm hem soyut anlamda büyüsunü kaybetmekte hem de somut anlamda kendi dinamiklerini ve sistemsel yapısını kaybetmektedir. Çünkü sermaye birikimi artık “bireyselleştirilmiş bireylerin” fırsatçı eylemleri dahilinde devam etmektedir (2021: 31). Vergi devletinden, borç devletine; borç devletinden, konsolidasyon devletine geçiş ve neoliberal yapı tek tek açıklandı. Ancak tarihsel bir boyutta aktarılan bu süreçlerin etkileri toplu halde aktarılabacak olursa (2021: 32);

- Oligarşik yönetimlerin oluşması
- Toplumsal ve ekonomik yozlaşmanın yaşanması
- Doğanın tahribatı
- Kolektif kamusal yararın zedelenmesi
- Rekabetin ahlaki boyutunu kaybetmesi

Görüldüğü üzere kapitalizmin ortaya çıkardığı etkiler yaşamın tek bir alanına denk gelmemektedir. Yine aynı zamanda kuş bakışı bir perspektiften olaya yaklaştığımız zaman görmekteyiz ki tüm bunlar kapitalizmin peşi sıra getirdiği bir dizi olumsuzlukların sonuçlarıdır. Böylece açıkça söylenebilir ki bu sonuçlar kapitalizmin meşruluğunu kaybetmesinin sonuçlarıdır (2021: 32). Önceleri sadece ekonomik durgunluk, borç yığınları ve eşitsizlik şeklinde kendisini gösteren kapitalist krizler artık doğanın tahribine kadar uzanan ekolojik problemlere dayanmaktadır.

Borç devletinden konsolidasyon devletine geçiş çok büyük bir adımdır. Konsolidasyon politikaları ve neoliberalizmin birlikte devam eden yolculuğundan başarıyla çıkılacağı ve yığın olan borçlardan kurtulunacağı düşünülmekteydi. Ancak durum hiç de beklenildiği gibi gerçekleşmedi. 2008 krizi sonrasında borç yükü sürekli artış göstermiştir. Hem konsolidasyon politikalarını boşa çıkarmış hem de büyümeyi engellemiştir (2021: 36). Bu süreç boyunca belki de içleri biraz rahatlatacak şey merkez bankalarının nicel genişleme politikalarıdır (2021: 37-38). 2008 sonrasında merkez bankaları finansal varlık satın almakta böylece özel borcu kamu varlığına çevirmektedir. Avrupa'daki bankalarsa tahvillerini Avrupa Merkez Bankası'na satmaktaydı (2021: 38). Dolayısıyla, para-mal-para sistemi artık para-para sistemiyle yürümeye başlamıştır (2021: 79).

Konsolidasyon politikaları, finans sektörünün hegemonik güç kazanması ve yapısal krizler kolektif karar alma süreçlerini ortadan kaldırmaya başlamıştır (2021: 39). Toplumun refah kaynağı artık devlet değil ulusüstü örgütler olarak görülmektedir. Kamusal alan açısından bir perspektif oluşturmamız gerekirse ortak çıkarın gözetilmesi ve karar alma süreçlerine etkin katılım kamusal alanın oluşması için gerekli unsurlardır. Streeck bu unsurların ortadan kalktığına dair görüşü kamusal alanın da sosyal kurumların

yıkılışıyla zarar gördüğü düşüncesini karşımıza çıkarmaktadır. Ancak Habermas bu noktada ulusüstü örgütlerdeki karar alma süreçlerine katılım faaliyetlerinin reforme edildiği takdirde meşruiyet zeminini daha sağlam kuracağını savunmaktadır (Habermas, 2013: 67-69). Dolayısıyla, Habermas açısından gerekli reformlar gerçekleştirildiğinde kamusal alan zarar görmeyecektir.

1970 sonrasında sınıflar arasında eşitsizliğin ortaya çıkması, ücretlerin düşmesi ve üst sınıfa vergi indirimlerinin yapılmasıyla birlikte daha da derinleşmiştir. Streeck'in “neofeodalizm” olarak adlandırdığı yeni yapının ortaya çıkması bu eşitsizliğe dayanmaktadır (Streeck, 2021: 49). Oluşan bu yeni oligarşik yapı, toplumsal ayrışmanın başat aktörü konumunda olup sadece kendisinin ve ailesinin çıkarlarını gözetten bir sınıfı yaratmıştır. Günümüzün yeni oligarkları kendi ve çekirdek aile çıkarlarını gözetiyor olsa da toplumda %1’lik bir kesimi temsil etmektedirler. Toplumun geri kalan kesimiyse kapitalizmin getirmiş olduğu kâr güdüsü, daha fazla kazanma hırsı ve kişisel çıkarların peşinde koşma ihtiyacıyla birlikte hukuki ve ahlaki normların göz ardı edilmesine sebebiyet vermiştir (2021: 52). Kapitalizmin yarattığı en büyük tehdit bu bakımdan toplumsal dönüşümdür. Çünkü yozlaşmanın finans sektörüne sıçramasıyla ve piyasa içerisinde karar alma süreçlerinde uzmanların söz sahibi olmasıyla birlikte alınan kararlara müdahale etme olanağının önü açılmaktadır (2021: 53-54). Sonuç olarak adalet duygusu ortadan kalkmakta alınan kararların belli bir sınıfın ya da şahsın yararına olması eşitsizlik çukurunu daha da genişletmektedir.

Kapitalizmin yapısal kriziyle birlikte toplumsal kurumların teker teker çökmesi az önce de ifade edildiği gibi bireysel çabayı ortaya çıkarmıştır. Bireysel çaba gönüllülük bağı içerisinde oluşan yatay ilişkilere dayanmaktadır (2021: 67). Söz konusu ilişki bağı gönüllülük esasına dayanıyor olsa da dayanıksızdı ve sürekli gelişmek için ağ kurmaya

ihtiyaç duymaktadır (2021: 67). Teknolojik olarak sosyal medya kavramının hayatımıza girmesi, tek tıkla herkese ulaşabilme gücünün toplumun her kesimine sağlanması bu yeni ilişkilerin kurulmasını sağlamaktadır. Streeck tarafından post-kapitalist fetret dönemi olarak tanımlanan bu dönemde sosyal medyanın oluşturduğu ilişkiler “rekabetçi hedonizmin” ortaya çıkmasına neden olmaktadır (2021: 71-72). Sosyal medya içerisinde herkese ulaşabilme gücü beraberinde hayatımıza yeni bir kavram getirmiştir: *influence etmek*. Bu sosyal medya içinde bulunan hemen hemen herkesin birbirinin gerek davranışlarını gerekse düşüncelerini etkileme kabiliyetinin oluşması durumudur. Karşılıklı etkileşimin sonucunda akıl almaz bir alışveriş çılgınlığı karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bireylerin yeni arzuları keşfedilmekte ve beslenmektedir. Girişimciliği ve üretimi destekleyen bu durum yenilikçiliğin ve reklam sektörünün beslenme kaynağını da oluşturmaktadır. Tüketicinin artık ihtiyaçtan değil lüks düşkünlüğünden kaynaklanması durumunun ortaya çıkışının günümüzde karşılığı budur. Kapitalizmi sınırlandıracak muhalefetten yoksunluk da sürece eklendiğinde, Streeck kapitalizmin içinde bulunduğu durumu “kapitalizmin kendi kendisini doz aşımı nedeniyle öldürmesi” şeklinde tanımlamaktadır (2021: 99).

Kapitalist sistemin çöküşü kamusal alanın yağmalanmasına da neden olmaktadır (2021: 104). Neoliberalleşmeyle birlikte vergilerin azaltılması, vergi indirimlerinin yapılması ve vergi kaçakçılığının ortaya çıkması kamu sektörünün gelirlerini azaltmıştır. Aynı zamanda özelleşme eğilimleri devletin iktisadi hayattaki payını da azaltmıştır. Kamu yatırımlarındaki azalma büyüme oranlarını negatif yönde etkilemektedir. 2008 krizi sonrasında vergi artışına değil harcama azaltma politikaları yapılmaktadır. “Büyüme yavaşlatma ihtimaline rağmen kemer sıkma yoluyla kamu maliyesinin konsolidasyonu toplumlara dağıtıldı ve halen de dağıtılıyor” (2021: 104). Kamu ekonomisine karşı yapılan yağmalama hareketleri ve devletin ekonomi içindeki rolünün

azaltılması ekonomik durgunluğu ve oligarşik yeniden üretim için itici güç unsuru olmaktadır.

Küreselleşmeyle birlikte ülkeler ve piyasalar arasındaki sanal sınırın kaldırılması kapitalizmin beslenmesine yardımcı olmuştur. Kapitalizmin sınırlarının genişlemesi onu sona yaklaştırmaktadır. Streeck sınırların yeniden ortaya çıkmasının durumu tersine çevirebileceğini düşünmektedir (2021: 102). Ancak küreselleşmenin varlığı sınırları yeniden tayin etmenin önündeki en büyük engellerden birisidir. Bu nedenle kapitalizmin içine girdiği durumdan kurtulması için çalışma saatlerini artırmak, doğanın tahrip edilmesi ve finans sektörünün gelişimi çözüm olarak sunuluyor (2021: 102). Kapitalizmin yaşayabilmesi artık finans sektörünün yapay bir parasal genişleme yaratarak başarılı olmasına bağlı (2021: 108).

Kapitalizmin kendi sınırlarının ötesine geçmesi, sosyal kurumların tamamını ele geçirmesi, toplumsal ve iktisadi alanda yozlaşmalara neden olması, toplumsal yeniden üretimi engellemesi ve sosyal sınıflar arasında uçurumlar yaratan eşitsizlikleri ortaya çıkarması kapitalizmin artık sona yaklaştığını göstermektedir. Streeck kapitalizmin sona ulaşmasından sonra yerine geçecek yeni bir sistem olmadığını, bir fetret döneminin yaşanacağını savunmaktadır (2021: 30). Oysa kapitalizmin çöküşüne dair pek çok teori vardır. Bunlardan birisi Immanuel Wallerstein'e aittir.

Wallerstein'e göre kapitalizm eğer bir sistemse, ki sistem olduğunu kabul eder, ve kapitalist sistemin tarihsellik içinde sonsuz bir sistem olarak var olması isteniyorsa onun sınırsız sermaye biriktirmesine olanak tanınmalıdır (Wallerstein, 2014: 20). Sermaye birikiminin engellenmesi gibi bir durum söz konusu olduğunda, engel olan aktörler cezalandırılmalıdır (2014: 20). Kapitalizm sınırsız sermaye birikimi üreten bir konumda

düşünüldüğü takdirde borç devletinin ortaya çıkması kapitalizme en büyük zararın verilmesidir. Çünkü Wallerstein'e göre "...finansal borç mekanizması yeni gerçek değer yaratmaz, hatta yeni sermaye bile yaratmaz" (2014: 24). Bu nedenle kapitalizmin ölmemesi için kan pompalayan mekanizma olan finans sektörünün geliştirilmesi kapitalizmin yeniden dirilmesi için pek de faydalı bir çözüm gibi görünmemektedir. Wallerstein borç mekanizmasının varlığını toplam talebi düşürmesi nedeniyle de faydalı bulmamakta, kapitalizmin devam edebilmesini ve dengeye gelebilmesini Schumpeter'e de göndermede bulunarak *yeniliğe* bağlamaktadır (2014: 24-25). Sonuç olarak kapitalizmin varlığı üretimle devam etmektedir. 1970 sonrasındaki kapitalizmin finansallaşmayla hayata tutunduğu görülmektedir. Ancak finansallaşma balon oluşturmaktadır. Finansallaşmanın yarattığı ilk büyük balon petrol fiyatlarının yükselişidir. İkinci büyük balon 1980 sonrasında çürük tahvillerin çıkması, 1990'larda kredi kartı çılgınlığının başlamasıdır. 2008 yılına gelindiğindeyse konut piyasasının çökmesine neden olacak 2008 krizi gelmektedir. Finansallaşmanın getirdiği 2008 krizi, bir finans krizi olmanın ötesinde kemer sıkma politikaları, vergilerdeki artış, bütçe açıkları, gelir dağılımında adaletsizlik gibi konularla kamu maliyesinin de krizi olduğunu ortaya sunmuştur (Gürkan ve Karahanoğulları, 2014: 4). Finansallaşma reel ekonomideki gibi artı değer üretemez (2014: 11). 2008 krizi yoksul kesimin kredi mekanizmasını kullanarak borç silsilesi içerisine girmesiyle ortaya çıkmış ve yapısal krizi daha da derinleştirmiştir. Çünkü finansal bir genişleme söz konusu olmuş, konut alımlarında borçlanma bir yöntem olarak kullanılmış, borçlar menkul kıymetlere dönüştürülerek yatırımcılara satılmış ve yeni finansal metalar ortaya çıkmıştır (2014: 11).

Walllerstein, Streeck'in aksine kapitalizmin gelişmesi için küreselleşmeyi doğru bir hamle olarak görmektedir. Ona göre kapitalizmin ulus devlet nezdinde geliştiği düşünüldüğünde sonsuz sermaye devlet hegemonyası altına girecek ve bunu

engelleyecek karşıt bir yapı olmayacaktır (Wallerstein, 2014: 25). Aynı zamanda devlet faktörünün olmadığı bir koşula da olumlu bakmaz ve böyle bir durumun söz konusu olması halinde yarı tekel faaliyetinin gerçekleşemeyeceğini açıklar (2014: 25).

21. yüzyılın başlamasıyla birlikte kapitalizmin öncü devletlerinde de değişim gözlenmektedir. Çin, Rusya, Brezilya, Hindistan, Güney Afrika gibi ülkeler yeni sektörlerde yeni üretimler yapmaktadır. Ancak Wallerstein bu yeni ülkelerin de oyuna dahil olmasını olumlu karşılamamaktadır. Çünkü Wallerstein, “artı değer dağılımında yer alan insan sayısının artması” nedeniyle sermaye birikiminin azaldığını savunmaktadır (2014: 43). Bu durum kapitalizmin yapısal krizini daha da derinleştirmektedir. Wallerstein yeni piyasa düzenine dair bir öngöründe de bulunmaktadır. Doların mevcut konumunu kaybedeceğini, doların yerine pek çok para biriminin geleceğini savunmaktadır (2014: 43).

Wallerstein, yaşanan kriz ortamlarının öngörülemezliğe neden olduğundan yakınmaktadır (2014: 44). Söz konusu öngörülemezlik toplumsal alanda korku ve karmaşaya neden olmaktadır. Hükümetlerse bir sonraki adımda ne olacağını tahmin edemedikçe daha fazla koruma moduna geçmektedirler. Kemer sıkma politikaları bunun en büyük göstergesidir ve mevcut krizi daha da tetiklemektedir (2014: 44). Kapitalizmin kriz ortamından kurtulmasına dair iki görüş var. Wallerstein bunları “Davos ruhu” ve “Porto Alegre ruhu” olarak adlandırıyor (2014: 45). Bir kesim eski sistemi geri getirmenin peşinde. Diğer kesimse yeni bir düzenin kurulmasını istiyor ve destekliyor. Hangisi haklı çıkarsa çıksın Wallerstein kapitalizmin yaklaşık kırk yıl gibi bir süreyle çökeceğini ve yerine yeni bir sistemin kurulacağını savunuyor (2014: 45).

SONUÇ

Bu tez çalışmasında Habermas ve Schumpeter'in perspektifinden kamusal alan ve vergi devleti üzerine eleştirel bir inceleme sunulmuştur. Daha sonrasında kapitalist sistemin ve üretim ilişkilerinin toplumsal dinamikleri yozlaştırmasının sonucunda kamu mali krizleri neoliberalizm düşüncesi çerçevesinde incelenmiştir.

Kamusal alan eleştirel düşünce ortamının mekânsallaştığı soyut bir alandır. Kişisel çıkarların ötesinde, toplumsal çıkarların gözetildiği ve ortak iyinin amaçlandığı alandır, kamusal alan. Kamusal alanın önemi bireysel statülerin dışında insanın, insan olmaktan kaynaklı konumunu gözetmesinden gelmektedir. Böylece kamusal alan içinde alınan kararlar aklın süzgecinden geçmiş ve ahlaki boyutta meşru bir zemine oturmaktadır. Bu kararlar iktidarın keyfi uygulamalarının karşısında duvar oluşturabilme özelliğine sahiptir. Herhangi bir otoritenin etkisinde kalınmadan karar alma ve alınan kararları toplumun tamamına mal etme noktasında kamusal alanın bir özgürlük ortamı olduğu kabul edilmektedir.

Kapitalist sistemin getirmiş olduğu yeni düzen ve kapitalist sistemle yeniden üretilen düşünce yapısı kamusal alanın dinamiklerinin bozulmasına neden olmuştur. Üretim ilişkilerinin değişmesi, basın, yayın ve haberleşmenin dönüşümü, aile yapısındaki bozulmalar, kültür ve tüketim yapısının değişimi kapitalist sistemin ve yeni meta üretiminin somut dünyaya yansımaları olmuştur. Böylece eleştirel düşünmenin mekânı olan burjuva kamusal alan dönüşüme uğramış ve işlevselliğini yitirmiştir.

Kapitalist sistemin ve üretim ilişkilerinin etkisi sadece kamusal alanda değil aynı zamanda vergi devleti üzerinde de görülmektedir. Kapitalist sistem yeniliklerden beslenen ve bu gelişebilen bir sistemdir. Schumpeter'in inovasyon kavramı da tam

anlamıyla bu duruma odaklanmaktadır. Ancak Schumpeter'e göre inovasyonun devamlı hale gelmesi, girişimciler üzerinde bürokratik bir etki yaratacaktır. Girişimcilerin gelişmeci yapısının yerini şirketlerin bürokratik yapısı alacaktır. Dolayısıyla kapitalizm kendi gelişmeci yapısının sonucunda krize girecektir. Kapitalizmin krize girmesi nedeniyle kapitalizmin ortaya çıkardığı toplumsal deformasyonları düzeltmek isteyen devletin gelirleri ve giderleri arasında derin çukurlar oluşacaktır. Çünkü kamu harcamaları sürekli artma eğilimine girecektir. Habermas'ın kamusal alanının dönüşümünün nedeni olan toplumsal yozlaşma, Schumpeter'in vergi devletinin krize girmesinin de nedeni olacaktır.

1970 sonrasında gelir dağılımında adaletsizliklerin ortaya çıkmasıyla birlikte ardı ardına devam eden krizler dönemi başlamıştır. Kriz ortamından çıkmak için uygulanan her bir uygulama daha sonraki krizin nedenini oluşturmuştur. Alınan önlemler sadece süreci ötelemekle kalmış, kalıcı bir çözüm oluşturmamıştır. Kalıcı bir çözüm olması adına uygulamaya sokulan neoliberalizmin krizleri sonlandırması beklenirken, krizlerin daha da artmasına neden olmuştur. Küreselleşmenin etkisiyle krizle bölgesel olmanın ötesinde tüm dünya ekonomisinde ve toplum yapısında etkili olmuştur. Finansallaşmanın artmasıyla birlikte yapısal krizler daha farklı bir boyut kazanmıştır.

Görüldüğü üzere krizlerin nedeninin sadece ekonomik boyutla incelendiği bir süreçte krizlerin ortadan kaldırılması mümkün olmamıştır. Bu nedenle tez boyunca tarihsellik, nedensellik ve toplumsal incelemeler üzerinde durulmuştur. Çünkü kamu mali krizleri sadece ekonomiklik ve teknik bilgiyle aşılacak krizler değildir. Kamu maliyesi, kamunun maliyesi olması nedeniyle tüm toplumu ilgilendiren ve tüm toplumun çıkarlarının gözetilmesi gereken bir alandır. Mali sosyolojinin çalışmanın içerisine dahil edilmesi bu noktada önemlidir. Çünkü böylece salt sayısal verilerin ötesinde devletin

maliyesinin toplumun üzerindeki etkisi ve toplum yapısının devletin mali politikaları üzerindeki etkileri birlikte çalışılabilir olmuştur.

Çalışma boyunca kapitalizmin sonunun gelip gelmediğine, kapitalizmin çöküşünün vergi devleti ve toplum üzerindeki etkilerinin neler olduğuna yanıt aranmıştır. Çünkü kapitalizm yaşam biçimimizden toplumsal ilişkilerimize kadar her alanda etkili olmaktadır. Bu nedenle kapitalizmin sonunun gelip gelmediği önem arz etmektedir. Kamu maliyesi açısından kapitalizmin sonuna dair sorunsal yaratılmasının nedeni kapitalist sistemin ve onun ortaya çıkardığı yapının kamu maliyesi ve kamu mali politikaları üzerinde de etkili olmasıdır. Kamu maliyesi kriz ortamlarında çoğu zaman tampon olarak görülmektedir. Ancak kamu maliyesinin bunun ötesinde bir misyona sahip olduğu oldukça açıktır.

Tez boyunca ekonomik, sosyolojik, tarihsel ve pek çok farklı alanda bilimsel inceleme yapılmıştır. Bunun nedeni kamu maliyesinin interdisipliner çalışma ortamına uygun olması ve interdisipliner çalışmayla kamu maliyesine zenginlik katılmak istenmesidir. Tekerleğin icadından, yer çekiminin keşfedilmesinden ve hatta atomun küçük parçacıklara ayrılmasından çok daha uzak bir dönemdeyiz. Çoğu tarafından bu dünyada maddesel anlamda keşfedilecek pek çok şeyin keşfedildiği düşünülmektedir. Hatta keşiflerin sonucunda dünya kaynakların pek çoğu da tükenmekle karşı karşıya. Belki de bu yüzden günümüzde uzay çalışmaları oldukça hız kazanmakta. Mevcut dünya kaynaklarının sonuna gelindiğinin düşünülmesi şaşırtıcı değildir. Yeni bir evrende, yeni bir yaşam alanı da kurulması da elbette oldukça olası. Ancak şu bir gerçek ki iktidar ilişkilerinin incelenmediği, etik özne kavramının ahlaki boyutunun topluma kazandırılmadığı, eleştirel düşünme imkanının oluşturulamadığı bir yaşam alanının sonunun yaşadığımız çağdan farklı olmayacağı olasıdır. Bu nedenle teknikleşmenin ve

teknik bilginin tek gerçeklik olarak kabul edildiği günümüz bilim dünyasında, sosyal bilimlerin interdisipliner çalışması daha iyi yaşam koşullarının sağlanması için önemlidir. Aydınlanma 17. yüzyılda başladı, ancak hala sona ermiş değil. Aydınlanmanın ortaya çıkarmaya çalıştığı toplum ve insan da henüz istenilen ontolojik yapısına kavuşmadı. Sosyal bilimler, toplumsal aydınlanmanın yöntemi olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akkol, M. L., 2019, “Jürgen Habermas’ın İletişimsel Eylem Kuramı ve Kamusal Alan Kavramının Analizi”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (37), 171-180. <https://doi.org/10.30794/pausbed.541364>
- Arendt, Hannah v.d., (1997), **Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik**, çev. Yakup Coşar, 1. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Arslan, A., 2018, “Fransız Devrimi ve 1789 Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisi”, **Genç Hukukçular Hukuk Okumaları**, 4(1), 19.
- Aydın, D. G., (2008), **Kapitalizmin İstikrarsız Doğası: K. Marx ve JA Schumpeter**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, Y., 2013, “Say Yasası: Keynes’in Yorumu ve Son Dönem Tartışmaları”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 63(1), 81-130.
- Bahçe, S., 2020, “Özelleştirme - "Kuram", Uygulama ve Sorunlar Özelleştirmenin Kara Kitabı'na Giriş Denemesi”, **İktisat Dergisi**, 541: 14-25.
- Bakırtaş, D., 2015, “Bir Kamu Politikası Olarak Mali Konsolidasyon: Kavramsal ve Teorik Çerçeve”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** C.30, S.2, s.39-70
- Baştürk, E., 2013, “Neoliberalizm ve Cumhuriyetçilik Arasında Bir Sınır-Kavram: Kamusal Alan”, **Liberal Düşünce Dergisi**, (71), 123-151.
- Baştürk, E., (2022), **Schmitt’ten Habermas’a Çağdaş Politik Felsefe**, Ankara: Fol Kitap
- Bayar, E., & Okyar, M. C., 2019, “Yaratıcı Yıkıma Eleştirel Bir Bakış: Ahlaki Bireycilik Yaklaşımı”, **Journal of Academic Value Studies (JAVStudies)**, (5), 791-807.

Braudel, F., **Civilization and Capitalism, 15th-18th Century**. Volume III: The Perspective of the World, (Çev. Siân Reynolds), Harper&Row, New York 1984.

Çelebi, A. K., 2012, "Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler" **TC Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı**.

Çiğdem, A., (2008), **Akıl ve Toplumun Özgürleşimi Jürgen Habermas Üzerine Bir Çalışma**, İstanbul: İletişim.

Demir, Ö., 1995, "Joseph A. Schumpeter: Hayatı, Eserler ve Katkıları", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 50(01).

Dellaloğlu, B. F., (1998), **Toplumsalın Yeniden Yapılanması: Habermas Üzerine Bir Araştırma**, İstanbul: Bağlam.

Dinar, G. B., 2022, "Schumpeter'in Kapitalizm Analizi Üzerine Yöntemsel ve Teorik Bir Değerlendirme", **Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 15(1), 129-148.

Elias, N., (2007), **Uygarlık Süreci Cilt 2**, İstanbul: İletişim, (Çev.): Erol Özbek.

Eray, Ş., 2017, "Habermascı Kamusal Alan Bağlamında Yeni Toplumsal Hareketler", **İdealkent**, 8(21), 315-337.

Falay, N., 2014, "Kamusal Alanın Oluşumu, Dönüşümü ve İktisadi Boyut", **Journal of Life Economics**, 1(2), 51-70.

Gintis, H., 1990, "Why Schumpeter got it Wrong in Capitalism, Socialism, and Democracy", **Challenge Magazine**.

Goldscheid, R., 1958, "A Sociological Approach to Problems of Public Finance", R. Musgrave ve A.T. Peacock (der.), E. Henderson (çev.), **Classics in the Theory of Public Finance**, Londra: MacMillan, 202-213.

- Gökçe, B., (2012), **Toplumsal Bilimlerde Araştırma**, Savaş Kitap ve Yayınevi.
- Gulbenkian Komisyonu, (2003), **Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor**, Ş. Tekeli (çev.), İstanbul: Metis.
- Gürkan, C., 2007, “Kameralizm: Modern Yönetim ve Maliye Düşüncesinin Doğuşu ve Gelişimi”, **Toplum ve Bilim**, (110), 216-246.
- Gürkan, C., 2011, “Ekonomi Politik Olarak Kamu Maliyesi: Kavramsal ve Yöntembilimsel Bir İnceleme”, **Toplum ve Bilim**, (121), 174-200.
- Gürkan, C., 2013, “Modern Maliye Teorisinin Klasik Kökenleri: İbni Haldun’dan “Post-Kameralizm” e Mali Düşünce”, **Maliye Dergisi**, 164, 1-26.
- Gürkan, C., Karahanoğulları, Y., 2013, “Vergi Devletine Kuramsal Yaklaşımlar”, **Maliye Dergisi**, 165, 1-26.
- Gürkan, C., KARAHANOGULLARI, Y., 2014, “Neoliberalizmin Krizi ve Kamu Maliyesi”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (27), 1-19.
- Gürkan, C., 2016, “Maliye Teorisinde ve Politikasında Güncel Eleştirel Yaklaşımlar”, **Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)**, 6(2), 22-36.
- Güzelsarı, S., 2003, “Neo-Liberal Politikalar ve Yönetişim Modeli”, **Amme İdaresi Dergisi**, 36(2):17-34.
- Habermas, J., (1993), **İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim**, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi AŞ.
- Habermas, J., 2013, “Demokratie oder Kapitalismus? Vom Elend der Nationalstaatlichen Fragmentierung in Einer Kapitalistisch Integrierten Weltgesellschaft”, **Blätter für Deutsche und Internationale Politik**, 58(5):59-70.

- Habermas, J., (2018), **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**, (Çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Habermas, J., (2023), **Kamusal Alanın Yeni Bir Yapısal Dönüşümü ve Müzakereci Demokrasi**, (Çev. Tanıl Bora), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kant, I., (2005), **Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt (1784)**, N. Bozkurt (çev.), Say: İstanbul, ss. 263-273.
- Karahanoğulları, Y., 2012, “Değersizleşme Eğilimi ve Ekonomik Kriz”, **Toplum ve Bilim**, 124, 205-222.
- Kızılkaya, E., 2005, “Joseph A. Schumpeter’in Girişimcilik Fikrine Dair Bir Not”, **Akdeniz İİBF Dergisi**, 10, 26-45.
- Kitapçı, İ., 2019, “Joseph Schumpeter’in Girişimcilik ve İnovasyon Anlayışı: Yaratıcı Yıkım Kavramı ve Geçmişten Günümüze Yansımalar”, **Journal of Empirical Economics and Social Sciences**, 1(2), 54-74.
- Mitchell, D., 2011, “Laffer Eğrisi Doğrultusunda Vergi Oranları, Vergilendirilebilir Gelir ve Vergi Gelirleri Arasındaki İlişkinin Anlaşılması”, Sinan Çukurçayır (çev.), **Maliye Dergisi**, 161, Temmuz - Aralık 2011
- Musgrave, R., 1992, “Schumpeter’s Crisis of the Tax State: An Essay in Fiscal Sociology”, **Journal of Evolutionary Economics**, 2, 89-113.
- Nalbantoğlu, H. Ü., 2009, “Modern Çağ’da Universitas Kavramına Ne Oldu?”, **Araştırmalar İçinde**, 13-36.
- Önder, İ., 2011, “Kamu Kesiminin Anlaşılmasında Alternatif Yöntem”. **Karaburun Bilim Kongresi**, Tebliğ.
- Önder, İ., 2017 “An Evaluation of the Present State of the Teaching of Public Finance”, **Maliye Araştırmaları**, 1, 177.
- Özbek, M., (2004), **Kamusal Alan**, İstanbul: Hil.

- Özel, H., 2015, “Piyasa Sisteminin Dinamizmi ve İstikrarsızlığı: Weber ve Schumpeter” **İktisat ve Toplum**, 61, 37-44.
- Özkazanç, A. 2009, “Toplumsal Vatandaşlık ve Neo-liberalizm Sorunu”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 64(01), 247-274.
- Sakınç, S., & Cura, S., 2012, “Mali Sosyalleşme ve Kültür İlişkisi” **TC Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayını**, (2012/418), 2.
- Schumpeter, J., (1961), **The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle**, R. Opie, (çev.), Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Schumpeter, J.A., (1991), “The Crisis of the Tax State”, R. Swedberg (der.), **Joseph A. Schumpeter: The Economics and Sociology of Capitalism içinde**, N.JPrinceton: Princeton University Press, 99-140.
- Schumpeter, J. A., (2021), **Kapitalizm Sosyalizm ve Demokrasi**, (Çev. Vedat Ahsen Coşar), Ankara: Dorlion Yayınları.
- Śledzik, K., 2016, ““Fettered” and “Unfettered” Capitalism in JA Schumpeter’s Concept of Tax State and Economic Development–Issues in Banking Perspective”, **Oeconomia Copernicana**, 7(1), 23-33.
- Streeck, W., 2011, “The Crises of Democratic Capitalism”, **New Left Review**, (71), 5-29.
- Streeck, W., 2012a, “Markets and Peoples: Democratic Capitalism and European Integration”, **New Left Review**, (73), 63-71.
- Streeck, W., 2012b, “Auf den Ruinen der alten Welt: von der Demokratie zur Marktgesellschaft”, **Blätter für deutsche und internationale Politik**, 57(12), 61-72.

- Streeck, W., 2013a, “Was nun, Europa? Kapitalismus ohne Demokratie oder Demokratie ohne Kapitalismus”, **Blätter für deutsche und internationale Politik**, 58(4), 57-68.
- Streeck, W., 2013b, “Vom DM-Nationalismus zum Euro-Patriotismus? Eine Replik auf Jürgen Habermas”, **Blätter für deutsche und internationale Politik**, 58(9), 75-92
- Streeck, W., (2016), **Satın Alınan Zaman: Demokratik Kapitalizmin Gecikmiş Krizi**, Koç Üniversitesi Yayınları.
- Streeck, W., 2017, “What About Capitalism? Jürgen Habermas’s Project of a European Democracy”, **European Political Science**, 16, 246-253.
- Streeck, W., (2021), **Kapitalizm Nasıl Sona Erecek? Aksayan Bir Sistem Üzerine Yazılar**, Çev: B. Doğan, Tellekt, İstanbul.
- Timur, T., (2012), **Habermas' ı Okumak**, Yordam Kitap.
- Topateş, H., 2016, “Devletin Dönüşümü, Kamusal Alan ve İşçi Sınıfı”, **Emek Araştırma Dergisi (GEAD)**, 7(9), 21-42.
- Torun, T., 2020, “Jürgen Habermas’ ın Kamusal Alan Kavrayışı: Rasyonel Politik İrade Oluşumu”, Kaygı, Bursa **Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi**, 19(1), 220-238. <https://doi.org/10.20981/kaygi.619184>
- Tuncer, A., ve Köseoğlu Ö., 2015, “Düzenlemenin Üç Hali: Refah Devletinden Düzenleyici Devlete Düzenleme Faaliyetinin Vazgeçilmezliği”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** , 20 (1) , 85-100 .
- Wallerstein, I., 2014, “Yapısal Kriz Ya Da Kapitalistler Artık Niçin Kapitalizmi Artık Kazançlı Bulmayabilir?”, **Kapitalizmin Geleceği Var Mı?** içinde, Der.Immanuel Wallerstein vd., İstanbul:Metis, 19-47.
- Weber, W., (2019) **Sosyoloji Yazıları** (Çev. Taha Parla), İstanbul: Metis Yayınları.

Yamak, S., Çalışkan, K., 2019, “Demokrasinin Krizi mi Yoksa Kapitalizmin Krizi mi? Wolfgang Streeck-Jürgen Habermas Tartışması”, **Praksis**, 50(2).

Zabcı, F. C., (1997), **Siyasal kuramda kamusal alan sorunsalı: Habermas ve Arendt** (Doctoral dissertation, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı).

ÖZET

Alakuş, B., Kamusal Alan ve Vergi Devleti: Habermas ve Schumpeter Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Ceyhun Gürkan

Bu tezde Habermas ve Schumpeter'in görüşleri etrafında kamusal alan ve vergi devletinin karşılaştırmalı bir analizi sunulacaktır. Mali sosyolojinin yöntem olarak kullanılmasıyla birlikte kapitalizmin ortaya çıkardığı sorunların kamusal alan ve vergi devleti üzerindeki etkileri incelenecektir. Kamusal alanın dönüşümü ve vergi devletinin krizinin, kamu mali kriziyle bağlantısı kurulacaktır. 1980 sonrasında ortaya çıkan yapısal krizlerin toplumsal boyutları incelenerek kamu maliyesine toplumsal bir boyut kazandırmak hedeflenmektedir. Çalışma boyunca interdisipliner bir çalışma sahası oluşturularak vergi devletinin krizi, kamusal alanın çöküşü ve kapitalizmin krizi gibi sorunsallar tüm boyutuyla incelenmeye çalışılmaktadır. Böylece kamu maliyesinin yöntemsel ve disiplinler zenginliğinin artırılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamusal Alan, Vergi Devleti, Schumpeter, Habermas, Mali Sosyoloji, Kamu Mali Krizi, Kapitalizm, Neoliberalizm.

ABSTRACT

Alakuş, B., Public Sphere and The Tax State: A Comparative Analysis on Habermas and Schumpeter, Master's Thesis, Advisor: Assoc. Prof. Dr. Ceyhan Gurkan

In this thesis, a comparative analysis of the public sphere and the tax state will be presented around the views of Habermas and Schumpeter. Using fiscal sociology as a method, the effects of the problems caused by capitalism on the public sphere and the tax state will be examined. The transformation of the public sphere and the crisis of the tax state will be linked to the public financial crisis. It is aimed to add a social dimension to public finance by examining the social dimensions of the structural crises that emerged after 1980. Throughout the study, an interdisciplinary field of study is created and problems such as the crisis of the tax state, the collapse of the public sphere and the crisis of capitalism are tried to be examined in all their dimensions. Thus, it is aimed to increase the methodological and disciplinary richness of public finance.

Key Words: Public Sphere, Tax State, Schumpeter, Habermas, Fiscal Sociology, Public Financial Crisis, Capitalism, Neoliberalism.